

प्रदेश सरकार

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

डिभिजन वन कार्यालय जुम्ला

कर्णाली, प्रदेश नेपाल

डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन

व्यवस्थापन कार्ययोजनाको

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनक प्रतिवेदन

पेश गरिएको निकाय

प्रदेश सरकार

उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय

विरेन्द्रनगर, सुर्खेत

कर्णाली प्रदेश, नेपाल

मार्फत

प्रदेश सरकार

प्रदेश वन निर्देशनालय

विरेन्द्रनगर, सुर्खेत

कर्णाली प्रदेश, नेपाल

प्रस्तावक

प्रदेश सरकार

उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय

डिभिजन वन कार्यालय

जुम्ला

परामर्शदाता

कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल

कन्सल्टेन्ट

विरेन्द्रनगर सुर्खेत

Jumla.keec@gmail.com

(अषाढ २०८१)

प्रतिवेदनको कार्यकारी सारांश

प्रस्तावको प्रस्तावक

कर्णाली प्रदेशको एक दुर्गम जिल्ला जुम्ला प्राकृतिक स्रोत दृष्टिकोणले सम्पन्न जिल्लाको रूपमा चिनिन्छ। डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने वनक्षेत्रको समुचित व्यवस्थापन गरी वन पैदावारहरूको सरलरूपमा आपूर्ति गर्ने र उपभोक्ताहरूको जिविकोपार्जन सुधारमा योगदान पुर्याउन प्रमुख उद्देश्यका साथ पञ्चवर्षिय योजना (२०८०/०८१ देखि २०८४/०८५) तयार गरी कार्यान्वयन गर्न वातावरण संरक्षण ऐन र नियमावलिमा भएको व्यवस्था बमोजिम उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, कर्णाली प्रदेश, सुर्खेतबाट स्वीकृत भएको कार्यसूचि अनुसार यो वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

प्रस्तावकको नाम ठेगाना

डिभिजन वन कार्यालय जुम्ला,

ठेगाना : चन्दननाथ नगरपालिका वडा नं. २, जुम्ला

ई-मेल : dfojumla@gmail.com

वेबसाइट : www.dfojumla.karnali.gov.np

परामर्शदाताको नाम र ठेगाना

यो वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाका वन प्राविधिक र फिल्ड कर्मचारी समेतको सहयोगमा कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल कन्सल्टेन्ट विरेन्द्रनगर, सुर्खेत द्वारा तयार गरिएको हो। यो वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन स्वीकृत कार्यसूचीको परिधिमा रहि कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल कन्सल्टेन्ट विरेन्द्रनगर, सुर्खेत परामर्श सेवा र स्थानीय सरोकारवालाहरूको राय सुझाव लिई तयार गरिएको हो।

परामर्शदाताको नाम: कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल कन्सल्टेन्ट

परामर्शदाताको ठेगाना: विरेन्द्रनगर, सुर्खेत

ईमेल: jumla.keec@gmail.com

भुमिका

वन क्षेत्रले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा ठूलो योगदान पुऱ्याएको छ। वन क्षेत्रबाट काठ, दाउरा, घाँस लगायतका उपभोग्य वस्तुहरूको आपूर्ती हुने गरेको छ। वन क्षेत्रबाट हरित उद्यम सञ्चालनमासमेत मद्दत पुगेको छ। जैविक विविधता तथा जलाधारको हिसाबले महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूको पहिचान गरी संरक्षित क्षेत्र र जनसहभागितामा संरक्षणमुखी कार्यक्रमहरू मार्फत जैविक विविधता संरक्षण तथा वातावरणीय सेवा प्रवाहमा महत्वपूर्ण योगदान पुगेको छ। वन क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रूपमा स्थानीय उपभोक्ताहरूले रोजगारीको अवसर प्राप्त गरेका छन्। यति हुँदाहुँदै उपलब्ध वन, वनस्पति तथा जैविक विविधताको पूर्ण क्षमतामा सदुपयोग गर्न सकिएको छैन। वन, जैविक विविधता तथा जलाधार व्यवस्थापनको कार्यलाई तीन तहका सरकार, वन समूह र निजी क्षेत्रबीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्यको वातावरण निर्माण गर्नु आवश्यक देखिएको छ। वन, मानव र वन्यजन्तु लगायत जैविक विविधता संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापनका कार्य र मुलुकको भौतिक एवं सामाजिक-आर्थिक विकासबीच उत्पन्न हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिएको छ। वनक्षेत्रबाट उत्पादित वस्तु तथा सेवाहरूको विस्तार र तिनबाट प्राप्त लाभको वर्गीय, लैंगिक तथा सामाजिक रूपमा समन्यायिक बाँडफाँड गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने देखिन्छ। वन क्षेत्रको समग्र विकासका लागि योजनावद्ध कार्यक्रम तयार गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा लैजानु पर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ।

जुम्ला जिल्लाको वन क्षेत्रको संरक्षण, संवर्द्धन, विकास र सदुपयोग गरी वनको दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउने प्रमुख उद्देश्य सहित डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको स्थापना भएको हो। देशमा संघीयता कार्यान्वयन पश्चात वि.स. २०७५ सालमा नयाँ संरचना स्वीकृत भई आ.व. २०७५/०७६ बाट कार्यान्वयन हुँदै आएको छ। जस अनुसार कर्णाली प्रदेश अन्तरगतको उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय मातहतमा रहने गरी यस जिल्लामा १ डिभिजन वन कार्यालय र ६ वटा सब डिभिजन वन कार्यालय रहेका छन्। मुख्यतः डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाले जिल्लाको राष्ट्रिय वन अन्तरगतका सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन, धार्मिक वनका साथै निजी वन, सार्वजनिक र सहरी वनको स्थानीय तह तथा सरोकारवाला निकायहरूसंग समन्वय तथा सहकार्य गरी व्यवस्थापन तथा संरक्षणका कार्यहरू सम्पादन गर्दै आएको छ।

जुम्ला जिल्लामा भएको मौजुदा राष्ट्रिय वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन र निजी वन समेतको समुचित संरक्षण, सम्बर्द्धन व्यवस्थापन एवं सदुपयोग गर्नुका साथै काष्ठ र जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ

वन पैदावारहरूको संकलन, वितरण र उपयोगबाट वर्षेनी संकलन हुने राजश्वबाट राष्ट्रको आर्थिक विकासमा टेवा पुर्याउन जिल्लाको पञ्चवर्षिय वन कार्य योजना गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस जिल्लामा कुट्की (*Neo-picrorhiza scrophulariiflora*), जटामसी (*Nardostachys grandiflora*) सेतकचिनी/खिरौला (*Polygonatum spp*) लगाएत जडिबुटीका प्रजातिहरूको एउटै सिजनमा ५०(पचास) टन भन्दा बढी संकलन र निकासी गर्न सकिने वनको श्रोत सर्वेक्षण तथ्याङ्कबाट देखिन्छ। तसर्थ, जुम्ला जिल्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागी वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

प्रस्तावको औचित्यता र सान्दर्भिकता

कर्णाली प्रदेशको प्रदेश वातावरण ऐन, २०७७ को दफा ३ मा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेकोछ। सोही ऐनको कार्यान्वयनको लागि प्रदेश वातावरण नियमावली, २०७७ को नियम ३ (१) मा अनुसूची (३) मा उल्लेखित प्रस्तावको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ भन्ने प्रावधान रहेकोछ। सोही नियमावलीको अनुसूची-३ को (७) मा उल्लेख गरिएको परिमाण अनुसार वन पैदावार सङ्कलन गर्न जिल्ला भित्रको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्नको लागि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने भन्ने कुरा उल्लेख गरिएकोछ। सोही अनुसार प्रदेश वन नियमावली अनुसूची ३ मा उल्लेखित वन पैदावारहरू संकलन गर्न रणनीतिक रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्न प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ७(५)(ग) मा प्रस्तावकले तोकिएको ढाँचामा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेकोछ । तसर्थ, प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ नियमावलीको अनुसूची-१२ मा दिईएको ढाँचा बमोजिम यो वनवातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्न वाञ्छनिय देखिन्छ।

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको उद्देश्य

प्रस्तावित जुम्ला जिल्लाका वन तथा पाटन क्षेत्रबाट कुट्की, जटामसी र सेतकचिनी लगाएत जडिबुटीहरू संकलन गर्दा स्थानीय जैविक, भौतिक तथा सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरणमा पर्ने प्रभावहरूबारे लेखाजोखा गरी दीगो तथा सुरक्षित रूपमा संकलनमा टेवा पुर्याउन डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्न वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA) को मुख्य उद्देश्य रहेको छ । साथै, अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्

।

- प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको वीघमान वातावरणीय अवस्था जस्तै: भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धित वस्तुगत अवस्थाको अभिलेखिकरण गर्ने,
- प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक वातावरणमा पर्न सक्ने प्रमुख प्रभावहरू पहिचान गर्ने, आंकलन गर्ने तथा मूल्यांकन गर्ने,
- सकारात्मक प्रभाव बढोत्तरी तथा नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरण गर्न व्यवहारिक र स्थान विशिष्ट उपायहरू पत्ता लगाई कार्यान्वयन गर्ने,
- वातावरण व्यवस्थापन योजना तथा वातावरणीय अनुगमन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने,
- निर्णयकर्तालाई प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नु पूर्व वातावरणीय प्रभाव र तिनको न्यूनीकरणका उपायहरूको बारेमा पूर्व सूचना दिने,
- प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण गरी सो को अनुकूल तथा प्रतिकूल प्रभावको आंकलन गर्ने।

प्रस्तावको विवरण

जिल्लाका प्राकृतिक श्रोतहरू मध्ये वन स्रोतको दिगो व्यवस्थापनका लागि आगामी पाँच वर्षमा संचालन गरिने वन श्रोतको संरक्षण, सम्बर्धन र सदुपयोगसँग सम्बन्धित विभिन्न कृयाकलापहरू यस पञ्चवर्षिय कार्ययोजनामा समावेश गरिएको छ। साथै, कार्ययोजना कार्यान्वयनबाट मुख्य बाट काठ दउरा जडिबुटी लगाएत अन्य काष्ठ तथा गैहकाष्ठ वन पैदावारहरू जस्ता बस्तु र सेवाहरू उत्पादन हुनेछन ।

अध्ययन विधिहरू

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ मा उल्लेखित प्रावधानहरूको अधिनमा रही यस प्रस्तावको वातावरणीय पक्षको अध्ययन गरिएको थियो। सर्वप्रथम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयारी गर्न डिभिजन वन कार्यालयमा सुचीकृति यो सेवा प्रदान गर्न सक्ने परामर्श सेवा प्रदायकहरूबाट सार्वजनिक खरीद ऐन र नियमावलीको अधिनमा रही ग्रीन ईरा प्रा लिलाई छनौट गरी प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन तयार गर्न लगाईएको थियो । तत्पश्चात प्रभाव राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा मिति २०८१।०२।२३ गते ०७ दिने सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गर्नुका साथै पालिकाहरूका साथै विभिन्न निकायहरूमा समेत सार्वजनिक सूचना टाँस गरी प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावहरूको बारेमा स्थलगत राय सुझावमा गगरिएको थियो । उक्त सूचनाको आधारमा प्राप्त रायसुझाव तथा उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, कर्णाली प्रदेश, सर्खेत बाट स्वीकृत कार्यसूची क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन समेतको आधारमा यो वातावरणिय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरिएको हो । प्रतिवेदन तयार गर्न आवश्यक पर्ने प्रारम्भिक तथा द्वितीय तथ्यांक क्रमशः फिल्ड मागरिएको वन स्रोत सर्भेक्षण तथा प्रकाशित तथा अप्रकाशित सन्दर्भ सामाग्रीहरूको पुनरावलोकनबाट प्राप्त गरिएको थियो। प्रतिवेदन तयार पार्दा आवश्यक पर्ने प्राथमिक

क्रमका भौतिक र जैविक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू वनक्षेत्रको स्थल गत अवलोकन, वन तथा सहभागितामुलक गैरकाष्ठ वनपैदावार स्रोत सर्वेक्षण (Forest and Participatory NTFPs Inverntroy) तथा सामाजिक आर्थिक वातावरण सम्बन्धी विवरण, घरधुरी सर्वेक्षण (Household Survey), सहभागितामुलक ग्रामीण लेखाजोखा (Participatory Rural Appraisal), सरोकारवालाहरूसँग छलफल, अन्तरवार्ता, सहभागितामुलक नक्सा जस्ता विधिहरू मार्फत प्राप्त गरिएको थियो। साथै द्वितिय तथ्यांक तथा जानाकारीहरू सम्बन्धित क्षेत्रका प्रकाशित तथा अप्रकाशित तथ्यांक, कार्यालयका अभिलेखहरू, विगतका पञ्चवर्षीय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तथा वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक लेख, रचनाहरूर जिल्ला स्थित कार्यालयहरूका अभिलेखहरूबाट संकलन गरिएका छन्।

विद्यमान वातावरणीय अवस्था

भौतिक वातावरण

यस जिल्लाको भौगोलिक अवस्थिति २८°५८' देखि २९°३०' उत्तरी अक्षंशसम्म र ८१°२८' देखि ८२°१८' पूर्वी देशान्तरसम्म रहेको छ । यस जिल्लाको पूर्वमा डोल्पा, दक्षिणमा जाजरकोट, पश्चिममा कालिकोट र उत्तरमा मुगु जिल्ला रहेका छन्। यस जिल्ला समुन्द्र सतहबाट ७००० फिटदेखि २१०७७ फिटसम्मको उचाइमा फैलिएकोछ ।

जैविक वातावरणको अवस्था

यस जिल्लामा बृहत रूपमा कोणधारी वन ५८,९९५ हे., कडा काठको वन ८२३१ हे., मिश्रित वन ४१४६३ हे., गरी तिन प्रकारको वन र बाँकी बुट्यान क्षेत्र १८१५ हे. रहेको छ । मुख्य प्रजातिहरूमा यस जिल्लामा रुख जातिमा खोटे सल्ला, गोत्रे सल्ला, ठिगुरेसल्ला, लौठसल्ला, देवदार, उत्तीस, लालीगुराँस, ओखर, भोजपत्रहरू आदि हुन ।

सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार जुम्ला जिल्लाको जम्मा जनसंख्या ११८२४९ रहेको छ जसमध्ये पुरुष ५९२२८ तथा ५० प्रतिशत र महिला ५९२२१ तथा ५० प्रतिशत रहेको छ। जिल्लाको जनसंख्या वृद्धि ०.८० प्रतिशत रहेको छ । नेपालका पहाडी जिल्ला अर्जतगतको यस जिल्लाको जनघनत्व प्रति वर्ग किलोमिटर ४७ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) रहेको छ भने जम्मा घरधुरी संख्या २४४३८ तथा औसत परिवार संख्या ५.७५ रहेको छ ।

सम्भावित वातावरणीय प्रभावहरू तथा न्यूनीकरणका उपायहरू

अनुकूल प्रभावहरूलाई अधिकतम गर्नको लागि स्थानीय कामदारलाई काममा लगाउने, वन पैदावारको संकलन कार्यमा संलग्न व्यक्ति तथा कामदारहरूलाई तालिम दिने तथा प्रतिकूल प्रभावलाई न्यून गर्न तालिम प्राप्त कामदारहरू मात्र वनपैदावार सदुपयोग तथा वनव्यवस्थापन कार्यमा लगाउने र पहिरो भूक्षय भएका स्थानहरूमा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधीको प्रयोग गरिने तथा जैविक विविधता संरक्षण

र वन संरक्षणलाई विशेष ध्यान दिई देखापर्ने नकारात्मक प्रभावलाई न्यूनीकरणका उपाय सहितका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिनेछ।

वातावरण व्यवस्थापन र अनुगमन कार्यहरू

प्रस्ताव यस प्रतिवेदनमा उल्लेख एको प्रस्ताव कार्यान्वयनका सबैपक्षहरूको निरन्तररूपमा अनुगमन गर्न र ठोस सूचना तथा जानाकारीहरूको अभिलेख राख्न डिभिजन वन कार्यालयले एक अनुगमन इकाइ गठन गर्नुका साथै सो इकाईले खास गरी नियम पालना सम्बन्धी (Compliance Monitoring) र प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा देखा परेका प्रभावहरूको अनुगमन (Impact Monitoring) गर्नेछ। प्रस्तावको नियमपालना सम्बन्धी अनुगमन र प्रभाव अनुगमनको लागि विभिन्न विधिहरू जस्तै: स्थलगत अवलोकन, सोधपुछ, अन्तरवार्ता र नापजाँच आदि गरिनेछ।

उपसंहार

यो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावहरू अत्यन्त न्यून रहेको र अनुकूल प्रभावहरू उच्च रहेको देखिनुको साथै केहि मात्रामा रहेका प्रतिकूल प्रभावहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू अवलम्बन गरी तिनीहरूलाई कम गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिनेछ। साथै, अनुगमन कार्यलाई पनि प्राथमिकताका साथ लागु गरिनेछ।

विषय सूची

प्रतिवेदनको कार्यकारी सारांश	i
परामर्शदाताको नाम र ठेगाना	i
परिच्छेद १: प्रतिवेदन तयार गर्ने सस्थाको नाम र ठेगान	१
१.१. प्रतिवेदन तयार गर्ने सस्थाको नाम ठेगान	१
१.१.२.परामर्शदाताको नाम र ठेगाना	१
१.२. प्रस्तावको औचित्यता तथा सान्दर्भिकता	१
१.३.वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन उद्देश्य	३
१.४.अध्ययनको सिमा	३
परिच्छेद २: प्रस्तावको परिचय	४
२.१. भूमिका	४
२.२. प्रस्तावको विवरण	७
२.२.१.आयोजना क्षेत्रमा पहुचमार्गको अवस्था:	७
२.२.२.प्रकृति/किसिम	७

२.२.३.प्रस्तावको प्रमुख विशेषता:	७
२.३.प्रस्ताव कान्ठर्वयनका लागि आवश्यकता जनशक्ति तथा अन्य व्यवस्था.....	९
२.४.प्रस्तावको उद्देश्य	१०
२.४.प्रस्तावको कसिम/प्रकृती	११
२.५.प्रस्ताव अन्तरगत गरिने प्रमुख क्रियाकलापहरू	१२
२.५.१. वन पैदावारको संकलन तथा विक्रिवितरण.....	१२
अध्याय ३: प्रतिवेदन तयार गर्न अपनाइएको विधि.....	१
३.१. सम्बन्धित सान्दर्भिक सामग्रीको पुनरावलोकन.....	२
३.२. प्रभाव क्षेत्र निर्धारण	२
३.२.१. प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्र	२
३.२.२. प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्र	३
३.३. प्रस्ताव कार्यन्वयन हुने क्षेत्रको अध्ययन तथा विश्लेषण.....	३
३.४.आवश्यक तथ्याङ्क संकलन.....	३
३.४.१. भौतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि.....	३
३.४.२. जैविक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि.....	४
३.४.३. सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि	५
३.४.४. ईथनोबोटानी सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि.....	५
३.५. चेकलिष्ट तथा प्रश्नावली तयार गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन.....	५
३.६.स्थलगत अध्ययन.....	६
३.७.प्रस तथ्यांक विश्लेषण	६
३.८. प्रभावको पहिचान आकलन तथा उल्लेखननी प्रभावको मूल्याङ्कन विधि.....	६
३.९.प्रभाव न्यूनिकरणका उपायाहरू	८
३.१०.बजार सर्भेक्षण	८
३.११. मसौदा प्रतिवेदन तयारी.....	८
३.१२. सार्वजनिक परामर्श,छलफल अन्तरक्रिया र सुन्वाई आदि.....	८
३.१३.सार्वजनिक सूचना तथा सूचना सम्प्रेषण रायसुझाव संकलन.....	८

३.१४. अध्ययन टोलीर समय तालिका.....	९
३.१४. अन्तिम प्रतिवेदन तयारी	९
अध्याय ४: प्रस्ताव संग सम्बन्धित नीति कानून तथा मापदण्ड.....	१०
जलश्रोत ऐन, २०४९:.....	१७
जलश्रोत नियमावली, २०५०	१७
स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४	१८
फोहोर मैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८	१८
३.१.मापदण्ड	१८
वायुको गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९.....	१८
अन्तराष्ट्रिय महासन्धिहरू	१९
जैविक विविधता सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महा सन्धि ,१९९२	१९
साईटीस, १९७:	१९
परिच्छेद ५ विद्यमान वातावरणीय अवस्था	२१
५.१. भौतिक वातावरण.....	२१
५.१.१.धरातलीय स्वरूप.....	२१
५.१.२. भू-उपयोग.....	२१
५.१.३. जलवायु.....	२१
५.१.४. जलसम्पदा, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र.....	२२
५.१.५. भौगर्भिक अवस्था	२२
५.१.६.वायुको अवस्था	२३
५.१.७.ध्वनी प्रदुषणको अवस्था	२३
५.२. जैविक वातावरणको अवस्था	२३
५.२.१.कार्ययोजना कार्यन्वयन हुने क्षेत्रको वनका प्रकारहरू	२३
५.२.२ कार्ययोजना क्षेत्रमा पाईने महत्वपूर्ण वनस्पतिहरू	२४
५.२.३ कार्ययोजना क्षेत्रमा पाईने महत्वपूर्ण जीवजन्तुहरू	२५
५.२.४ महत्वपूर्ण जडिबुटीहरू:	२६

५.२.५. कार्ययोजना क्षेत्रमा पाईने संरक्षित वनस्पति तथा जन्तुहरू.....	२६
५.२.६. कृषि तथा पशुपालन:	२८
५.३. सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण.....	२९
५.३.१. शिक्षा	२९
५.३.२ स्वास्थ्य तथा सरसफाई	३१
श्रोत: जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय जुम्ला, २०८१.....	३१
५.३.३ जनजाती, भाषाभाषी र धर्मसँस्कृती	३१
५.३.४. पेशा ब्यवसाय	३२
५.३.५. उद्योगहरू र यसका किसिम	३३
५.३.६. भौतिक पुर्वाधार विकासको अवस्था.....	३३
५.३.७. सडक र यसका किसिम.....	३३
५.३.८. सञ्चार सेवाका माध्यमहरू	३४
५.३.९ पत्रपत्रिका	३४
५.३.१० विद्युत र उर्जा	३५
श्रोत:राष्ट्रिय जनगणना २०७८	३५
श्रोत:राष्ट्रिय जनगणना २०७८	३५
५.३.११ खाने पानीको अवस्था.....	३५
श्रोत:राष्ट्रिय जनगणना २०७८	३६
५.३.१२. प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू	३६
५.३.६.जग्गा जमानको मूल्य.....	३६
५.३.११.बसाई सराईको स्थिति	३६
५.३.१२. प्रमुख ब्यापारिक क्षेत्रहरू	३७
५.३.१३. चोरी सिकारीको अवस्था.....	३७
परिच्छेद ६ प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण.....	३८
४.२. विकल्प २: दीगो वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने	३९
४.२. विकल्पहरूको प्रभावहरूको विश्लेषणको सार	४१

४.३. आयोजना स्थल/प्रस्ताव कार्यन्वयन स्थल	४६
४.३. संचलन विधि र समयतलिका	४६
४.३. प्रयोग हुने कच्चापदार्थ	४६
परिच्छेद ७ प्रस्ताव कार्यन्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव तथा संरक्षणका उपायहरू	४७
७.१.१. अनुकूल प्रभावहरू	४७
५.१.३. प्रतिकूल प्रभाव	५१
परिच्छेद ८: अनुकूल प्रभाव अधिकतम अभिवृद्धि गर्ने तथा प्रतिकूल प्रभाव न्यून गर्ने	५७
५.१.२. अनुकूल प्रभाव वढाउने उपायहरू	६०
५.२. वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि चाहिने अनुमानित बजेट	७१
परिच्छेद ९: वातावरणीय अनुगमन	७४
९.१. अनुगमनका प्रकार	७४
९.१.१. नियम पालना अनुगमन (Compliance Monitoring)	७४
६.१.२. प्रभाव अनुगमन (Impact Monitoring)	७५
६.२. अनुगमनका सूचकहरू, विधि, स्थान, समय तालिका र निकाय	७५
९.३. वातावरणीय अनुगमनको लागि बजेट व्यवस्था	८१
९.३. गुनासो व्यवस्थापन सम्यन्त्र	८१
परिच्छेद १० वातावरणीय परीक्षण	८२
१०.१. वातावरणीय परीक्षणका प्रकार	८२
निर्णयतहकफ परीक्षण	८२
कार्यन्वयनको परीक्षण	८२
कार्यको प्रभाकारीताको परीक्षण	८२
आयोजनाको प्रभाव परीक्षण आँकलन	८२
गरिएको प्रविधिको परीक्षण र	८२
वतावरण प्रभाव मूल्याङ्कन परीक्षण	८२
१०.२. वातावरणीय परीक्षणमा संलग्न हुने पक्ष	८२
परीक्षक	८२

परीक्षित पक्षा.....	८२
तेस्रो पक्ष.....	८२
१०.३.स्वैच्छिक परीक्षणको लागि संलग्न संस्थाको आधारमा आन्तिक परीक्षण.....	८२
आन्तरीक परीक्षण.....	८२
बाह्य परीक्षण.....	८२
बाध्यकारी परीक्षण.....	८२
स्वैच्छिक परीक्षण.....	८२
१०.४. वातावरणीय परीक्षणको विवरण.....	८२
१०.५. वातावरणीय परीक्षण बजेट.....	८४
परिच्छेद ११ निष्कर्ष तथा प्रतिबद्धता.....	८५
११.१.अध्ययनको निष्कर्ष.....	८५
११.२. प्रतिबद्धताहरू.....	८६
१२ सन्दर्भ सामाग्री.....	८८
१३ अनुसूचिहरू.....	८९

तालिकाहरूको सूची

तालिका १ सामुदायिक वनबाट उत्पादन हुने काठ तथा दाउराको विवरण.....	१३
तालिका २सरकारद्वारा व्यवस्थित वन क्षेत्रबाट सङ्कलन हुने काठ तथा दाउराको परिमाण.....	१३
तालिका ३ राष्ट्रिय तथा सामुदायी वनक्षेत्र बाट सङ्कलन हुने जडिबुठीको परिमाण.....	१
तालिका ४ तथ्याङ्क मापन गर्ने तरिका.....	७
तालिका ५ औचित्यता /महत्वका मापन गर्ने तरिका.....	७
तालिका ६ जुम्ला जिल्लामा पाइने रुख प्रजातिहरू.....	२४
तालिका ७ जुम्ला जिल्लामा पाइने जिवजन्तुहरू.....	२६
तालिका ८ जुम्ला जिल्लामा रहेका शैक्षक सस्थाहरूको विवरण.....	३०
तालिका ९ जुम्ला जिल्लामा रहेका स्वास्थ्य सस्थाहरूको विवरण.....	३१
तालिका १० जुम्ला जिल्लाको जातिगत जनसंख्या प्रतिशत.....	३२
तालिका ११ धर्मका आधारमा जनसंख्याको वितरण.....	३२
तालिका १२ विद्ययुत तथ उर्जाका आधारमा घरधुरीको विवरण.....	३५

तालिका १३ खदना पकाउने ईन्धन आधारमा घरधुरीको विवरण.....	३५
तालिका १४ खानेपानी सम्बन्धि विवरण.....	३५
तालिका १५ अनुकूल तथा प्रतिकूल प्रभावहरू.....	४१
तालिका १६: प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट हुन सक्ने अनुकूल प्रभाव र त्यसलाई अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू.....	५७
तालिका १७ प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट हुन सक्ने अनुकूल प्रभाव र त्यसलाई अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू.....	६१
तालिका १८ प्रतिकूल प्रभाव र न्यूनीकरणका उपायहरू.....	६४
तालिका १९ अनुकूल प्रभावहरू बढाउने प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको विवरण.....	७१
तालिका २० प्रतिकूल प्रभावहरू घटाउने प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको विवरण.....	७२
तालिका २१ नियमपालना अनुगमन सम्बन्धि सूचकहरू, विधि, स्थान, समय तालिका र जिम्मेवार निकाय....	७६
तालिका २२ प्रभाव अनुगमन सम्बन्धि सूचकहरू विधि स्थान समय तालिका र जिम्मेवार निकाय.....	७९
तालिका २३ अनुगमनका लागि आवश्यक बजेट तथा क्रियाकलाप.....	८१
तालिका २४ वातावरणीय परीक्षण.....	८३
तालिका २५ वातावरणीय परीक्षण लागत.....	८४

अनुसूचीहरू

अनुसूची १ अध्ययन टोलीको सोघोषणा.....	९०
अनुसूची २ वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन अध्ययनको सम्बन्धि सार्वजनिक सूचना.....	९१
अनुसूची ३ सार्वजनिक सुन्वाईको माईनुट.....	९२
अनुसूची ४ सार्वजनिक सूचनाटाँस गरेको मुचुल्काहरू.....	९५
अनुसूची ५ शिफारीसपत्रहरू.....	९६
अनुसूची ६ फोटाहरू.....	इचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्ङद्वथङ्ङघ.

चित्रहरूको सूची

चित्र १ जुम्ला जिल्लाको जनसंख्याको स्थिति.....	२९
चित्र २ एस.ई.ई. तहभन्दा मुनिको शैक्षिक तह उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तहअनुसार जनसंख्या.....	३०
चित्र ३ १० जोड २ वा सोसरह वा उच्च तह उत्तीर्ण गरेकाको अध्ययनको क्षेत्रअनुसारको जनसंख्या.....	३०
चित्र ४ जुम्ला जिल्लाको विद्यमान सडक संजाल.....	३४

परिच्छेद १: प्रतिवेदन तयार गर्ने सस्थाको नाम र ठेगान

१.१. प्रतिवेदन तयार गर्ने सस्थाको नाम ठेगान

१.१.१. प्रस्तावकको नाम र ठेगाना: डिभिजन वन कार्यालय जुम्ला,

ठेगाना : चन्दननाथ नगरपालिका वडा नं. २, जुम्ला

ई-मेल : dfojumla@gmail.com

वेबसाइट : www.dfojumla.karnali.gov.np

१.१.२. परामर्शदाताको नाम र ठेगाना

यो वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालयका वन प्राविधिक र फिल्ड कर्मचारी समेतको सहयोगमा कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल कन्सल्टेन्ट विरेन्द्रनगर, सुर्खेत द्वारा तयार गरिएको हो। यो प्रतिवेदन स्वीकृत कार्यसूची /र क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदनको परिधिमा रहि कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल कन्सल्टेन्ट विरेन्द्रनगर, सुर्खेत परामर्श सेवा र स्थानीय सरोकारवालाहरुको राय सुझाव लिई वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

परामर्शदाताको नाम: कर्णाली ईन्जिनियरिङ्ग एण्ड ईन्भारोमेन्टल कन्सल्टेन्ट

परामर्शदाताको ठेगाना: विरेन्द्रनगर, सुर्खेत

टेलिफोन:

इमेल: jumla.keec@gmail.com

१.२. प्रस्तावको औचित्यता तथा सान्दर्भिकता

जुम्ला जिल्लाको वनक्षेत्रको समुचीत व्यवस्थापन तथा वनक्षेत्र भित्र उपलब्ध हुने काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारहरु दिगो रूपमा संकलन तथा निकासीको लागि यस जिल्ला भित्र रहेका वन क्षेत्रहरुमा उक्त वन पैदावारहरुको स्रोत सर्वेक्षण गरी वनको हैसियतमा हास नआउने गरी वार्षिक रूपमा उपलब्ध हुन सक्ने कूल परिमाण बढी संकलन तथा बिक्री वितरण गर्ने लक्ष्य लिइएको छ यो क्षेत्रनिर्धारण प्रतिवेदन तयार गरिएको हो । यस जिल्लाको लागि विगतमा तयार गरी लागू भईरहेको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको म्याद समाप्त भएको र आगामि वर्षहरुमा के कस्ता कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने हो सो विवरण पनि रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई स्वीकृत गराएर मात्र गर्न पाउने भएकोले र साथै यस जिल्लाको वन क्षेत्रहरुको दिगो व्यवस्थापन गरी समग्र वनको हैसियतमा सुधार ल्याउन, वन

पैदावारको माग र आपूर्तिलाई संतुलनमा ल्याउन तथा सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय सन्तुलनमा सुधार ल्याई गरीवी न्यूनीकरणमा सकारात्मक टेवा पुर्याउनका साथै स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा समेत सहयोग पुग्ने उद्देश्यले यो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी कार्यान्वयनका लागि वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनका लागि यो वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८ को दफा ७(३) मा डिभिजनल वन अधिकृतले यस ऐनको अधिनमा रही सहभागितामूलक रूपमा आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्रको राष्ट्रिय वनको रणनीतिक योजना तयार गरी तोकिए बमोजिम स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ ।

यसैगरी कर्णाली प्रदेश वन नियमावली, २०८० को नियम ४ मा डिभिजनल वन अधिकृतले प्रदेशको वन व्यवस्थापन सम्बन्धी रणनीतिक योजनाको आधारमा नियमावलीको अनुसूची-२ बमोजिमका विषयहरू समावेश गरी आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्रको राष्ट्रिय वनको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तर्जुमा गरी प्रदेश वन निर्देशकको सिफारिसमा प्रदेश मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ र प्रदेश मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएपछि कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ भन्ने प्रावधान रहेको छ ।

यसैगरी, कर्णाली प्रदेशको प्रदेश वातावरण ऐन, २०७७ को दफा ३ मा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेकोछ भने सोही ऐनको कार्यान्वयनको लागि प्रदेश वातावरण नियमावली, २०७७ को नियम ३ (१) मा अनुसूची (३) मा उल्लेखित प्रस्तावको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ भन्ने प्रावधान रहेकोछ । सोही नियमावलीको अनुसूची-३ को (७) मा उल्लेख गरिएको परिमाण अनुसार वन पैदावार सङ्कलन गर्न जिल्ला भित्रको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्नको लागि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने भन्ने कुरा उल्लेख गरिएकोछ । सोही अनुसार डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाले कर्णाली प्रदेश वन नियमावली अनुसूची ३ मा उल्लेखित वन पैदावारहरू संकलन गर्न रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्न प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ७(५) मा प्रस्तावकले तोकिएको ढाँचामा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्ने भन्ने व्यवस्था रहेकोछ । तसर्थ, प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को अनुसूची-१२ मा दिईएको ढाँचा बमोजिम यो वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्न वान्छनिय देखिन्छ ।

१.३.वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन उद्देश्य

प्रस्तावित जुम्ला जिल्लाका वन तथा पाटन क्षेत्रबाट कुट्टी, जटामसी र सेतकचिनी लगाएत जडिबुटीहरू संकलन गर्दा स्थानीय जैविक, भौतिक तथा सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरणमा पर्ने प्रभावहरूबारे लेखाजोखा गरी दीगो तथा सुरक्षित रूपमा संकलनमा टेवा पुर्याउन डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्न वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA) को मुख्य उद्देश्य रहेको छ । साथै, अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- प्रस्ताव कार्यन्वयन हुने क्षेत्रको वीद्यमान वातावरणीय अवस्था जस्तै: भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धित वस्तुगत अवस्थाको अभिलेखिकरण गर्ने,
- प्रस्ताव कार्यन्वयन गर्दा भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक वातावरणमा पर्न सक्ने प्रमुख प्रभावहरू पहिचान गर्ने, आंकलन गर्ने तथा मूल्यांकन गर्ने,
- सकारात्मक प्रभाव बढोत्तरी तथा नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरण गर्न व्यवहारिक र स्थान विशिष्ट उपायहरू पत्ता लगाई कार्यन्वयन गर्ने,
- वातावरण व्यवस्थापन योजना तथा वातावरणीय अनुगमन योजना बनाई कार्यन्वयन गर्ने,
- निर्णयकर्तालाई प्रस्ताव कार्यन्वयन गर्नु पूर्व वातावरणीय प्रभाव र तिनको न्यूनीकरणका उपायहरूको बारेमा पूर्व सूचना दिने,
- प्रस्तावको विकल्प बिश्लेषण गरी सो को अनुकूल तथा प्रतिकूल प्रभावको आकलन गर्ने ।

१.४.अध्ययनको सिमा

प्रस्ताव कार्यन्वयन हुने क्षेत्र सिमित भएको र क्षेत्र विशेषको अध्ययन भएकोले यस अध्ययनको पनि आफ्नै सिमा रहेकोछ । यस अध्ययनको सिमा डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको क्षेत्राधिकार भित्र रहेको जुम्ला जिल्ला भित्रको विस्तृत विवरणहरूका आधारमा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गरिएकोछ ।

परिच्छेद २: प्रस्तावको परिचय

२.१. भूमिका

समुद्री सतहबाट १२०१ मीटर देखि ६८१५ मीटर सम्म फैलिएको जुम्ला जिल्ला २८ डिग्री ५८ मिनेट देखि २९ डिग्री ३ मिनेट उत्तरी अक्षांश, ८१५१' देखि ८२ डिग्री १८ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म २५३१ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको कर्णाली प्रदेश मा पर्ने पाँच दुर्गम हिमाली जिल्लाहरू मध्ये जुम्ला एक जिल्ला हो । भौगोलिक रूपमा दुर्गम भए तापनि इतिहासमा जुम्ला जिल्लाको महत्वपूर्ण पहिचान रहेको छ। नेपाल राज्यको एकिकरण हुनु पूर्व बाइसे राज्यहरूको मुख्य केन्द्रको रूपमा रहेको जुम्ला नेपाली भाषा र सस्कृतिको उदगम स्थल पनि मानिन्छ । मध्यकालिन युगमा जुम्ला एक समृद्ध एवं शक्तिशाली राज्यको रूपमा रहेको तथ्य प्रष्ट हुन्छ ।

जुम्ला जिल्लाको प्रमुख अन्नवालीहरूमा मकै, कोदो, जौ, विश्वको उच्च स्थानमा फल्ने धान, गहुँ, कागुनो, चिनो, फापर, उवा हुन भने फलफूलमा स्याउ, ओखर, खुर्पानी, आरु, आरुबखडा पर्दछन् । सिमि, भट्मास, आलु, गाजर, केराउ, केशर, गुच्चे च्याउ, मौरी पालन, भेडा बाखा पालन व्यवसाय नगद आय आर्जनका उत्कृष्ट वाली हुन् । त्यसैगरी कम तौल र बढी मुल्य भएका तरकारी बीउ उत्पादन खासगरी काउली, मुला, रायो, गाजर, स्वीसचार्ड यस जिल्लाका राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धि एवं तुलनात्मक लाभका वालीहरू हुन् ।

वन क्षेत्रले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा ठूलो योगदान पुऱ्याएको छ। वन क्षेत्रबाट काठ, दाउरा, घाँस लगायतका उपभोग्य वस्तुहरूको आपूर्ती हुने गरेको छ। वन क्षेत्रबाट हरित उद्यम सञ्चालनमासमेत मद्दत पुगेको छ। जैविक विविधता तथा जलाधारको हिसाबले महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूको पहिचान गरी संरक्षित क्षेत्र र जनसहभागितामा संरक्षणमुखी कार्यक्रमहरू मार्फत जैविक विविधता संरक्षण तथा वातावरणीय सेवा प्रवाहमा महत्वपूर्ण योगदान पुगेको छ। वन क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रूपमा स्थानीय उपभोक्ताहरूले रोजगारीको अवसर प्राप्त गरेका छन्। यति हुँदाहुँदै

उपलब्ध वन, वनस्पति तथा जैविक विविधताको पूर्ण क्षमतामा सदुपयोग गर्न सकिएको छैन। वन, जैविक विविधता तथा जलाधार व्यवस्थापनको कार्यलाई तीन तहका सरकार, वन समूह र निजी क्षेत्रबीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्यको वातावरण निर्माण गर्नु आवश्यक देखिएको छ। वन, मानव र वन्यजन्तु लगायत जैविक विविधता संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापनका कार्य र मुलुकको भौतिक एवं सामाजिक-आर्थिक विकासबीच उत्पन्न हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिएको छ। वनक्षेत्रबाट उत्पादित वस्तु तथा सेवाहरूको विस्तार र तिनबाट प्राप्त लाभको वर्गीय, लैंगिक तथा सामाजिक रूपमा समन्यायिक बाँडफाँड गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने देखिन्छ। वन क्षेत्रको समग्र विकासका लागि योजनावद्ध कार्यक्रम तयार गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा लैजानु पर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ।

प्राकृतिक सम्पदाको दृष्टिले अत्यन्त सम्पन्न मानिने यस जुम्ला जिल्ला भौगोलिक बनावट एवं जलवायुको विविधताले गर्दा यहाँ विभिन्न किसिमका वनस्पतिहरू पाईन्छन्। यहाँको उच्च लेकाली भू-भाग १२ हजार फिट भन्दा माथि ज्यादा हिउँ पर्ने र तापक्रम अति कम हुने भएकोले अग्ला रुखहरू हुर्कन सक्दैनन्। यस भू-भागमा झाडी र बुट्यानहरूका साथै घाँसे मैदान मात्र रहन्छ। यसका अतिरिक्त राम्रा र सुन्दर फुलहरूका साथै बहुमुल्य जडिबुटीहरू प्रशस्त पाईने गर्दछ। यहाँ पाईने जडिबुटीहरूमा पाँचऔँले, जटामसी, कटुकी, पदमचाल, जीवनबुटी (यार्चागुम्बा) आदि मुख्य छन्। पतझर र कोणधारी वनले ढाकेको यस क्षेत्रमा सल्ला, धुपी, ठिग्रे, गुराँस, भोजपत्र, ओखर र खर्सुका रुखहरू पाईन्छन्। यहाँको भौगोलिक क्षेत्र अनुसार विभिन्न किसिमका पशुपंछीहरू पाईन्छन्। यहाँ पाईने जङ्गली जनावरहरूमा कस्तुरी, झारल, घोरल, चितुवा, हिमाली कालो भालु, बंदेल र ब्वांसो पर्दछन्। त्यस्तै चराचुरुङ्गीहरूमा डाँफे, कालिज, च्याखुरा, ढुकुर र परेवा आदि पाईन्छन्।

जुम्ला जिल्लाको वन क्षेत्रको संरक्षण, संवर्द्धन, विकास र सदुपयोग गरी वनको दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्‍याउने प्रमुख उद्देश्य सहित डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको स्थापना भएको हो। देशमा संघीयता कार्यान्वयन पश्चात वि.स. २०७५ सालमा नयाँ संरचना स्वीकृत भई आ.व. २०७५/०७६ बाट कार्यान्वयन हुँदै आएको छ। जस अनुसार कर्णाली प्रदेश अन्तरगतको उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश वन निर्देशनालय मातहतमा रहने गरी यस जिल्लामा १ डिभिजन वन कार्यालय र ६ वटा सब डिभिजन वन कार्यालय रहेका छन्। मुख्यतः डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाले वन ऐन, २०७६ बमोजिम जिल्लाका राष्ट्रिय वन अन्तरगतका सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन, धार्मिक वनका साथै निजी वन, सार्वजनिक र सहरी वनको स्थानीय तह तथा सरोकारवाला

निकायहरूसंग समन्वय तथा सहकार्य गरी व्यवस्थापन तथा संरक्षणका कार्यहरू सम्पादन गर्दै आएको छ।

यस जिल्लाको कुल वनको क्षेत्रफल १०४४७० हेक्टर रहेको छ। जसमध्ये आ.व. २०७९/०८० सम्ममा २०३ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई ३१२२१.१५ हेक्टर वन सामुदायिक वन, १२७ वटा कबुलियती वन उपभोक्ता समूहलाई १९१६ हेक्टर कबुलियती वन, र बाँकी ६६९६१.४८ हेक्टर वन क्षेत्रलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाबाट व्यवस्थापन गरिरहेको छ।

नेपालको राष्ट्रिय वन नीति, २०७५ ले वन क्षेत्रको उत्पादकत्व, उत्पादन र वातावरणीय सेवामा अभिवृद्धि गर्ने, वन पैदावरमा आत्मनिर्भर भई मूल्य अभिवृद्धि सहित निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, वन क्षेत्रको संरक्षण र यसको बहुआयामिक उपयोग गर्ने, क्षति भएका वनहरूको पुनर्स्थापना गर्ने, कार्वन उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने, वन क्षेत्रमा सुशासन प्रत्याभूत गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरी वन क्षेत्रको दिगो, सहभागितामूलक र उत्तरदायी व्यवस्थापन, हरित उद्यम विकास, जलाधार, वातावरणीय सेवा र रेड प्लसमा योगदान गर्ने, राष्ट्रिय वन बाहिरका वनको दिगो संरक्षण तथा विकास गर्ने, वन क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने, र सामाजिक सुरक्षा, समावेशीकरण र सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ।

वन ऐन, २०७६ को दफा १४ मा डिभिजनल वन अधिकृतले राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई सिमाङ्कन गरी नेपाल सरकारबाट स्वीकृत रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। यस ऐनले राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन, वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, धार्मिक वन तथा कबुलियति वनको रूपमा समेत व्यवस्थापन गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ। सोही दफाको उपदफा (३) मा यसरी व्यवस्थापन गरिने वनको कार्ययोजना स्वीकृत गराई लागू गर्ने व्यवस्था गरेको छ।

साथै, कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८ को दफा १३ मा डिभिजन वन कार्यालयले रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रको राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन गर्न कार्ययोजना तयार गरी निर्देशनालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, डिभिजन वन अधिकृतले प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन गर्दा प्रदेश सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, चक्ला वन, वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, कबुलियति वन, व्यवसायिक कबुलियति वनको व्यवस्थापन लगायतका पद्धति उपयुक्त वन

संवर्द्धन प्रणाली अपनाईने र वन व्यवस्थापन गर्दा वन्यजन्तुको बासस्थान व्यवस्थापनको लागि आवश्यक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

जुम्ला जिल्लामा भएको मौजुदा राष्ट्रिय वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन र निजी वन समेतको समुचित संरक्षण, सम्बद्धन व्यवस्थापन एवं सदुपयोग गर्नुका साथै काष्ठ र जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको संकलन, वितरण र उपयोगबाट वर्षेनी संकलन हुने राजश्वबाट राष्ट्रको आर्थिक विकासमा टेवा पुर्‍याउन जिल्लाको पञ्चवर्षिय वन कार्य योजना गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस जिल्लामा कुट्की (*Neo-picrorhiza scrophulariiflora*), जटामसी (*Nardostachys grandiflora*) सतकचिनीखिरौला (*Polygonatum spp*) लगाएतका प्रजातिहरुको एउटै सिजनमा ५०(पचास) टन भन्दा बढी संकलन र निकासी हुन सक्ने वन श्रोत सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कबाट देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा संघ तथा कर्णाली प्रदेशको वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७, मा भएको कानुनी व्यवस्था तथा जुम्ला जिल्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि यो वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

२.२. प्रस्तावको विवरण

२.२.१.आयोजना क्षेत्रमा पहुचमार्गको अवस्था:

कर्णाली राजमार्गको सुर्खेत दैलेख कालिकोट हुदै जुम्ला जोड्ने मोटर बाटोले जुम्लाको सदरमुकाम सडक मार्गबाट जोडिएको छ। जुम्ला जिल्लाको सदरमुकाम खलङ्गाबाट अन्य स्थानीय तहहरु जोड्ने कच्ची सडक निर्माण भईरहेकाछन । यस जिल्लामा हाल सम्म हवाई यातायात नै एक मात्र भरपर्दो विकल्प रहेता पनि सुर्खेत देखि दैलेख, कालिकोट हुदै जुम्ला जिल्ला पुग्न दैनिकरूपमा बस, जिप संचालन हुनुका साथै मालवाहक सवारीसाधनहरु समेत संचानमा हुने गरेकाछन। जिल्ला भित्र सडक तथा बाटोघाटोको सञ्जाल त्यति राम्रो अवस्थामा नभएकोले वनपैदावार (काठ, जडिबुटी र अन्य वनपैदावारहरु) संकलन गरी भण्डारण स्थलसम्म ल्याउनका लागि कठीन रहेकोछ ।

२.२.२.प्रकृति/किसिम

२.२.३.प्रस्तावको प्रमुख विशेषता:

१	प्रस्तावको नाम: जुम्ला जिल्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार वतावरणीय प्रभाव अध्ययन गर्ने ।
२	प्रस्तावको अवस्थिति

२.१	प्रदेशको नाम	कर्णाली
२.२	जिल्ला	जुम्ला
२.३	वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यन्वयन हुने स्थानिय तहहरुको नाम	चन्दननाथ न. पा., गोठिचौर गा. पा., पातारासी गा. पा., कनकासुन्दरी गा. पा., सिंजा गा. पा., हिमा गा. पा., तिला गा. पा. तातोपानी गा. पा.,
३	भौगोलिक हावापानी एवं प्राकृतिक विवरण	
३.१	व्यवस्थापन गरिने वनक्षेत्रको चारकिल्ला	यसको पूर्वमा डोल्पा, पश्चिममा कालिकोट, उत्तरमा जुम्ला दक्षिणमा जाजरकोट जिल्लाका सिमाना रहेका छन्
३.२	अक्षांश	२८ डिग्री ५८ मिनेट देखि २९ डिग्री ३ मिनेट उत्तरी अक्षांश,
३.३	देशान्तर	८१ डिग्री ५१ मिनेट देखि ८२ डिग्री १८ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म
३.४	जुम्ला जिल्लाको क्षेत्रफल	२५३१ वर्ग कि.मि
३.५	समुन्द्री सतह बाट उचाई	१२०१ मीटर देखि ६८१५ मीटर सम्म
३.२		
३.४	भू-बनोट (Terrain)	समथर तथा भिरालो
३.५	माटो (Soil)	जुम्ला जिल्लामा विभिन्न प्रकारको माटो पाईने जस्तै: बलौट देखि चिम्ट्याईलो माटो आदि।
३.६	हावापानी	यस क्षेत्रमा सामान्यतय सम-सितोष्ण हावापानी पाईन्छ। यहाँको औषत अधिकतम तापक्रम २६.४ डिग्री ,औषत न्यूनतम तापक्रम २.३ डिग्री
४	वन व्यवस्थापन पद्धति तथा वन पैदावार संकलन प्रक्रिया	
४.१	प्रस्ताव क्षेत्रमा जने पहुच मार्ग	कर्णाली राजमार्ग तथा सहायक मार्गहरु
४.२	वन पैदावार संकलन हुने क्षेत्र	डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने सम्पूर्ण वन क्षेत्र
४.२	वन पैदावारहरु संकलन विधि	मानिसहरु बाट
४.३	संकलन गर्ने कार्यमा प्रयोग हुने	जरा जातका जडिबुटी संकलन गर्न कुटो, कोदालो,

	सामग्री तथा मेसीनरी	काठजन्य वन पैदावार प्रयोग गर्न चेन स लगाएत अन्य औजारहरु
४.४	वार्षिक संकलन गरिने परिमाण	रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा उल्लेखित परिमाण अनुसार
४.५	संकलन गर्ने समय अवधि	कार्तिक १ गते देखी जेष्ठ मसान्त सम्म
४.६	संकलन गरिने वन पैदावारहरु	जडिबुटी, काठ लगाएत अन्य वन पैदावारहरु
४.७	प्रस्ताव अन्तरगतका कार्यहरु	वन व्यवस्थापनका कार्यहरु, संकलन, ढुवानी तथा प्रभाव न्यूनीकरणका कार्यहरु
५.	वातावरणिय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको वैधानिकता	वातावरणिय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको वैधानिकता वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको प्रतिवेदनको अवधि सम्म

२.३.प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि आवश्यकता जनशक्ति तथा अन्य व्यवस्था

जुम्ला जिल्लाको चार किल्ला भित्रको वनक्षेमा प्रस्ताव/कार्ययोजना कार्यान्वयन गरिनेछ । कार्ययोजनामा समाविष्ट गरिएका कृयाकलापहरु संचालन र सम्पादनका लागि आवश्यक बजेट वजेट कर्णाली प्रदेश सरकारले व्यवस्था गर्नेछ । कार्यान्वयनको दौरान कुनै संघसंस्थाहरुले (राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय) नेपाल सरकारको कानुनी व्यवस्था अनुसार सहयोग (आर्थिक वा प्राविधिक) गर्न चाहेमा त्यस्ता सहयोग ग्रहण गर्न सक्नेछ । कार्यान्वयनमा लानका लागि डिभिजन वन कार्यालय र यस अन्तर्गतका ६ वटा सब-डिभिजन वन कार्यालयहरुमा कार्यरत कर्मचारीहरु परिचालन गरिनेछ । तर हालको अवस्थामा दरवन्दि अनुसारको सम्पूर्ण पदहरुमा कर्मचारीको पूर्ति नभएको हुनाले लक्षित कार्यहरु प्रभावकारी ढंगबाट अगाडी वढाउन केही समस्या आउन सक्छ । साथै सब डिभिजन वन कार्यालयहरुको कार्यालय भवनको अभावले र भएका पनि जिर्ण अवस्थामा रहेकाले प्रस्तावित योजना अनुसार कृयाकलापहरुलाई कार्यान्वयनमा लान गाह्रो हुने देखिन्छ । यी सबै पुर्वाधारहरु, आवश्यक बजेटको व्यवस्था र मानव शक्तिको उपलब्धता भएको खण्डमा मात्र कामलाई प्रभावकारी बनाइ लान सकिने देखिन्छ। उपलब्ध जनशक्तिलाई पनि आवश्यकता अनुसार तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धिका अन्य अवसरहरु पनि उपलब्ध गराउनु जरुरी छ ।

कार्ययोजना कार्यान्वयनको पूर्ण जिम्मेवारी डिभिजन वन कार्यालय, जुम्ला हुनेछ । उक्त कार्यालयले आवश्यकताको आधारमा आफू मातहतका कार्यालय, जनशक्ति परिचारन गरी साथै

जिल्लामा कार्यरत अन्य निकायहरूसंग समन्वय गरी सहयोग लिइ कार्ययोजनामा उल्लेखित कृयाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नेछ । भौतिक पूर्वाधार निर्माण, कार्यालय भवन निर्माण जस्ता कार्यका लागि प्रचलित कानूनमा भएका व्यवस्थाका आधारमा निर्माण कम्पनिहरूबाट कार्य सम्पादन गराइने छ । अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्य कार्यक्रमहरू जसका लागि सेवा प्रदायकहरूबाट सेवा खरिद गर्नुपर्ने हुन्छ, त्यस्ता कार्यका लागि पनि प्रचलित कानूनहरूको परिधिमा रहि सेवा खरिद गरीने छ ।

२.४.प्रस्तावको उद्देश्य

जुम्ला जिल्लाको वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जैविक विविधता, पारिस्थितिकीय प्रणालीहरू, बहुमुल्य जडिबुटी तथा अन्य वन पैदावारहरूको समुचित संरक्षण, सम्बद्धन र दिगो व्यवस्थापनका साथै निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा वन विस्तारको माध्यमबाट वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक प्रभावहरूलाई न्यूनिकरण गर्नु हो साथै अनुकूलन क्षमता बृद्धि गर्न, वनको उत्पादकत्व तथा उत्पादनमा बृद्धि गर्न र स्थानीय स्तरमा व्यापक रोजगारीको अवसरहरू श्रृजना गर्न सामाजिक समावेशीकरणको सिद्धान्तलाई समेत अवलम्बन गर्दै जनसहभागितामा बृद्धि गर्दै वन स्रोतमा सबै वर्गको पहुँचमा सुनिश्चितता र अपनत्वको विकास गर्ने, वनबाट प्राप्त हुने वनजन्य श्रोतको विस्तार गरी अधिकतम सदुपयोग गर्ने र आपूर्तिमा सहजता ल्याई स्थानीय तथा राष्ट्रिय सम्बृद्धिमा योगदान पुर्याउने छ । दिर्घकालीन तथा अल्पकालीन हिसावमा यस वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको उद्देश्यहरूलाई बुँदाहरूमा समेटिएको छ ।

दिर्घकालीन उद्देश्यहरू

१. जुम्ला जिल्लाको वनले ढाकेको क्षेत्रफलमा कमी हुन नदिन वनको हैसियत र उत्पादकत्वमा क्रमशः सुधार गर्दै वन पैदावारको आपूर्तिमा सहजता ल्याउने,
२. वनश्रोतको दिगो व्यवस्थापन गरी जैविक विविधताको संरक्षण, पारिस्थितिकीय प्रणाली र वातावरणीय सेवा बीच सन्तुलन कायम राख्ने र कार्बन संचितिकरण बढाउने,
३. वनको व्यवस्थापन तथा सदुपयोगलाई सामाजिक समावेशीकरणको आधारमा जनसहभागिता र सरोकारवालाहरूको समानुपातिक पहुँच सुनिश्चित गरी वनश्रोत माथि स्थानीय समुदायको अपनत्वको भावनाको विकास गर्ने,
४. वनश्रोतको विकास र व्यवस्थापनबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीय अर्थतन्त्रमा योगदान दिई गरीब तथा उपेक्षित समुदायको जिविकोपार्जनमा सहयोग पुरयाउने, र

५. वनश्रोतको न्यायोचित वितरण र वन क्षेत्रको सुशासन कायम गर्ने ।

अल्पकालीन उद्देश्यहरु

१. मौजुदा वन जंगलको वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट हैसियतमा सुधार गर्दै वनको उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्ने,
२. वनको हैसियत सुधार गर्ने क्रममा हटाईने सुखा, ढलापडा रुखहरुबाट उत्पादन हुने काठ तथा दाउराबाट स्थानीय मागको आपूर्ति गर्दै बाँकी काठ दाउरा नियमानुसार बिक्री वितरण गरी राजस्व अभिवृद्धि गर्ने,
३. विरुवा उत्पादन र वृक्षारोपणको कार्य संचालन गरी सार्वजनिक, खाली, पर्ति, नदी उकास र नीजि जग्गाहरुमा हरियाली प्रबद्धन गर्ने,
४. वन क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय जनताको जनसहभागिता अभिवृद्धि गरी गरीब, उपेक्षित जनताको जीविकोपार्जनका अवसरहरु बढाई गरीबी न्यूनिकरणमा टेवा पुरयाउने,
५. जिल्लामा भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनमा टेवा पुरयाउने,
६. जडिबुटी, खोटो, खनीज, गिट्टि, बालुवा, खनिज पदार्थ जस्ता श्रोतको वैज्ञानिक संकलन एवं बिक्री वितरणबाट राष्ट्रिय आयमा बृद्धि गर्ने,
७. वनस्पति र वन्यजन्तु संरक्षण तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण सम्बन्धि जनचेतना जागृत गरी वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने,
८. वन क्षेत्रमा अतिक्रमण हुन नदिने तथा पुराना अतिक्रमण हटाई वन पुनःस्थापना गर्ने,
९. वन डढेलो हुन नदिने वा नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धी जनचेतना अभियान संचालन गर्ने,
१०. मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने, र
११. कर्मचारी र वन उपभोक्ताको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

२.४. प्रस्तावको कसिम/प्रकृती

यो प्रस्ताव जुम्ला जिल्लाको वनक्षेत्रको दिगो वन व्यवस्थापनबाट सतत् रूपमा आवश्यक वन पैदावारहरु संकलन गर्ने कार्याका लागी हो । तसर्थ, कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८ को परिच्छेद-३ दफा १४ बमोजिम सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम मात्र वन व्यवस्थापनको कार्य संचालन गर्न पाउने व्यवस्था गरेको छ । यस जिल्लाको लागि विगतमा तयार गरी लागू भैरहेको पंचवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको म्याद समाप्त भएको हुँदा जुम्ला जिल्लाको वन क्षेत्रहरुको दिगो व्यवस्थापन गरी

समग्र वनको हैसियतमा सुधार ल्याउनु, वन पैदावारको माग र आपूर्तिलाई संतुलनमा ल्याउनु तथा सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय सन्तुलनमा सुधार ल्याई गरीवी न्यूनीकरणमा सकारात्मक टेवा पुर्याउनका साथै स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा समेत सहयोग पुग्ने उद्देश्यले यो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।

२.५. प्रस्ताव अन्तरगत गरिने प्रमुख क्रियाकलापहरू

जिल्लाका प्राकृतिक श्रोतहरू मध्ये वन स्रोतको दिगो व्यवस्थापनका लागि आगामी पाँच वर्षमा संचालन गरिने वन श्रोतको संरक्षण, सम्बर्धन र सदुपयोगसँग सम्बन्धित विभिन्न कृयाकलापहरू यस पञ्चवर्षिय कार्ययोजनामा समावेश गरिएको छ । केही मुख्य कार्यक्रमहरू तथा कृयाकलापहरू तल दिइएको छ ।

१. सामुदायिक वनको वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन,
२. वन पैदावार (काष्ठ तथा गैरकाष्ठ) संकलन तथा विक्री वितरण,
३. वन संरक्षण कार्यक्रम (वनक्षेत्र अतिक्रमण नियन्त्रण, वन पैदावार चोरी निकासी नियन्त्रण, जैविक विविधता संरक्षण आदि),
४. विरुवा उत्पादन तथा वृक्षारोपण,
५. वन पैदावारमा आधारित उद्यम विकास तथा प्रवर्धन,
६. ऐतिहासिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा पर्यटकीय दृष्टिले महत्वपूर्ण क्षेत्रको संरक्षण र विकास,
७. भू-जलाधार संरक्षण कार्यक्रम,
८. वैकल्पिक उर्जा प्रवर्धन कार्यक्रम,
९. आयमूलक कार्यक्रम,
१०. प्रचारप्रसार कार्यक्रम,
११. जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन सहयोगी कार्यक्रम,
१२. भौतिक पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम, तथा
१३. मानव वन्यजन्तु द्वन्द न्यूनीकरण सहयोग कार्यक्रम ।

२.५.१. वन पैदावारको संकलन तथा विक्रिवितरण

अघिल्लो पञ्च बर्षिय वन व्यवस्थापन योजनाले प्रति घरधुरी ३.९ क्यू.फिट. काठ आवश्यक पर्ने प्रक्षेपण गरेकोमा पक्की घरहरू निर्माण गर्ने दर बढेको, स्थानीय विकास निर्माणका कार्यहरूमा आएको तिब्रताले गर्दा काठको खपत बढेर प्रति घरधुरी ५ क्यू.फिट हुने देखिन्छ। यसरी जिल्लाको बार्षिक माग १२२१९० क्यू.फिट प्रति बर्ष हुने अनुमान रहेको

छ । आर्थिक हैसियत वृद्धिसंगै दाउराको उपयोग भन्दा बैकल्पिक मानिसको बिजुली, ग्याँस उपयोग बढ्ने, विद्युत आपूर्तीमा सहजताका कारण आधार वर्षको तुलनामा आगामि वर्षहरूमा दाउराको उपयोग बृद्धि नहुने देखिन्छ । काठको उपयोग भने बाषिक ५ प्रतिशतले वृद्धि हुने देखिन्छ । आगामि पाँच वर्षमा काठ तथा दाउराको मागको विवरण तलको तालिका २४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

(क) सामुदायिक वनबाट उत्पादन कुने काठ तथा दाउराको परिमाण

तालिका १ सामुदायिक वनबाट उत्पादन हुने काठ तथा दाउराको विवरण

क्र.सं.	प्रजातिको नाम	वैज्ञानिक नाम	औसत प्रोईड स्टक	प्रजाति फैलिएको वनको	जम्मा प्रोईड स्टक	बाषिक वृद्धि	बाषिक स्वीकार्य कटान	
			(घ.मि.) प्रति हे.	क्षेत्रफल (हे.)	(घ.मि.)		काठ (घ.मि.)	दाउरा (घ.मि.)
१	गोब्रे सल्ला	<i>P.wallichiana</i>	३.८	१८७७२.२	७१३.३४	१	१९९.७३	११४.१३
२	ठिगुरे सल्ला	<i>Tsuga dumosa</i>	४.६	६२५७.०४	२८७.८४	१	८०.५९	४६.०५
३	देवादार	<i>Cedrus deodara</i>	३.७५	१५६७.३४	५८.६६	१	१६.४२	९.३८
४	खसु	<i>Quercus spp</i>	१४.८	३१२८.७	४४०.५२	१	१०५.७२	७०.४८
५	गुरास	<i>Rhodendron spp</i>	५.३	१५६४.३५	८२.९१	१	१९.८९	१३.२६
कूल जम्मा				३१२८७	१५८३२७.९०		४२२.३८	२५३.३२

(क)अन्य राष्ट्रिय वनबाट उत्पादन हुने काठ तथा दाउराको परिमाण

तालिका २सरकारद्वारा व्यवस्थित वन क्षेत्रबाट सङ्कलन हुने काठ तथा दाउराको परिमाण

क्र.सं.	प्रजातिको नाम	वैज्ञानिक नाम	औसत प्रोईड स्टक	प्रजाति फैलिएको वनको	जम्मा प्रोईड स्टक	बाषिक वृद्धि	बाषिक स्वीकार्य कटान
---------	---------------	---------------	-----------------	----------------------	-------------------	--------------	----------------------

			(घ.मि.) प्रति हे.	क्षेत्रफल (हे.)	(घ.मि.)		काठ (घ.मि.)	दाउरा(घ.मि)
१	गोब्रे सल्ला	<i>P.wallichiana</i>	३.८	३९१४०	१४८७.३१	१	४१६.४५	१७८.४८
२	ठिगुरे सल्ला	<i>Tsuga dumosa</i>	४.६	१३०५६	६००१४.२६	१	१६८.०४	७२.०१
३	देवादार	<i>Cedrus deodara</i>	३.७५	३२६१	१२२३१.१९	१	३४.२४	१४.६८
४	खसु	<i>Quercus spp</i>	१४.८	६५२३	९१८४८	१	२२०.४३	१४६.९५
५	गुरास	<i>Rhodendron spp</i>	५.३	३२६१	१७२८४.७५	१	२७	२७
कूल जम्मा				६५२३३	३३०१११.६		८८०.६५	४३९.७८

प्रत्येक वर्ष सरकारद्वारा व्यवस्थित वनबाट निकाल्न सकिने काठको अनुमान गर्दा जम्मा Growing Qmock को १% ले हुन आउने परिमाण ४०% मात्र निकाल्न सकिने प्रस्ताव गरिएको छ । यसको आधारमा आ.व. मा ३३०१११.६ घनमिटर वन सञ्चिती रहेकोमा यसको वार्षिक १% ले वार्षिक वृद्धि हुने र वार्षिक वृद्धिको ४०% लिँदा हुन आउने जम्मा सञ्चिती मात्र वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण तोकिएको छ । यो वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाणको सल्ला प्रजातिको हकमा ७०% काठ र ३०% दाउरा (सल्ला जातको ४५० के.जी. प्रति घनमिटर हुने भएको र ५० के.जी. दाउरा बराबर एक भारी हुने) को परिमाण सिफारिस गरिएको छ भने अन्य जातको हकमा ६० % काठ र ४०%. दाउरा संकलन गर्न सकिने परिमाण सिफारीस गरिएकोछ ।

जडिबुटीको हकमा यस कार्यालयबाट स्रोत सर्वेक्षण तथा विगतका वर्षहरूमा यस कार्यालयबाट निकासी भएको परिमाणको औसत र Focus Group Discussion, अध्ययन प्रतिवेदनहरू को आधारमा निर्धारण गरिएको छ जडिबुटीको वार्षिक संकलन परिमाण **तलिका नं** मा दिइएको छ ।

नोट: घनमिटरलाई क्युबिक फिटमा परिवर्तन गर्न ३५.२८ ले गुणा गरिनेछ ।

(ग) राष्ट्रिय तथा सामुदायी वनक्षेत्र बाट सङ्कलन हुने जडिबुठीको परिमाण

तालिका ३ राष्ट्रिय तथा सामुदायी वनक्षेत्र बाट सङ्कलन हुने जडिबुठीको परिमाण

सि.नं.	प्रजाति	वैज्ञानिक नाम	औसत तौल प्रति विरुवा (के.जि.)	मौजदात प्रति हे. (के.जि.)	जम्मा वृदि मौजदात (के.जि.)	वार्षिक प्राप्ती (के.जि.) राष्ट्रिय वन क्षेत्रबाट	वार्षिक प्राप्ती (के.जि.) सामुदायिक वन क्षेत्रबाट	केफियत
१	अतिस	<i>Aconitum heterophyllum, Delphinium himalayai</i>	०.०५	२.५८	२५००००	३७५००	१५०००	
२	गन्धाइनो	<i>Curcuma zedoaria</i>	०.०६	८.६९	१४०४००	२१०६०	८४२४	
३	कुट्की	<i>Neo-picrorhiza scrophulariifolia</i>	०.१५	७.४५	४८२१००	४८२१०	१९२८४	
४	कुरिलो	<i>Asparagus spp.</i>	०.०२	३.७१	६००००	९०००	३६००	
५	चुत्रो जरा	<i>Berberis spp</i>	०.८	७.९१	६४००००	४८०००	१९२००	
६	जटामसी	<i>Nardostachys grandiflora</i>	०.०८	१.७५	४४६०९२५	२६७६५५.५	१०७०६२.२	
७	टुकिफुल	<i>Taraxacum officinale</i>	०.५	१०.९०	१७६२६५	२६४४०	१०५७६	
८	पाषणवेद	<i>Bergenia ciliata</i>	०.०२	३.५५	२८७०००	४३०५०	१७२२०	
९	वन लसुन	<i>Allium wallichii</i>	०.०१	०.१९	१२०००	१८००	७२०	
१०	विषजरा	<i>Aconitum spp.</i>	०.०२	१२.१२	१९६०००	१९६००	७८४०	
११	सतुवा	<i>Paris polyphylla</i>	०.०५	२.६०	१२६३६२	१२६३६	५०५४	
१२	सिस्नो पात	<i>Urtica dioica</i>	०.००५	०.४७	३८२९५	११४८९	४५९५	
१३	सुगन्धवाल	<i>Valeriana jatamansi, V. wallichii</i>	०.०३	५.११	४९६२००	७४४३०	२९७७२	
१४	बोजो	<i>Acorus calamus</i>	०.०५	५.६३	९००००	१५७५०	६३००	
१५	भुतकेश	<i>Selinum tenuifolium</i>	०.०३	३.३६	५९४००	८९१०	३५६४	
१६	भोजपत्र	<i>Betula utilis</i>	८	२६.७७	३८४०००	२८८००	११५२०	
१७	चुत्रोबोक्रा	<i>Berberis spp</i>	०.४	०.१९	१५२००	४५६०	१८२४	
१८	अमलवेद	<i>Rheum australe</i>	०.०१	४.३७	३२१२००	४८१८०	१९२७२	

	पदमचाल							
१९	तितेपाती	<i>Artemisia spp.</i>	०.०१	३.५३	९७६५०	२९२९५	११७१८	
२०	मजिठो	<i>Rubia manjith</i>	०.०२	२.४४	४३०००	६४५०	२५८०	
२१	लौठ सल्ला	<i>Taxus baccata / T. wallichiana</i>	०.८	१४.६१	१६६४००	४९९२०	१९९६८	
२२	सोमलता	<i>Ephedra gerardiana</i>	०.०२	४.१०	५२०००	७८००	३१२०	
२३	कालादान	<i>Ipomoea spp.</i>	०.०१	२.८५	९८७००	४९३५०	१९७४०	
२४	गुच्ची च्याउ	<i>Morchella spp</i>	०.०१५	०.६०	४१४००	८२८०	३३१२	
२५	चिराइतो	<i>Swertia spp.</i>	०.०३	६.८६	४९६२००	४९६२०	१९८४८	
२६	भूयाउ	<i>Lichen</i>	०.०८	१८.८०	१८५६००	२७८४०	१११३६	
२७	यासागुम्बा	<i>Ophiocordyceps sinensis</i>	०.००५	०.०८	३२५०	४८८	४९	
२८	सिलाजित	<i>Rock exudate/Asphaltum</i>	०.०५	२.११	२७१५०	४०७३	१६२९	
२९	अल्लो	<i>Girardinia diversifolia</i>	०.१	२.०९	११३४००	१७०१०	६८०४	
३०	गोब्रे सल्लाको सिम्टा	<i>Pinus wallichiana</i>	०.३	३.४८	३१६८००	४७५२०	१९००८	
३१	सेतकचिनी	<i>Polygonatum spp.</i>	०.०१	३.५८	३३१०००	४९६५०	१९८६०	
३२	बुकिफुल	<i>Gnaphalium spp., Anaphalis spp.</i>	०.०२	०.४९	१००००	१५००	६००	
३३	पाँचऔले	<i>Dactylorhiza hatagirea</i>	०.०१	०.४४	१५६००	२३४०	९३६	
३४	निरमसि	<i>Delphinium denudatum</i>	०.०४	३.५६	१९४८००	२९२२०	११६८८	
३५	धुपी पात	<i>Juniperus spp.</i>	०.१	४.५२	३१७८००	४७६७०	१९०६८	
३६	धुपी बोक्रा	<i>Juniperus spp.</i>	०.२	४.३९	३०८६००	४६२९०	१८५१६	
३७	धुपी काठ	<i>Juniperus spp.</i>	१.२	२६.३४	१८५२८००	१९१४५६	७६५८२.४	
३८	साधारण च्याउ	<i>Wild mushroom</i>	०.०१५	२.९५	५१७५०	१५५२५	६२१०	
३९	सुनपाती	<i>Rhododendron anthopogon</i>	०.०५	२.४१	१६३८००	४९१४०	१९६५६	
४०	मुसली कालो	<i>Curculigo orchioides</i>	०.०४	१०.४०	१०१८४०	१५२७६	६११०	

४१	रातो च्याउ	<i>Ganoderma lucidum</i>	०.०५	०.२९	१७०००	५१००	२०४०
४२	ढटेलो दाना	<i>Prinsepia utilis</i>	०.००५	०.७२	३९३४५	११८०४	४७२१
४३	वन आलु	<i>Abelmoschus moschatus</i>	०.००५	०.९२	२२५००	३३७५	१३५०
४४	घोडेमचो	<i>Thymus linearis</i>	०.००२	१.९४	९०६४०	१३५९६	५४३८
४५	महारंगी		१.००२	९४१.२९	४५४१०६४०	४६९२४३२.८	१८७६९७३
जम्मा						१५०६६५६.५	६०२५१६

२.६.प्रस्ताव/कार्ययोजना कार्यन्वयन अवधि तथा कार्य तालिका

यो कार्ययोजनाको अवधि ५ वर्षको हुनेछ। यस अवधि भित्र संचालनमा गरिने कार्यक्रमहरूलाई प्रस्ताव गरिए बमोजिम प्रत्येक वर्ष कार्यन्वयनमा लागिने छ।

अध्याय ३: प्रतिवेदन तयार गर्न अपनाइएको विधि

वतावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्दा प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन २०७७ कफ अनुसूची-१२ अनुसारको ढाँचामा तथा उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय कर्णाली प्रदेशो मिति २०८१।०२।१८ गतेको माननिय मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट स्वीकृत कार्यसूचीमा उल्लेखित विधिहरू अपनाएर वतावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरीएको हो । वतावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्न चाहिने प्रथम र दोश्रो स्रोतको जानकारी (Primary and Secondary Information) क्रमशः फिल्डको अध्ययन र सन्दर्भ सामग्रीहरूको पुनरावलोकनबाट गरिएको छ । प्रतिवेदन तयार गर्न चाहिने प्राथमिक स्रोतका भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू संकलन गर्न चेक लिष्ट तयार गरी वन क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन अवलोकन, गैरकाष्ठ वन पैदावारको श्रोत सर्भेक्षण, घरधुरी सर्वेक्षण, अन्तवार्ता, सहभागितामूलक ग्रामीण लेखाजोखा (Participatory Rural Appraisal) र छलफल एवम् दोश्रो स्रोतको जानकारीहरू विभिन्न किसिमका प्रकाशित र अप्रकाशित वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक लेख तथा किताबहरू, कार्यालयका अभिलेखहरू, विभिन्न प्रकारका नक्शाहरू र सामुदायिक वन कार्ययोजनाहरूबाट जानकारी संकलन गरिएको छ ।

विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन, स्थलगत अवलोकन, सरोकारवालाहरूसँग प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष छलफल तथा लिखित राय सुझाव संकलन, डिभिजन वन कार्यालयको पञ्चवर्षिय कार्ययोजना अध्ययन, राष्ट्रिय वन नजिकका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह सँगको बैठक र केही नमुना प्लटहरूको अध्ययन समेत गरी सो को विश्लेषण गरेर यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

साथै, कार्यालयमा बसेर गरिएको अध्ययनमा उपलब्ध हुन सकेका सन्दर्भ सामग्रीहरूको पुनरावलोकन, नक्शाहरूको अध्ययन र व्याख्या तथा प्रश्नावलीको तयारी र तिनको परीक्षण पश्चात अन्तिम रूप दिने कार्य गरिएको छ । डेस्क अध्ययनको समयमा तलका उपायहरू अवलम्बन गरिएका छन् ।

- नक्साको लेखाजोखा तथा फोटोहरूको विश्लेषण तथा प्रकाशित अप्रकाशित स्रोतहरूको अध्ययन ।
- विभिन्न स्रोतहरू जस्तै: जिल्ला समन्वय समिति, गाउँपालिका/नगरपालिका, गैर सरकारी संस्था तथा अन्य निकाय बाट आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गर्ने ।
- प्रदेश सरकार तथा संघिय सरकारका वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयारी संग सम्बन्धित दस्तावेजहरूको पुनरावलोकन गर्ने ।

- भू-बनौट नक्सामा प्रभाव क्षेत्रको भौगोलिक सिमा कोर्ने ।
- प्रस्ताव संग सम्बन्धी चेकलिस्ट तयारी गर्ने ।

३.१. सम्बन्धित सान्दर्भिक सामग्रीको पुनरावलोकन

पुनरावलोकन गरिने मुख्य सन्दर्भ सामग्रीहरूमा राष्ट्रिय संरक्षण रणनीति, २०४५, राष्ट्रिय वातावरण नीति २०७६, छैठौं देखि दशौं आवधिक योजनाहरू, राष्ट्रिय वन नीति, २०७५, जैविक विविधता सम्बन्धी रणनीति, २०५९, राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति २०७६, प्रचलित कानूनहरू खास गरी संघिय वन ऐन, २०७६ र वन नियमावली, २०७९, कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८ र वन नियमावली, २०८०, कर्णाली प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७, संघिय वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७, वन क्षेत्रको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची तथा प्रतिवेदनको दिग्दर्शन २०६१, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९, भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९, बालवालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५, फोहोर मैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८, स्थानीय सरकार संरचना २०७४ तथा विभिन्न निर्देशिकाहरू जस्तै राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५० र वन क्षेत्रको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५२, सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको दिग्दर्शन प्रमुख छन् । अन्य वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धी किताबहरूको अध्ययन र प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको वनको स्रोत सर्वेक्षण-प्रतिवेदनका साथै प्रस्तावको प्रकृति अनुसार त्यससंग सम्बन्धित विषयहरूमा प्रकाशित पुस्तकहरू, दिग्दर्शन तथा समसामयिक अनुसन्धानात्मक लेखहरूको पनि पुनरावलोकन गरिने छ । यस बाहेक जिल्ला स्थित विभिन्न कार्यालयहरूबाट प्रकाशित तथा अप्रकाशित अनुसन्धानात्मक लेख, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन र मुखपत्रहरूको समेत अध्ययन गरिएको छ ।

३.२. प्रभाव क्षेत्र निर्धारण

३.२.१. प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्र

यस प्रस्तावको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अध्ययनका लागि कार्ययोजना लागु हुने जुम्ला जिल्लाको वनक्षेत्र भित्रका जडिबुटी संकलन गरिने स्थलहरू जहाँ मानवीय आउजाउ, जडिबुटी संकलन, ढुवानी आदि क्रियाकलापहरू हुने क्षेत्रलाई प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्र पहिचान गरिएकोछ ।

३.२.२. प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्र

प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने जुम्ला जिल्लाको सम्पूर्ण वनक्षेत्रमा संचलन गरिने मुख्य क्रियाकलापहरुका कारण भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक वतावरणमा पर्ने प्रभावलाई अप्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्र मानीएको छ । जुम्ला जिल्लाको केही भाग रारा राष्ट्रिय निकुञ्जमा पर्ने भएतापनि रारा राष्ट्रिय निकुञ्जमा र मध्यवर्ती क्षेत्रहरु यस प्रभाव क्षेत्रमा पर्दैनन् ।

३.३. प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको अध्ययन तथा विश्लेषण

प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने जुम्ला जिल्लाको विभिन्न नक्साहरु जस्तै:भू-उपयोग नक्सा Forest Cover map, Vegetation Type Map, Species suitability map, Topo Map आदि नक्सा तयार पारी अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएकोछ। साथै, निम्नासुरका नक्साहरु अध्ययन गरिएको छ ।
टोपोग्राफिक नक्सा: प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रहरुको उँचाइ, भिरालोपन, मोहडा, भू-उपयोग बारेको जानकारी हासिल गर्न १:२५,००० स्केलको टोपोग्राफिकल नक्साहरु आधार नक्साका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । ।

भू-उपयोगिता नक्सा (Land Utilization Map): प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वन क्षेत्रहरुको अवस्थिति सम्बन्धी जानकारी हासिल गर्न १:५०,००० स्केलका नक्साहरु उपयोग गरिएको छ ।

जिल्लाको नक्सा (District Map): प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रहरुको अवस्थिति र जलाधार क्षेत्रको अध्ययन गर्न सम्बन्धित जिल्लाको १:१,२५,००० स्केलका नक्साहरु प्रयोग गरिएको छ ।

३.४. आवश्यक तथ्याङ्क संकलन

३.४.१. भौतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि

प्रस्ताव-कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको भौतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलनको लागि अध्ययन टोलीले प्रस्ताव कार्यान्वयन क्षेत्रमा पर्ने केही नमूना वन क्षेत्रहरुको छनौट गरी ती ठाउँहरुको हिंडेर सर्वेक्षण (Walk-through Survey) गरिएको छ। उपर्युक्त कार्यका अतिरिक्त टोलीले स्थानीय बासिन्दा एवं वन-उपभोक्ताहरूसँग त्यस क्षेत्रको भौतिक अवस्था खास गरेर चट्टान, माटो, जलाधार, पैहो, खोलानालामा पानीको अवस्था तथा भू-उपयोग बारे समूहगत छलफल

गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा पर्नसक्ने सम्भावित प्रभावका बारेमा समेत जानकारी हासिल गरिएको छ ।

३.४.२. जैविक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि

भ्रमण टोलीमा संलग्न विशेषज्ञहरूमध्ये वन विशेषज्ञ, वनस्पतिशास्त्री र जीवशास्त्रीले जैविक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन गरेका छन् भने वन विशेषज्ञले वनको किसिम र त्यसको अवस्थाका बारेमा अवलोकन गरी टिपोट गरेका छन् । समग्र वन तथा सामुदायिक वन सम्बन्धी जानकारी सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय तथा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट समेत संकलन गरिएको छ ।

प्रस्ताव-कार्यान्वयन हुने वनमा पाइने प्रजातिको जानकारी लिन वनस्पतिशास्त्रीले वनमा सम्मोच्च रेखा (Contour Line) भएर ट्रान्जेक्ट (Transect) विधिद्वारा नमूना प्लटहरू (Sample Plots) स्थापना (Layout) गरी सम्पूर्ण वनस्पतिहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिएकोछ । डाटासिटमा उतारिएका सबै वनस्पतिको सम्भव भएसम्म स्थानीय व्यक्तिहरूको सहायता लिई स्थानीय नाम तथा प्रयोग समेत उल्लेख गरिएको छ । वनस्पतिहरूको पहिचानको लागि प्रकाशित किताव फ्लोरा अफ हिमालय र एनोनेटेड चेकलिष्ट अफ फ्लोरा अफ नेपाल प्रयोग गरिएको छ ।

वन्यजन्तुसम्बन्धी जानकारी लिनको लागि प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वनमा बिहानी र साँझपख गई त्यहाँ देखिएका वन्यजन्तुको अवलोकन गर्नुको साथै स्थानीय बासिन्दाहरूसँग जानकारी लिई डाटासिटमा उतारीएको छ । त्यस्तै माछा सम्बन्धी जानकारी लिन स्थानीय व्यक्तिहरूसँग सोधपुछ गरिएको छ । प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वनक्षेत्रहरूमा पाइने र विचरण गर्ने खासगरी स्तनधारी, उड्ने, तथा घस्रने प्रजातिका बारेमा थप जानकारी लिन स्थानीय जनताहरूसँग सोधपुछ समेत गरिएको छ । प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट जैविक वातावरणमा पुग्न सक्ने सम्भावित प्रभावको पहिचान गर्न वन र त्यहाँ पाइने अन्य प्रजातिका वनस्पतिको स्थानीय प्रयोग, वन्यजन्तुलाई विगतमा पुर्याइएको हानी-नोक्सानी तथा चोरीशिकारको चलन आदिका बारेमा स्थानीय जनतासँग सोधपुछ तथा छलफल गर्नुका साथै विगतमा त्यस्तै प्रकृतिको प्रस्ताव कार्यान्वयन भएका क्षेत्रमा समेत आवश्यकता अनुसार स्थलगत भ्रमण गरी अवलोकन गरिएको छ ।

३.४.३. सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि

सामाजिक-अर्थशास्त्रीले अध्ययन टोलीमा संलग्न फिल्ड सहायकहरूको सहयोग लिएर प्रस्ताव-कार्यान्वयन हुने क्षेत्रका गाविसहरूको सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरेका छन् । यसको लागि सहभागितामूलक ग्रामीण लेखाजोखा विधिको प्रयोग गरिनुको साथै सम्बन्धित विषयका जानकार व्यक्तिहरूसँग अन्तर्वार्ता समेत लिइएको छ । यस अतिरिक्त प्रस्ताव-कार्यान्वयन हुने सबै गाँउपालिकाका विभिन्न जाति, धर्म, पेशा, वर्ग, महिला आदिको प्रतिनिधित्व हुने गरी घरधुरी सर्वेक्षण गरिएको छ ।

सर्वेक्षणको लागि तयार गरिएका प्रश्नावली कुल घरधुरी संख्याको आधारमा छनौट गरिएका नमूना घरधुरीहरूका पारिवारिक विवरण, बार्षिक आमदानी, बसाइँसराइँ, भू-स्वामित्व, कृषि तथा पशुपालन, स्वास्थ्य तथा सरसफाई, मुख्य चाडपर्व, वन पैदावार उपयोगसम्बन्धी र प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरणमा पर्न सक्ने सम्भावित प्रभाव र तिनीहरूको न्यूनिकरणका लागि अवलम्बन गरिनुपर्ने उपायहरूको बारे जानकारी संकलन गरिएको छ ।

धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वका स्थानहरू, पर्यटकीय स्थलहरू लगायत सो क्षेत्रमा रहेका सरकारी तथा गैरसरकारी संघ-संस्थाहरू, भौतिक विकासका पूर्वाधारहरू जस्तै- सडक, विद्युत, खानेपानी, अस्पताल, विद्यालय, हुलाक सञ्चारबारे जानकारी लिन सहभागितामूलक नक्सा, समूहगत छलफल र प्रत्यक्ष अवलोकन विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.४. ईथनोबोटानी सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन विधि

सामाजिक-अर्थशास्त्रीले अध्ययन टोलीमा संलग्न फिल्ड सहायकहरूको सहयोग लिएर प्रस्ताव-कार्यान्वयन हुने क्षेत्रमा पाईने गैरकाष्ठ वन पैदावर सम्बन्धि विषयका जानकार व्यक्तिहरू, धामि, झांकी, स्थानीय वैध, संकलक तथा अन्य स्थानीय वासिन्दाहरूसँग अन्तरवार्ता लिई सोको स्थानीय स्तरमा उपयोग सम्बन्धी जानकारी संकलन गरिएको छ ।

३.५. चेकलिष्ट तथा प्रश्नावली तयार गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन

प्रस्तावा कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको भौतिक, जैविक, वातावरणको आधारभूत तथ्याङ्क संकलन गर्नका लागि चेकलिष्ट सोही अनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएकोछ । साथै, सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक पक्षका वस्तुगत विवरण तथा तथ्याङ्क प्रसिका लागि घरधुरी सर्वेक्षण गरियो । यसका लागि प्रश्नावली तयार गरी विलेपतः जानशाङ्किक अवस्था जाताजाति समूह आर्थिक

अवस्था शिक्षा तथा सिप स्वास्थ्य तथा सफाई सामुदायिक संरचना धर्म तथा सस्कृति स्थानीय संघ सस्था बजार पहुच प्रस्ताव कार्यान्वयन प्रतिको धारणाकी विवरण तथा तथ्याङ्क संकलन गरियो ।

३.६.स्थलगत अध्ययन

यो प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने राष्ट्रिय वन क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन अध्ययन गरिएको छ । जडिबुटी संकलन तथा निकासी गरिने प्रस्तावित स्थानान्तरणको लागि प्रयोग हुने मार्ग, विक्री वितरणको संभाव्यता तथा संकलन कार्यवाट स्थानीय वातावरण, सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने असर एवं उक्त स्थलहरूको भौतिक, जैविक पक्षहरू समेतको स्थलगत अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमा स्थानीय उपभोक्ता बुद्धिजीवी र वन कर्मचारीहरूलाई प्रत्यक्ष समावेश गरी स्थलगत सर्वेक्षण गरिएको छ ।

३.७.प्रस तथ्यांक विश्लेषण

अध्ययनबाट प्राप्त प्रथम तथा द्वितिय क्रममा जानकारी तथा तथ्यांकहरूलाई संक्षिप्तिकरण गरी आवश्यकता अनुसार तालिकामा राख्ने तथा प्रतिवेदनको उपयुक्त अध्यायमा समावेश गरी त्यसलाई व्याख्या समेत गरिएको छ । विभिन्न किसिमका अध्ययनबाट प्राप्त Primary तथा Secondary तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरी सो बाट पर्न जाने प्रभावहरू को आंकलन गर्नका लागि Tabulation, Matrix, Bar-Diagram, Vein-Diagram, Ms-Excel को प्रयोग गरिएको छ ।

३.८. प्रभावको पहिचान आकलन तथा उल्लेखनी प्रभावको मूल्याङ्कन विधि

वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा प्रस्ताव गरे अनुसारका कृयाकलापहरू विशेष गरी ५० टन भन्दा बढी परिमाणका जडिबुटी संकलन र निकासी गर्दा संकलन गर्ने क्षेत्रमा के कस्ता वातावरणीय प्रभावहरू (सकारात्मक तथा नकारात्मक) पर्न सक्छन्, त्यसको लेखाजोखा गर्नु नै वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको मूल उद्देश्य हो । यसका लागि प्रश्नावली तयार गरी स्थानीय जनता, संकलक, जडिबुटी व्यवसायमा संलग्न रहेका व्यक्तिहरू, उद्यम संचालन गर्ने उद्यमी, कामदार, ठेकेदार, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका पदाधिकारी तथा साधारण उपभोक्ताहरू, जडिबुटीका विशेषज्ञहरू र अरु व्यक्तिहरूसँग सोधपुछ गरिएको छ । यसका साथै वातावरणविद्हरू, वनस्पति विशेषज्ञ, प्राणी विशेषज्ञ, वन विज्ञ तथा माटो विज्ञ का आधारमा विशेषज्ञ टोली बनाई स्थलगत भ्रमण गरी सम्भावित प्रभावहरूको लेखाजोखा गरी त्यसको न्यूनिकरणका उपायहरू पनि पहिल्याएर प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । अध्ययन टोलीले सम्बन्धित सरोकारवालाहरूले उठाएको सवालहरू र आफूहरूले पहिचान गरेको आयोजनाले

निम्त्याउन सक्ने सवालहरू लाई सूचीकृतगरीएको छ । यसरी सूचीकृत गरिएका सवालहरूको Interaction matrix बनाएर कुन कुन क्षेत्रमा कति कति प्रभाव पार्न सक्छ भनी विश्लेषण गरियो र हरेक सवालहरूलाई त्यसको पार्न सक्ने प्रभावको आधारमा प्राथमिकीकरण गरीएको छ ।

प्राप्त गरिएका द्वितीय स्रोतका सूचनाको स्थानीय स्तरबाट छड्केजाँच गर्न र थप जानकारी हासिल गर्ने उद्देश्यले कार्यसूची तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५० एवं वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ मा उल्लेख भएका सम्पूर्ण बुँदाहरू समेट्ने गरी आवश्यकतानुसार चेकलिष्ट तथा प्रश्नावली तयार गरिएको छ। साथै, यस्ता चेकलिस्ट तथा डाटासिटहरू आवश्यकतानुसार वनस्पति तथा वन्यजन्तु (स्तनधारी जनावर, चरा, सरिसृप तथा जलचर) र प्राकृतिक सम्पदा खास गरेर रुखबिरुवा तथा जडिबुटीको स्थानीय प्रयोगको जानकारी हासिल गर्ने क्रममा प्रयोगमा ल्याइएका चेकलिष्ट, प्रश्नावली तथा डाटासिटको नमूना प्रतिवेदनको अनुसूचीहरूमा समावेश गरिएको छ।

तालिका ४ तथ्याङ्क मापन गर्ने तरिका

तथ्याङ्क मान	मापन स्कोर	फैलावट	मापन स्कोर	अवधि	मापन स्कोर
उच्च	६०	क्षेत्रिय	६०	लामो समय	६०
मध्यम	२०	स्थानिय	२०	मध्ययम समय	२०
निम्न	१०	क्षेत्रविशेष	१०	छोटो समय	१०

श्रोत: राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५०

तालिका ५ औचित्यता /महत्वका मापन गर्ने तरिका

स्कोरको मापन	औचित्यता	कैफियत
७४ भन्दा माथि	धेरै औचित्यवान अथवा धेरै महत्वपूर्ण	मान: scle or severity of change को आधारमा मध्यम उच्च र निम्न हुने। भौगोलिक मापन: असर प्रभाव क्षेत्रमै छ भने क्षेत्र विशेष,
४५ देखि ७४ सम्म	धेरै औचित्यवान अथवा महत्वपूर्ण	प्रभाव स्थानियरूपमा सिमित भए सुथानिय र क्षेत्रगतरुमा असर पर्ने भए क्षेत्रिय हुने।
४५ भन्दा तल	औचित्यहिन अथवा महत्वहिन	अवधि: निम्न स्तर(३ वर्ष भन्दा कम) मध्यम स्तर(३ देखि २० वर्ष सम्म) उच्च स्तर(२० वर्ष देखि माथि सम्म)

श्रोत: राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन निर्देशिका, २०५०

३.९.प्रभाव न्यूनिकरणका उपायहरू

प्रस्ताव कार्यन्वयन बाट पर्ने प्रतिकुल प्रभावहरूको रोकथाम र न्यूनिकरणका उपुक्त उपायहरूको विवरण तयार गरी मेट्रीक्समा राखिएकोछ । साथै उपायहरूको कार्यन्वयनको प्रभावकरीता शुनिश्चित गर्नका लागि वातावरणिय व्यवस्थापन योजना र सरल वतावरणिय अनुगमन योजना तयार पारिएकोछ ।

३.१०.वजार सर्भेक्षण

वजार सर्भेक्षणका लागी फिल्डमा खटिएका विशेषज्ञ टोलीले जुम्ला जिल्लाको मुख्य व्यापारी केन्द्रमा जडिबुटीको वजार मुल्य, माग, निर्यात क्षेत्र, आर्थिक कारोवार, निर्यातका समस्या आदी सम्बन्धी जानकारी संकलन गरियो ।

३.११. मसौदा प्रतिवेदन तयारी

कर्णली प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ को अनुसूची-१२ मा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको ढाँचा दिइएको छ। नियमावलीमा दिइएको ढाँचा ताथ राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका २०५० आधारित भई उग पर्यटन वन तथा वातवरण मन्त्रालयबाट मिति २०८१।०२।१८ स्विकृत भएको कार्यसूची अनुरूप स्थलगत सर्वेक्षण बाट संकलन गरिएका एवं पहिलो र दोस्रो स्रोतबाट प्राप्त विवरणहरूको आधारमा यो वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरीएको छ ।

३.१२. सार्वजनिक परामर्श,छलफल अन्तरक्रया र सुन्वाई आदि

डिभिजन वन कार्यालय, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ, जडिबुटी महासंघ, जिल्ला समन्वय समिति, स्थानीय तहहरू (गाउँपालिका तथा नगरपालिका), वन पैदावार उद्यमी तथा व्यवसायीहरू, संकलकहरू, वन विभाग लगाएत अन्य संघसंस्थाहरू र विज्ञहरूसँग विभिन्न तह र समयमाछलफल कार्यक्रमहरू गरी मुख्य सूचका हिसावले परामर्शहरू लिईएको छ ।

३.१३.सार्वजनिक सूचना तथा सूचना सम्प्रेषण रायसुझाव संकलन

प्रस्तावकले कर्णली प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ को नियम ७ बमोजिम प्रस्ताव कार्यन्वयन हुने स्थानिय तह त्यस तथा त्यस क्षेत्रमा रहेका सम्बन्धित सम्बन्धित सरोकारवाला निकाय व्यक्ति वा संस्थालाई सो प्रस्ताव कार्यन्वयनबाट वातारणमा पर्न सक्ने प्रभाव सम्बन्धमा सात दिनभित्र लिखित सुझाव उपलब्ध गराउन सार्वजनिक स्थलमा सूचना

टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नु पर्छ भन्ने कानुनी व्यवस्था भए बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयारी गर्ने क्रममा प्रभावित क्षेत्रको भौतिक, जैविक सामाजिक आर्थिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभावको बारे जुम्ला जिल्लाका स्थानिय तहहरुबाट तथा सरोकारवाला संस्थाहरुबाट राया सुझाव प्राप्त गर्न आर्थिक अभियान राष्ट्रिय दैनिकमा मिति २०८१।०२।२३ गतेका दिन प्रकाशित सूचना (अनुसूची १) टाँस गरी मुचुल्का बनाउनका साथै डिभिजन वन कार्यालयको वेबसाइट www.dfojumla.gov.np मा समेत प्रकाशन गरी राया सुझाव सहित को सिफारीस पत्रहरु (अनुसूची २) समेत संकलन गरियो ।

३.१४. अध्ययन टोलीर समय तालिका

परामर्षदाताका तर्फबाट वन तथा वातावरण जीवशास्त्री सामाजशास्त्री तथा भूगर्भशास्त्री लगाएतका विज्ञहरुले अध्ययन गरेका थिए।संलग्न विज्ञहरुले अध्ययन गरेका थिए।संलग्न विज्ञहरु र अध्ययनको समय तालिका बारे विस्तृतरूपमा अनुसूची ३ मा दिईएको छ ।

३.१४. अन्तिम प्रतिवेदन तयारी

स्थलगत सर्वेक्षणबाट संकलन गरिएका र अन्या पहिलो र दोस्रो श्रोतबाट संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरुका आधारमा प्रतिवेदन तयार गरी संकलीत मुचुल्काहरु, सार्वजनिक सुन्वाई तथा छलफलका माईनुटहरु एवं सिफारिस पत्रहरु संलग्न गरी कर्णाली प्रदेश, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन पुनरावलोकन समितिको लिखित र मौखिक सुझावहरु समेटेर प्रतिवेदन लाई अन्तिमरूप दिई स्विकृतिका लागि पेश गरिएकोछ।

अध्याय ४: प्रस्ताव संग सम्बन्धित नीति कानून तथा मापदण्ड

वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र वातावरणीय संरक्षणलाई एकीकृत रूपमा संगै संगै लैजानको लागि विभिन्न ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरू जारी गरेको छ । प्रस्तावित आयोजनाको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि आवश्यकता भए अनुसार निम्न ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौतामा भएका प्रावधानहरू द्वारा निर्देशित हुनेछ ।

सि. नं.	पुनरावलोकन गरिएका दस्तावेज	विस्तृत विवरण
१	नेपालको संविधान	दफा ३० को उपदफा (१) ले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार र (२) ले वातावरणीय प्रदूषण वा हासबाट हुने क्षतिबाट पिडितलाई प्रदूषकबाट कानुन बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । उपदफा (३) अनुसार राष्ट्रको विकास सम्बन्धी कार्यमा वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलनका लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था गर्न यस धाराले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।
२. नीति तथा योजना		
२.१.	पन्ध्रौं योजना	यस योजनाको परिच्छेद- २, दीर्घकालीन सोच खण्ड २.१० समष्टिगत तथा विषय क्षेत्रगत सोच, (ख) (१) आर्थिक क्षेत्रमा, यसमा वन तथा अन्य प्रकृतिक श्रोतले नेपालको आर्थिक विकृ र समृद्धिको लागि महत्वपूर्ण क्षेत्र मानेको छ । यस योजनामा दिगो वन व्यवस्थापन र सन्तुलित वातावरणबाट आर्थिक समृद्धि र नागरिकमा सुखको अनुभूति सिर्जना गर्न सहयोग पुग्ने कुरा उल्लेख छ ।
२.२.	राष्ट्रिय वन नीति, २०७५	वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्न प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा यो नीतिले प्रभाव पारेको हुन्छ । यो नीतिले जलस्रोत संरक्षण र पानीको मुहानको मर्मत सुनिश्चित गर्न तथा भौगोलिक रूपमा कमजोर क्षेत्र सिवालिकको संरक्षणलाई प्राथमिकतामा राखि लोपोन्मुख प्रजातिहरूको संरक्षणमा पनि जोड दिएको छ । यो नीतिका

		<p>उद्देश्यहरू: वन क्षेत्रको उत्पादकत्व, उत्पादन र वातावरणीय सेवामा अभिवृद्धि गर्ने; वन पैदावारमा आत्मनिर्भर भई मूल्य अभिवृद्धि सहित निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने; संरक्षित क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र तथा वन व्यवस्थापन पद्धतिहरूबाट पर्यटन प्रवर्द्धनमा उल्लेख्य योगदान पुर्याउने; वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण, पूनर्स्थापना र दिगो उपयोग गर्ने; वन क्षेत्रको</p> <p>संरक्षण र सो को बहुआयामिक उपयोग गर्न; फलफूल लगायतका कृषि वनको विकास र संरक्षण गरी वन क्षेत्रलाई आर्थिक उपार्जनको माध्यमको रूपमा विकास गर्ने; हालको वन क्षेत्रलाई घट्नु नदिई विभिन्न प्रकारबाट क्षति भएका वनको पुनर्स्थापना गर्ने; जलाधार क्षेत्रहरूको एकीकृत व्यवस्थापनबाट जल र भूमिको संरक्षण गर्ने; कार्बन उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने नेपालको समग्र लक्ष्यमा वन क्षेत्रबाट योगदान पुर्याउने; वन क्षेत्रको शासकीय सुधार गर्दै प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गर्ने; वन क्षेत्रको अध्ययन, अनुसन्धान, शैक्षिक गुणस्तर तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने रहेको छ ।</p>
४	राष्ट्रिय वातावरण नीति, २०७६	<p>यस नीतिले प्रकृतिक स्रोतको दिगो व्यवस्थापनको क्षेत्रमा बहुसंख्यक जनताहरू आश्रित रहेको जलस्रोत, वन र कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वढाउनुपर्ने आवश्यकता महसुस गरी भूमी व्यवस्थापन तथा सुधार, वन तथा चरण क्षेत्र व्यवस्थापन र जलस्रोत व्यवस्थापनगरी तिनवटा क्षेत्रहरू पहिचान गरेको छ । यस नीतिले बढ्दो जनसंख्या नियन्त्रण, सरसफाई तथा स्वास्थ्यमा सुधार एवं गरिबी निवारणलाई आर्को महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा अंगीकार गरेको छ । यस नीतिको मुख्य उद्देश्य भनेको प्रदूषण नियन्त्रण, फोहोर व्यवस्थापन र हरियालीलाई बढावा दिई नागरिकलाई सुरक्षित वातावरणमा बाच्न सुनिश्चित गर्नु रहेको छ । यस नीतिले प्रदूषण रोकथाम, नियन्त्रण र न्यूनीकरणका लागि मुलधारको वातावरण, वातावरणीय न्याय, मानिसहरूको संलग्नता, दिगो विकास र सुशासन, अनुसन्धान र क्षमता निर्माण</p>

		आदिमा आधारित विभिन्न योजना र रणनीतिहरू तय गरेको छ । तय गरिएका कुराहरू कार्यन्वयनका लागि यस नीतिले संघीय, प्रदेश र स्थानीय स्तरमा भूमिका र जिमेवारिहरू निर्धारण गरेको छ ।
५	राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ :	यस नीतिले जलवायु परिवर्तनले विभिन्न भौगोलिक एवम् सामाजिक-आर्थिक विकासका क्षेत्रहरूमा परिरहेको असर तथा पर्न सक्ने प्रभावको मूल्याङ्कन, जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान गरी जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रतिकूल प्रभावलाई सहज रूपमा अनुकूलन गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि तथा हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने संयन्त्र विकास, सामाजिक-आर्थिक विकासलाई जलवायु-मैत्री बनाउन एवम् नीति, कानून, योजना तथा विकास कार्यक्रमहरूमा जलवायु परिवर्तनको पक्षलाई एकीकृत गरी कार्यन्वयन गर्ने, जलवायु परिवर्तनबाट उपल्लो र तल्लोतटीय भू-भागमा परेको र पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई स्थापित गरी क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन गर्नु पर्ने, वन क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापन, भू-उपयोग योजनाको तर्जुमा तथा कार्यन्वयन एवं वन विनाश रोक्दै कार्बन संचितीकरणको दायरा फराकिलो बनाउने, हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्न वैकल्पिक ऊर्जाका क्षेत्रमा उपयुक्त प्रविधिको थप विकास र उपयोग गर्ने आदि कुराहरूलाई जोड दिएको छ ।
६	जडिवुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार विकास नीति, २०६१	यो नीतिले उच्च मूल्यका जडिवुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धनबाट अर्थ व्यवस्थामा ठोस योगदान पुर्याई अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा नेपाललाई जडिवुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारको वृहत भण्डारको रूपमा परिचित गराउने दिर्घकालीन सोच राखेको छ ।
७	वन क्षेत्र रणनीति, २०१६-२०२५	यस रणनीतिले "राष्ट्रिय समृद्धिका लागि वनको पारिस्थितिकिय प्रणालीहरू जैविकविविधता र जलाधारको दिगो व्यवस्थापन" लाई दीर्घकालिन सोचको रूपमा लिएको छ । प्राकृतिक स्रोतहरू र

		वातावरणीय सेवाहरूको दिगो व्यवस्थापनलाई आठवटा मध्येको एकवटा खम्बाको रूपमा लिएको छ ।
८	खर्क नीति २०६८	खर्क र यिनमा आश्रित स्थानीय समुदायको खस्कियो अबस्थालाई दृष्टिगत गर्दै खर्कहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन, संरक्षण र उपयोग गरी दिगो विकास गर्नु अपरिहार्य भएकोले यो खर्क नीति २०६८ खर्क स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
ऐन तथा नियमहरू		
९	प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७	वातावरणीय हासबाट मानव जाति, जीवजन्तु, वनस्पति, प्राकृतिक तथा भौतिक प्रभावलाई यथासक्य कम गरी स्वच्छ तथा स्वच्छ वातावरण कायम गर्न र प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग र व्यवस्थापनबाट वातावरणीय पक्षहरूको संरक्षण गर्न कर्णाली प्रदेश सरकारले यो ऐन लागु गरेको छ । यस ऐनको परिच्छेद २ मा वातावरणीय अध्ययन तथा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत सम्बन्धि व्यवस्था गरेकोछ। साथै, यस ऐनको दफा ८ मा सम्बन्धित निकाय वा मन्त्रालयबाट तोकिएबमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न तथा गराउन नहुने व्यवस्था गरेको छ ।
१०	प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७	यस नियमावलीको नियम ३ मा अनुसूची ३ मा उल्लेखित प्रस्तावको हकमा वातावरणी प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रवधान रहेकोछ। यस नयमावलीको नियम ४ र ५ मा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा क्षेत्र निर्धारण र कार्य सूची प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्ने प्रवधान रहेकोछ भने नियम ४ र ५ बमोजिम स्वीकृत कार्यसूची र क्षेत्रनिर्धारण प्रतिवेदन र नियम ६ बमोजिम गरिएको सार्वजनिक सुन्वाईबाट प्राप्त सुझाव समेतको आधारमा प्रस्तावले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था नियम ७ गरेकोछ। साथै, नियम ७ को उपनियम २ बमोजिम लागि प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रका शैक्षिक संस्था,

		स्वास्थ्य संस्था तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थालाई सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट स्थानीय वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा सात दिनभित्र लिखित सुझाव दिन सम्बन्धित स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रका शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थामा अनुसूची-९ बमोजिमको ढाँचामा सूचना टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ र सोही बमोजिमको सूचना स्थानीय पत्रिकामा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेकोछ ।
११	वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६:	वातावरणीय हासबाट मानव जाति, जीवजन्तु, वनस्पति, प्राकृतिक तथा भौतिक प्रभावलाई यथासक्य कम गरी स्वच्छ तथा स्वच्छ वातावरण कायम गर्न र प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग र व्यवस्थापनबाट वातावरणीय पक्षहरूको संरक्षण गर्न यो ऐन लागु भएको छ । यस ऐनको दफा ४ मा सम्बन्धित निकाय वा मन्त्रालयबाट तोकिएबमोजिम प्रस्ताव स्विकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न तथा गराउन नहुने, दफा ५ मा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न चाहाने प्रस्तावकले प्रस्तावको वातावरणीय प्रतिवेदन संकलन गरी प्रस्ताव स्विकृतिको लागि सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नु पर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । ऐनको दफा १६ को उपदफा १ मा प्रस्ताव स्विकृत नगराई वा स्विकृत प्रस्ताव विपरित अधिकारिले त्यस्तो कार्य तुरुन्त बन्द गराउन सक्ने र त्यस्तो कार्य कुनै व्यक्ति वा संस्थाले गरेको भए कसुरको मात्रा हेरी जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।
१२	वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७	यस निवामावालीमा वातावरणीय अध्ययन गर्दा अपनाउनुपर्ने विधि र प्रतिवेदनको ढाँचाहरू समावेश गरिएको छ । यस नियमावलीको नियम ३ मा प्रस्तावकले अनुसूची-१ मा उल्लिखित प्रस्तावको हकमा संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, अनुसूची-२ मा उल्लिखित प्रस्तावको हकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र अनुसूची-३ मा उल्लिखित प्रस्तावको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ । नियम ४ अनुसार प्रस्तावकले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्नु अघि वातावरण संरक्षण ऐनको दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम

		<p>क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्नेछ र नियम ५ अनुसार वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु अघि कार्यसूची तयार गर्नु पर्नेछ ।</p> <p>वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम-७ मा भएको व्यवस्था अनुसार नियम-४ अनुसार स्वीकृत क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन नियम-५ बमोजिम स्वीकृत कार्यसूची तथा नियम-६ बमोजिम गरीएको सार्वजनिक सुनुवाईबाट प्राप्त सुझावहरू समेतको आधारमा प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन गरी अध्ययनको प्रकृति हेरी अनुसूची -१०, ११ र १२ बमोजिमको ढाँचामा प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।</p>
वन ऐन, २०७६:		<p>वन ऐन, २०७६ ले सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, संरक्षण वन, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन र धार्मिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न र निजी सार्वजनिक र सहरी वनको प्रवर्धन गर्दै वन्यजन्तु, वातावरण, जलाधार एवं जैविक विविधताको संरक्षण संवर्धन तथा सदुपयोग गरी राष्ट्रिय समृद्धिमा योगदान गर्न सकिने कुरामा जोड दिएको छ । साथै, सो ऐनको दफा १४ को उपदफा ३ मा सरकार द्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापनका लागि तोकिए बमोजिम कार्ययोजना स्वीकृत गराई लागु गर्नु पर्ने कानुनी प्रवधान रहेको छ ।</p>
वन नियमावली, २०७९		<p>वन नियमावली, २०७९ को परिच्छेद-३ मा राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको संकलन प्रक्रिया, बिक्री- वितरणको व्यवस्था, निकासी सम्बन्धी प्रावधानहरू रहेका पाइन्छन । त्यसैगरी परिच्छेद ४ नियम ३९ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापन सम्बन्धि व्यवस्था गरेकोछ ।</p>
कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८		<p>कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८ को परिच्छेद-३ को दफा १३ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कार्ययोजना तयारी तथा स्वीकृती सम्बन्धि प्रवधानहरू रहेकाछन । त्यसैगरी सोही परिच्छेदको दफा १४ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वनपैदावारहरूको स्वामित्व</p>

		तथा विक्री वितरण सम्बन्धि व्यवस्था गरेको छ ।
कर्णाली प्रदेश वन नियमावली, २०८०		कर्णाली प्रदेश वन नियमावली, २०८० को परिच्छेद-३ मा राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको संकलन प्रक्रिया, विक्री-वितरणको व्यवस्था, निकासी सम्बन्धी प्रावधानहरू रहेका पाइन्छन् । त्यसैगरी परिच्छेद ४ नियम ३२ र ३३ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापन कार्ययोजना सम्बन्धि व्यवस्था गरेकोछ ।
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९		राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा १० ले निकुञ्ज, आरक्ष र संरक्षण क्षेत्र वा अन्य क्षेत्रमा पाइने २६ प्रजातिका स्तनधारी, ९ प्रजातिका पंक्षी र ३ प्रजातिका सरिसृपलाई संरक्षित वन्यजन्तुका रूपमा लिई उक्त वन्यजन्तु लगायत अन्य वन्यजन्तु लाई लखेट्न, पक्रन, मार्न एवं कुनै किसिमले हानीनोक्सानी गर्न निषेध गरेकोछ । साथै, उक्त ऐन देशका सबै क्षेत्रमा लागु हुने व्यवस्था समेत गरेको छ ।
संकटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तरराष्ट्रिय व्यापार नियमन तथा नियन्त्रण ऐन, २०७३		यस ऐनको को दफा ३ अन्तर्गत दुर्लभ वा लोपोन्मुख वन्यजन्तु वा वनस्पति वा सो को नमुनाको कारोबार वा व्यापार गर्न वा गराउन नहुने कुरा उल्लेख गरेको छ । कसैले पनि दुर्लभ वा लोपोन्मुख वन्यजन्तु वा वनस्पति वा सो को नमुना खरिद विक्री गर्न, आफूसँग राख्न, प्रयोग गर्न, रोप्न, हुर्काउन, नियन्त्रित प्रजनन गर्न, ओसारपसार गर्न वा निकासी वा पैठारी गर्न वा गराउन नहुने व्यवस्था गरेकोछ ।
भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९:		यस ऐनको दफा १० अनुसार प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कसैले संरक्षित जलाधार क्षेत्र भित्रको जग्गा मध्य बाढी वा पहिरो आउने वा आउँन सक्ने वा भू-क्षय वा भू-कटान हुने वा हुन सक्ने जग्गा भनि जलाधार संरक्षण अधिकृतले तोकिएको जग्गामा जलाधार संरक्षण अधिकृतको अनुमति नलिई कुनै कार्य गर्न पाउने छैन । जलाधार संरक्षण क्षेत्रको जग्गालाई वर्गिकरण गरी तोकिएको जग्गामा तोकिएको भू-उपयोग प्रणाली

		अपनाई कार्य गर्न गराउन सक्ने, खेतिपाति गर्नका लागि प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउने, भू-व्यवस्था गर्नका लागि भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई कुनै कार्य गर्न लगाएको कारणबाट कुनै जग्गाबाट मोही निस्कासित हुने भएमा त्यस्तो मोहिलाई मुआब्जा दिने व्यवस्था समेत यस ऐनले गरेको छ ।
भू तथा जलाधार संरक्षण नियमावली, २०४२	भू तथा जलाधार संरक्षण नियमावली, २०४२ मा संवेदनशील जलाधार क्षेत्रलाई संरक्षित जलाधार क्षेत्रको रूपमा घोषणा गर्न सक्ने तथा मानव गतिविधिमा रोक लगाउने सम्बन्धी विभिन्न प्रावधानहरू समावेश गरिएका छन्। साथै, नियम १० को उपनियम (१) अनुसार जलाधार संरक्षण अधिकृतले संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गा मध्य बाढी पहिरो आउने वा आउन सक्ने वा भू-क्षय वा भू कटान हुने वा हुन सक्ने जग्गाको क्षेत्रफल र सिमाना तोकिदिनु पर्नेछ ।	
जलचर संरक्षण (पहिलोसंशोधन) ऐन, २०५५	को मुख्य उद्देश्य नेपाल अधिराज्यभित्रको भू-सतहमा वा भूमिगत वा अन्य कुनै अवस्थामा रहेको जलस्रोतको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एवं जलस्रोतको लाभदायक उपयोगहरूको निर्धारण गर्ने, त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने एवं जलस्रोतलाई प्रदूषण मुक्त राख्ने रहेको छ ।	
जलस्रोत ऐन, २०४९:	यस ऐनमा नेपालभित्र रहेका जलस्रोतको स्वामित्व नेपाल सरकारमा रहन, अनुमति प्राप्त नगरी कुसैले पनि जलस्रोतको उपयोग गर्न नपाउने जलस्रोतको उपयोग गर्न व्यक्ति वा संस्थाले अरुलाई मर्का नपर्ने गरी लाभदायिक उपयोग गर्नपर्ने, जलस्रोत प्राप्त हुने सामुहिक लाभको लागि जल उपभोक्ता संख्या गठन गर्न सक्ने त्यस्तो संख्या गठन गर्न सक्ने त्यस्तो संख्या अविच्छिन्न उत्तराधिकारी संख्याको व्यवस्था भएको छ । यस ऐनको जलस्रोतको उपयोग गर्दा प्राथमिकता अनुसार खानेपानी र घरेलु उपयोगलाई पहिलो प्राथमिकता राखेको छ ।	
जलस्रोत नियमावली, २०५०	यो नियमावली जलस्रोतको प्रयोगलाई नियमन गर्न लक्षित रहेको छ ।	

स्थानीय संचालन २०७४	सरकार ऐन,	यस ऐनको दफा ११ को २ उपदफा भित्र (ज) १२ मा वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय नीति , कानुन, मापदण्ड, योजना तर्जुमा तथा त्यसको कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन, १३ मा स्थानीयस्तरमा वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण, १५ मा स्थानीयस्तरमा सरसफाई तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन, १६ मा स्थानीयस्तरमा न्यून कार्बनमूखी तथा वातावरणमैत्री विकास अवलम्बन, १७ मा स्थानीयस्तरमा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्धन र १८ मा स्थानीयस्तरमा वातावरण संरक्षण क्षेत्र निर्धारण र व्यवस्थापनको कुराहरु उल्लेख गरिएको छ । यसै ऐनको दफा २४ को उपदफा १ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानीयस्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्नु पर्नेछ ।
फोहोर व्यवस्थापन २०६८	मैला ऐन,	नेपाल सरकारले आठौँ योजनाको नीति कार्यान्वयनमा सहयोग पुगोस् भन्नका लागि वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ र नियमावली, २०५४ ल्याउनु अगाडि नै यो निर्देशिका लागू गरेको थियो । यो निर्देशिकाले वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गर्दा जनसहभागिता जुटाउनु पर्ने, आवश्यक सूचना र तथ्याङ्क संकलन गर्ने, विवादित विषयको गम्भिरताको मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने, व्यवस्थापनका साथै वातावरणीय अध्ययनका लागि ती विषयहरुको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्ने जस्ता कुरालाई स्पष्टरूपमा मार्गदर्शनको रूपमा अघि सारेको छ ।
३.१.मापदण्ड		
वायुको सम्बन्धी मापदण्ड, २०६९	गुणस्तर राष्ट्रिय	यस मापदण्ड अन्तर्गत वायुको गुणस्तर कायम गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

अन्तराष्ट्रिय महासन्धिहरु		
<p>जैविक विविधता सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महा सन्धि ,१९९२</p>	<p>यो महासन्धि जैविक विविधताबाट प्राप्त हुने सेवा एवं सुविधाहरुको दिगो उपयोग गरी जैविक विविधता एवं यसबाट प्राप्त हुने लाभको न्यायोचित बाँडफाँड सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि हो । यो महासन्धि २९ डिसेम्बर १९९३ देखि कार्यान्वयनमा आएको थियो भने नेपालले २३ नोभेम्बर १९९३ मा अनुमोदन गरेको थियो । यस महासन्धिले कुनै एक देशको जैविक विविधतामा उक्त राष्ट्रको सार्वभौम अधिकार हुने र यसको उपयोग गर्दा अर्को देशलाई असर नपुग्ने गरी गर्नुपर्ने आधारभुत सिद्धान्तलाई अंगीकार गरेको छ । महासन्धिको धारा १४ मा कुनैपनी पक्ष राष्ट्रले विकास निर्माणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा उक्त कार्यले जैविक विविधतामा पर्ने असरहरुको लेखाजोखा गर्न वातावरणीय मुल्याङ्कन गर्नुपर्ने र वातावरणीय व्यवस्थापन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने कुरामा पक्ष राष्ट्रहरु सहमत भएका छन् । यसैगरी धारा १५ मा कुनैपनी जैविक विविधता एवं आनुवांशिक स्रोतबाट प्राप्त हुने लाभमा राष्ट्रको सार्वभौम अधिकार हुने, एक राष्ट्रमा भएको जैविक विविधता माथि अर्को राष्ट्रले समेत उपायोग गर्न पाउने व्यवस्था मिलाउन उचित कानुनी तथा संस्थागत संरचना तयार गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख छ भने धारा १६ मा प्रवधि हस्तान्तरण एवं प्राप्ति सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यस महासन्धीमा जैविक विविधता संरक्षणको लागि विभिन्न राष्ट्रहरुविच आर्थिक सहयोग एवं परिचालन सम्बन्धी सहमत भएका छन् ।</p>	
<p>साईटीस, १९७:</p>	<p>यो महासन्धी जंगली वनस्पती एवं वन्यजन्तुको व्यापारका कारणले गर्दा वन्यजन्तुको संरक्षणमा असर नपुगोस भनि जंगली</p>	

		<p>वनस्पति एवं जनावरहरूको अन्तराष्ट्रिय व्यापार, निकासी पैठारीलाई नियमन गर्न गरिएको सरकारहरू विचको भएको सम्झौता हो । नेपालले सन १९७५ को जुन १८ मा हस्ताक्षर गरी १९७५ सेप्टेम्बर १६ बाट कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । विश्वव्यापी रूपमा हुने वन्यजन्तुको गैरकानुनी ब्यापारलाई नियमन गरी दुर्लभ वन्यजन्तुलाई गैरकानुनी ब्यापारका कारणबाट लोप हुनबाट बचाउनु नै यसको मुख्य उद्देश्य हो । यस महासन्धीले अनुसूचीमा सुचीकृत गरिएका वनस्पति एवं जनावरहरूको अन्तराष्ट्रिय व्यापार संग सम्बन्धीत सवालहरूमा मात्र सरोकार राख्दछ । अनुसूची १ मा लोप हुने स्थितिमा पुगेका प्रजातिहरू पर्दछन्, अनुसूची २ मा लोप हुने स्थितिमा पुगी नसकेका तर तिनको व्यापारलाई समयमानै नियन्त्रण नगर्ने हो भने निकट भविष्यमानै लोप हुने स्थितिमा रहेका प्रजातिहरूहरू समावेश गरिएको छ र अनुसूची ३ मा कुनै देशले आफ्नो राष्ट्रको कुनै प्रजातिको व्यापारलाई नियन्त्रण गर्न सम्बन्धीत राष्ट्र स्वयंले कानूनी व्यवस्था गरेको भएतापनि उक्त राष्ट्रको प्रयासले मात्र सम्भव नहुने र सो कार्यका लागि अन्य राष्ट्रको सहयोग आवश्यक पर्ने हुनाले सहयोग जुटाउन विभिन्न प्रजातिलाई यस अनुसूचीमा समावेश गर्न लगाएका प्रजातिहरू पर्दछन् ।</p>
--	--	--

परिच्छेद ५ विद्यमान वातावरणीय अवस्था

५.१. भौतिक वातावरण

५.१.१. धरातलीय स्वरूप

प्रस्तावित कार्ययोजना कर्णाली प्रदेशको साविकको हिमाली जिल्ला जुम्ला जिल्ला भित्र कार्यन्वयन गरिनेछ । साविकको कर्णाली अञ्चलको दक्षिण भूभागमा अवस्थित जुम्ला जिल्लाको भौगोलिक स्वरूप अग्ला अग्ला हिमशिखरहरू, पाटनहरू, पहाडहरू, जंगलहरू, ताल, नदी, खोलाहरू र नदी किनारमा रहेका वेंशीहरूले बनेको छ । यस जिल्लाको भौगोलिक अवस्थिति २८°५८' देखि २९°३०' उत्तरी अक्षंशसम्म र ८१°२८' देखि ८२°१८' पूर्वी देशान्तरसम्म रहेको छ । यस जिल्लाको पूर्वमा डोल्पा, दक्षिणमा जाजरकोट, पश्चिममा कालिकोट र उत्तरमा मुगु जिल्ला रहेका छन्। यस जिल्ला समुन्द्र सतहबाट ७००० फिटदेखि २१०७७ फिट सम्मको उचाइमा फैलिएकोछ । जिल्लाको सदरमुकाम खलङ्गा बजार समुद्र सतहदेखि ७६०० फिटको उचाईमा रहेको छ । कुल क्षेत्रफल २५४४ वर्ग किलोमिटर ओगटेको जुम्ला जिल्ला क्षेत्रफलको हिसाबले साविकको कर्णाली अंचलको पाँच जिल्लाहरू मध्ये चौथो स्थानमा पर्दछ । जिल्लाको उत्तरी पश्चिमी भाग केही भिरालो र बढि चिसो भएको कारण धेरै बस्तिहरू दक्षिण पुर्वी पाखाहरू र नदी किनारका वेंशीहरूमा रहेका छन् ।

५.१.२. भू- उपयोग

सि.नं.	भू उपयोगको किसिम	क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत
१	वन क्षेत्र	१०४५७०	४१%
२	कृषि क्षेत्र	२४०६०	६%
३	चरण क्षेत्र	६६२१०	२६%
४	ताल, खोला चट्टान	५९५७०	२३.३४%
५	अन्य क्षेत्र	९३३९०	३.६६%
जम्मा क्षेत्रफल		२५४७०००	१००%

श्रोत: LRMP 1979

५.१.३. जलवायु

अग्ला लेकहरू देखि नदी किनारका होंचा वेंशीहरूसम्म रहेको यस जिल्लाको भौगोलिक विविधताले गर्दा यहा हावापानी सबै ठाउमा एकै प्रकारको छैन । उच्च लेकाली भु भागमा

अति जोड र ठण्डि हुन्छ भने मध्य पहाडी भागमा गर्मी मौसममा केही न्यानो र हिउदमा ठण्डी हुने गर्दछ । नदी किनारका वेशीहरूमा गरममा धेरै गरम र हिउँदमा पनि ठण्डि हुन्छ । तसर्थ भौगोलिक वनावटको आधारमा यहा मुख्य तीन किसिमका हावापानी पाइन्छन् ठण्डा, सुख्खा, शितोष्ण हावापानी पाइन्छ । जिल्लाको औसत अधिकतम तापक्रम ३० डिग्री सेल्सियस र न्यूनतम -६ डिग्री सेल्सियस छ । सबभन्दा धेरै जाडो हुने महिनाहरू पौष, माघ हुन् भने जेष्ठ, अषाढ सबभन्दा गर्मी हुने महिनाहरू हुन् । हिमपात अधिकतम ४६.६ से.मी. र न्यूनतम २.७ से.मी. मा भएको जुम्ला जलवायु केन्द्रको रेकर्डमा पाईन्छ । दक्षिणतर्फ रहेका अग्ला लेकहरूले पूर्वबाट दक्षिणतर्फ रहेका अग्ला लेकहरूले पूर्वबाट आउने मनसुनी हावा छेकिने हुँदा यहाँ पानी कम पर्छ । वर्षभरिमा सबभन्दा बढि पानी अषाढ, श्रावण महिनामा पर्दछ मंसिर, पौष महिनामा प्रायः सुख्खा हुन्छ । वार्षिक न्यूनतम औषत वर्षा ६६६.६ मि.मि. तथा अधिकतम औषत ८५१.८ मि.मि. रहेको पाइन्छ ।

५.१.४. जलसम्पदा, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र

जिल्लाका मुख्य नदीहरूमा तीला नदी, जवा नदी, हिमा नदी हुन् । यिनै नदीहरूका किनारमा मलिला माटोले भरिएर बनेका उर्वरा भूमिहरू अन्नबालीका लागि अति महत्वपूर्ण क्षेत्र मानिन्छन् । तीलानदी यहाँको सबै न्दा लामो एवं महत्वपूर्ण नदी हो । यस नदीको दायाँ-बायाँ रहेका जमिन उर्वर भएकाले प्राचीनकालदेखि नै यसको किनारमा धेरै बस्तिहरू रहेका छन् । सिचाईका लागि, पानी घट्टहरू चलाउन र पिउन समेत यस नदीको अत्यधिक प्रयोग भएको छ । यसका अतिरिक्त जवा नदीको पनि ऋषि क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ । जुम्ला जिल्लाको विकासमा यिनै नदीहरूको आर्थिक महत्व उल्लेखनीय रहेको छ । यस जिल्लाको पाटन क्षेत्रहरूमा हिउँ पगलेर बनेका सानाठूला केहि रमणीय तालहरू रहेका छन् । पाटन क्षेत्रहरूमा रहेका तालहरू मध्येविष्णुताल, शंख दह, हुडके ताल, जोगीनी ताल आदि प्रसिद्ध छन् । केही नाम चलेका दहहरूमा शंख दह, ठाकुरज्यू दह, गीडि दह आदि हुन् । यी पाटन क्षेत्रहरूमा रहेका तालहरू लगभग ५०० मिटरदेखि २५०० मिटरसम्मको लम्बाई र चौडाइ १०० मिटरदेखि १५०० मिटरसम्मको रहेको पाइन्छ ।

५.१.५. भौगर्भिक अवस्था

यस जिल्लाको अधिकांश भाग चट्टान, भीर, पहरा, हिउं, चरन क्षेत्र तथा घांसे मैदानले ढाकेको छ । हिमाल पारीको क्षेत्र (Trans-himalayan Zone) भनेर चिनिने यस जिल्लाको अधिकांश भाग पत्रे चट्टान (Sedimentary Rock) / Mica Schist हरूले ओगटेको छ भने माटोमा

बालुवाको मात्रा धेरै भएकोले यस क्षेत्रलाई Cold Desert को नामले पनि चिनिन्छ । यस जिल्लाको भुभाग समुद्री सतहबाट १२०१ मिटरदेखि ६८१५ मीटर सम्मको उचाईमा रहेको छ । जुम्ला जिल्लाको ७० देखि ९० प्रतिशत जमिनको भिरालोपन ३० डिग्री भन्दा बढी छ । यस जिल्लामा रहेको खनिज, चट्टानहरूको वैज्ञानिक अध्ययन अनुसन्धान गरेको पाइदैन तर डोल्फुको तामाखानी, फलाम खानी ख्याती प्राप्त खानीहरू हुन् । माटोको हकमा यस जिल्लामा हिमाली माटो पाईन्छ । यहाको माटो पत्थरिलो, क्ले र बलौटे किसिमको रहेको छ ।

५.१.६.वायूको अवस्था

जिल्लामा प्राकृतिक वातावरणको अवस्था राम्रो रहेको र वातावरण प्रदुषणमा योगदान पुऱ्याउने कलकारखानाहरू तथा यातायातका साधनहरू त्यति संख्यामा नरहेको हुँदा वायूको गुणस्तर राम्रो र स्वस्थकर नै रहेको छ ।

५.१.७.ध्वनी प्रदुषणको अवस्था

जिल्लामा ध्वनी प्रदुषण गराउने खालका कारखानाहरू नरहेको र यातायातका साधनहरू पनि त्यति नरहेको अवस्थामा ध्वनी प्रदुषणको समस्या नरहेको ।

५.२. जैविक वातावरणको अवस्था

५.२.१.कार्ययोजना कार्यन्वयन हुने क्षेत्रको वनका प्रकारहरू

यस जिल्लामा बृहत रूपमा कोणधारी वन ५८,९९५ हे., कडा काठको वन ८२३१ हे., मिश्रित वन ४१४६३ हे., गरी तिन प्रकारको वन र बाँकी बुट्यान क्षेत्र १८१५ हे. रहेको छ । मुख्य प्रजातिहरूमा यस जिल्लामा रुख जातिमा खोटे सल्ला, गोब्रे सल्ला, ठिगुरेसल्ला, लौठसल्ला, देवदार, उत्तीस, लालीगुराँस, ओखर, भोजपत्रहरू आदि हुन । हावापानीको आधारमा यस जिल्लाको वनलाई तीन भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) शितोष्ण वन: १५०० मि देखि २५०० मि सम्मको उचाईमा यस किसिमको जंगल पर्दछ । यस क्षेत्रमा पाइने मुख्य प्रजातिहरूमा गोब्रेसल्ला, ठिगुरेसल्ला, धुपी, देवदार, झुलेसल्ला, भोजपत्र, लालिगुराँस, खर्सु आदि पर्दछन् ।

ख) उष्ण हिमाली वन:यो समुद्र सतहबाट २५०० मि देखि लगभग ३६०० मि सम्मको उचाईमा रहेको वन हो । यस वनमा पाइने मुख्य प्रजातिहरूमा धुपी, गोब्रेसल्ला, ठिगुरेसल्ला र भोजपत्र आदि हुन् ।

ग) हिमाली वन: यो वन ३६०० मि देखि माथी पाइने वन हो । यस क्षेत्रमा प्रायः हिउँ जमिरहने हुनाले होचो काडेदार, बाङ्गोटिङ्गो किसिमका पोथ्राहरु मात्र पाईन्छन् । यस जिल्लामा पाईने प्रजातिहरुको आधारमा पनि यहाँको वन जंगललाई ३ किसिममा बाड्न सकिन्छ ।

क) कोणधारी वन: यस किसिमको वनमा मुख्यतया: सल्ला प्रजातिको गोब्रे सल्ला, झुले सल्ला, खोटे सल्ला, पाटुले सल्ला आदि पर्दछन् ।

ख) मिश्रित वन: यस किसिमको वनमा चौडापाते र कोणधारी प्रजातिको मिश्रित वन जंगल पाईन्छ र यस वनमा पाईने मुख्य प्रजातिहरुमा गोब्रेसल्ला, झुले सल्ला, लालिगुरास, खसु, भोजपत्र, तिलाईलो, चिमालो, ओखर आदि हुन् ।

ग) कडा किसिमको काठको वन: यस किसिमको वन जिल्लामा धेरै कम पाईन्छ । यस्तो वनमा पाईने मुख्य प्रजातिहरुमा उत्तिस, ओखर र खसु आदि हुन् ।

५.२.२ कार्ययोजना क्षेत्रमा पाईने महत्वपूर्ण वनस्पतिहरु

जुम्ला जिल्लामा पाईने मुख्य रुख प्रजातिहरुमा ठिमे सल्ला, झुले सल्ला, देवदार, धुपी, आदि भएता पनि उचाईको विभिन्नता अनुसार धेरै किसिमका रुख प्रजातिहरु पाईन्छन् । ती मध्ये मुख्य मुख्य प्रजातिहरुको बैज्ञानिक नाम सहितको विवरण तल तालिकामा दिईएको छ ।

तालिका ६ जुम्ला जिल्लामा पाइने रुख प्रजातिहरु

क्र.सं.	प्रजाति	अंग्रजी नाम	वैज्ञानिक नाम
१	खोटे सल्ला	Chir Pine	<i>Pinus roxburghii</i>
२	गोब्रे सल्ला	Blue Pine	<i>Pinus wallichiana</i>
३	झुले सल्ला	Spruce	<i>Picea smithiana</i>
४	देवदार	Ceder	<i>Cedrus deodara</i>
५	ठिमे सल्ला	Fir	<i>Abies pindrow</i>
६	ठिङ्गे	Hemlak	<i>Tsuga dumosa</i>
७	लौठ सल्ला	Taxus	<i>Taxus contorta</i>
८	भोजपत्र	Birch	<i>Betula utilis</i>
९	भोटे पिपल	Poplar	<i>Populus ciliata</i>
१०	खसु	Oak	<i>Quercus semicarpifolia.</i>

११	गुरांस	Rhododendron	<i>Rhododendrun spp.</i>
१२	ओखर	Walnut	<i>Juglans regia</i>
१३	जैतुन	Olive	<i>Olia cuspidate</i>
१४	धुपी	Himalayan cypress	<i>Cupresus torulosa</i>
१५	सुनपाती	Dwarf Rhododendron	<i>Rhododendrun anthopogan</i>
१६	पाँगर	Maple	<i>Acer spp.</i>

यस जिल्लामा पाईने गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुमा जडिबुटी तर्फ यासागुम्बा, कुट्की, अत्तिस, सुगन्धवाल, पदमचाल, पाषणभेद, विष, कुरीलो, चिराईतो, गुच्छिच्याउ, सतुवा, काकडसिङ्गी फल, बोझो, लौठसल्ला, जटामसी, भुत्केश, निर्विषी, अमलवेद, सजाईनो/बज्रदन्ती, सिलाजित, केशर, पांचऔले आदि प्रमुख रूपमा रहेका छन् त्यसैगरी गोब्रे सल्लाबाट निकाल्न सकिने खोटो , निगालो आदि लाई पनि प्रमुख गैरकाष्ठ वन पैदावरको रूपमा लिन सकिन्छ ।

५.२.३ कार्ययोजना क्षेत्रमा पाईने महत्वपूर्ण जीवजन्तुहरु

जिल्लाको दक्षिणी हिमालय क्षेत्र (२८०० मिटर भन्दा मुनी) घोरल, कालो भालु, रातो बांदर, लंगुर, रतुवा मृग, दुम्सी पाईन्छन् भने २८०० मीटर देखि ४५०० मीटरको क्षेत्रमा मुख्यतया नाउर, कस्तुरी मृग, झारल, बंदेल, खैरो व्वांसो, जंगली कुकुर, चितुवा, जंगली विरालो, फ्याउरो आदि पाईन्छन । जुम्ला एक Transhimalayan Ecosystem मा पाईने पर्यावरण एवं वन्यजन्तुमा धनी भएता पनि यहाँको बढ्दो जनसंख्या एवं पशुपालनबाट निश्चित क्षेत्रमा बढ्दै गएको चापबाट कतिपय जडीबुटि तथा वन्यजन्तु विस्तारै विस्थापित तथा लोप हुने अवस्थामा पुगेका छन् ।

क) स्तनधारी वन्यजन्तुहरु:

रतुवा (Muntiacus muntjac), स्याल (Canis aureus), लेखर्के (Funambulus pennanti) बादर (Macco mulatta) र खरायो (Caprologus hispidus) हुन् भने अन्य जन्तुहरुमा चितुवा (Panthera pardus), फ्याउरो (Vulpes bengalensis), मलसाप्रो (Martes flavigula), न्याउरीमुसा (Herpestes edwardii), घोरल (Naemorhadus goral), लंगुर (Semnopithecus entlleus), वदेल (Sus crofa), कस्तुरी मृग (Moschus crysogaster) तथा चमेरो (Chiroptera) छन् ।

ख) पंक्षी प्रजाती:

डाँफे (*Lophophorus impejanus*), कालिज (*Lophura leucomelanos*), मूनाल (*Tragopan satyra*), कालो चिल (*Mlivus migrans*), कालो तित्रो (*Francolinus francolinus*), थोप्ले दुकुर (*Qmreptopelia chinensis*), काग (*Corvus macrorhynchos*), जुरेली (*Pycnonotus leucogenys*), फिस्टा (*Orthotomus sutorius*) आदि रहेका छन्।

ग) माछा प्रजाती:

जुम्ला जिल्ला नदिहरूमा प्रमुख रूपमा असला (*Schizothorax nepalensis*), पाइन्छ । नदिनालाहरूमा स्थानीयहरूले माछा मार्ने समेत गरेको पाइन्छ ।

ग) सरिसृग र अन्य प्रकारका प्रजाती

जुम्ला जिल्लामा स्तनधारी, चरा जाती, माछा बाहेक केही सरिसृप, भ्यागुता जाति र कीटपतङ्ग समेत पाइन्छ । सरिसृपमा छेपारो (*Calotes sp.*) भेटिन्छ । भ्यागुता प्रजातीमा *Rana tigrina* / *Bufo sp.* र कीटपतङ्गमा भीरमौरी (*Apis dorsata*), सेतो पुतली (*Peiris brassica*) आदी पाइन्छन ।

५.२.४ महत्वपूर्ण जडिबुटीहरू:

यस जिल्लामा पाईने र बाहिर निकासि हुने महत्वपूर्ण जडिबुटीहरूमा जटामसी (*Nardostachyas grandiflora*), कुट्की (*Neopicrorhiza scrophulariiflora*), सेतकचिनी (*Polygonatum cirrhifolium*), अल्लो (*Girardinia diversifolia*), चिराइतो (*Swertia chirita*), आदि हुन् । यी प्रजातिहरूका साथै व्यापारिक महत्व भएका थप ५० वटा भन्दा वढी प्रजातिका जडिबुटीहरू यस जिल्लाबाट संकलन भई निकासि हुन्छन् ।

५.२.५. कार्ययोजना क्षेत्रमा पाईने संरक्षित वनस्पति तथा जन्तुहरू

वन ऐन र नियमावलि अनुसार नेपालमा संरक्षित वनस्पतिहरू मध्ये यस जिल्लामा पाईने प्रजातिहरूमा पाँचऔँले, ओखर हुन । त्यस्तै गरी प्रशोधन विना देश बाहिर लान नपाईनेमा जटामसि, लौठसल्ला, झ्याउ, तालिसपत्र आदि र विना पहिचान र प्रमाणिकरण गरि बाहिर लान नपाईने कुट्की पनि यस जिल्लामा पाइन्छ ।

यस जिल्लामा नेपाल सरकारले प्रतिबन्ध लगाइएका र संरक्षण सूचीमा राखेका तथा CITES र IUCN को विभिन्न वर्गिकरणमा परेको जीवजन्तुहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

तालिका ७ जुम्ला जिल्लामा पाईने जीवजन्तुहरू

क्र.सं.	जीवजन्तुको नाम	वैज्ञानिक नाम	नेपाल	CITES	IUCN
---------	----------------	---------------	-------	-------	------

			सरकार		
	स्तनधारी (Mammals)				
१	चितुवा	<i>Panthera pardus</i>		I	LR/nt
२	ब्बाँसो	<i>Canis lupus</i>	संरक्षित	I	VU
३	बाँदर	<i>Macaca mullata</i>		II	
४	लंगुर	<i>Presbytis entellus</i>		I	
५	घोरल	<i>Naemorhadus goral</i>		I	
६	हिमाली थार	<i>Naemorhadus sumatraensis</i>		I	
७	मलसाँप्रो	<i>Martes flavigula</i>		III	
८	कस्तुरी मृग	<i>Moschus crysogaster</i>	संरक्षित	I	LR/nt
९	हाब्रे	<i>Ailurus fulgens</i>			
१०	हिमाली कालो भालु	<i>Selenarctos thibetanus</i>		I	VU
११	नयन/ नाउर	<i>Ovis ammon</i>	संरक्षित	I	VU
१२	स्याल	<i>Canis aureus</i>		III	
१३	ओत	<i>Lutra lutra</i>		I	VU
१४	फ्याउरो	<i>Vulpes montana</i>		III	
१५	न्याउरी मुसो	<i>Herpestes edwardsii</i>		III	
१६	लोखर्के	<i>Ratufa spp.</i>		II	
१७	छुचुन्द्रो	<i>Tupaia glis</i>		II	
	पंक्षीहरू Aves				
१	डाँफि	<i>Lophophorus impejanus</i>	संरक्षित	I	
२	मुनाल	<i>Tragopan satyra</i>	संरक्षित	III	
३	चीर	<i>Catreus wallichii</i>	संरक्षित	I	EN
४	हुचिल	<i>Bubo bubo</i>		II	
५	ढुकुर	<i>Streptopelia senegalensis</i>		III	
६	कालिज	<i>Lophura leucomelanos</i>			
७	कालो चिल	<i>Milvus migrans</i>			

८	वाज प्रजाति	<i>Falconiformes spp.</i>		II	
९	मैना	<i>Gracula religiosa</i>		II	
१०	उल्लु	<i>Otus spp.</i>		II	
	सरीसृप Reptiles				
	उभयचर Amphibians				
१	भ्यागुता	<i>Rana tigrina</i>		II	
	माछा Pisces				
१	असला	<i>Schizothorax nepalensis</i>			
नोटः					
I: Species threatened with extinction		T: Threatened		LR/nt: Lower Risk/ Near Threatened	
II: Species not yet threatened but which could become endangered if trade is not controlled.		En: Endangered		LR/lc: Lower Risk/ Least Concern	
III: Species identified by any party as being subject to regulation in that country and which require international cooperation to control trade.		Cr: Critically Endangered Vu: Vulnerable		DD: Data Deficient	

५.२.६. कृषि तथा पशुपालनः

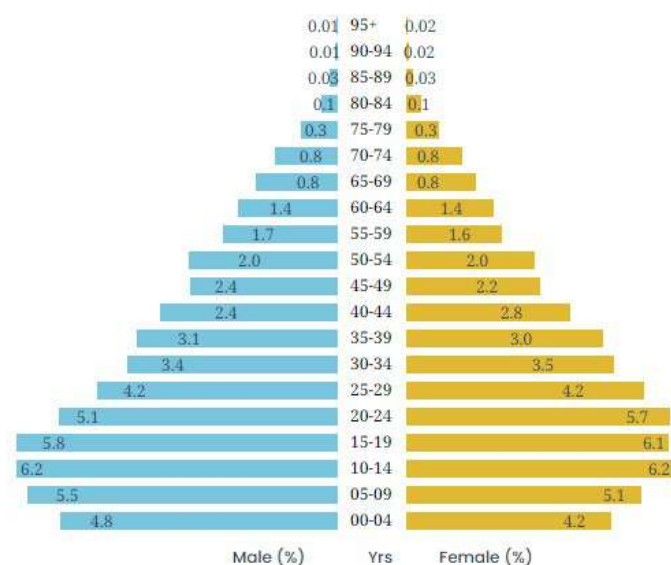
जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ६६ हजार २ सय ४७ हेक्टर जमिन रहेको छ । कुल क्षेत्रफल मध्ये यस जिल्लामा खेती योग्य जमिनको मात्रा अत्यन्त न्यून रहेको छ । उपलब्ध जमिन मध्ये पनि सिँचाई सुविधा पुगेको जमिन करिव आधा मात्र रहेको छ । यस जिल्लामा धान, कोदो, जौ, गहुँ, मकै, फापर आलु जस्ता वालीहरूको उत्पादन हुन्छ । सिँचाई सुविधा पुगेका केही भेगमा तरकारी वाली अन्तर्गत साग, खुर्सानी, काउली आदी उत्पादन हुन्छ र स्याउ, ओखर, खुर्सानी तथा आलुवखडा जस्ता फलफुलहरू पनि सुहाउँदो वातावरणमा फल्दछन् । यस जिल्लामा वालीसंगै पशुपालनलाई पनि एकिकृत रूपमा लिएको पाईन्छ । मुख्य पशुपालनका रूपमा गाई, गोरु, भैसी भेडावाखा घोडा, खच्चर आदी हुन् जसको प्रयोग दुध, मासु देखि ढुवानी कार्यमा समेत गरिन्छ ।

५.३. सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण

जनसंख्या र जनजाती (कूल जनसंख्या, परिवार संख्या, जनसंख्या वृद्धिदर, जनसंख्या)

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार जुम्ला जिल्लाको जम्मा जनसंख्या ११८२४९ रहेको छ जसमध्ये पुरुष ५९२२८ तथा ५० प्रतिशत र महिला ५९२२१ तथा ५० प्रतिशत रहेको छ। जिल्लाको जनसंख्या वृद्धि ०.८० प्रतिशत रहेको छ । नेपालका पहाडी जिल्ला अन्तर्गतको यस जिल्लाको जनघनत्व प्रति वर्ग किलोमिटर ४७ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) रहेको छ भने जम्मा घरधुरी संख्या २४४३८ तथा औसत परिवार संख्या ५.७५ रहेको छ ।

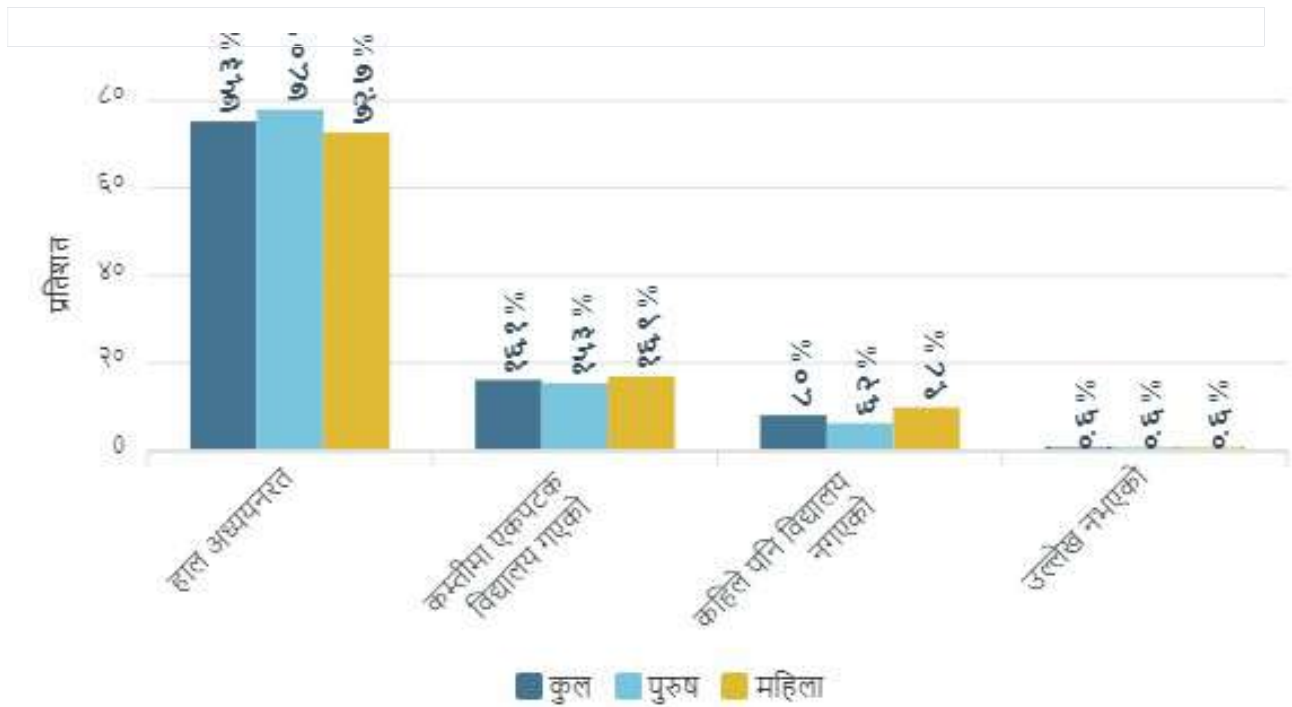
चित्र १ जुम्ला जिल्लाको जनसंख्याको स्थिति

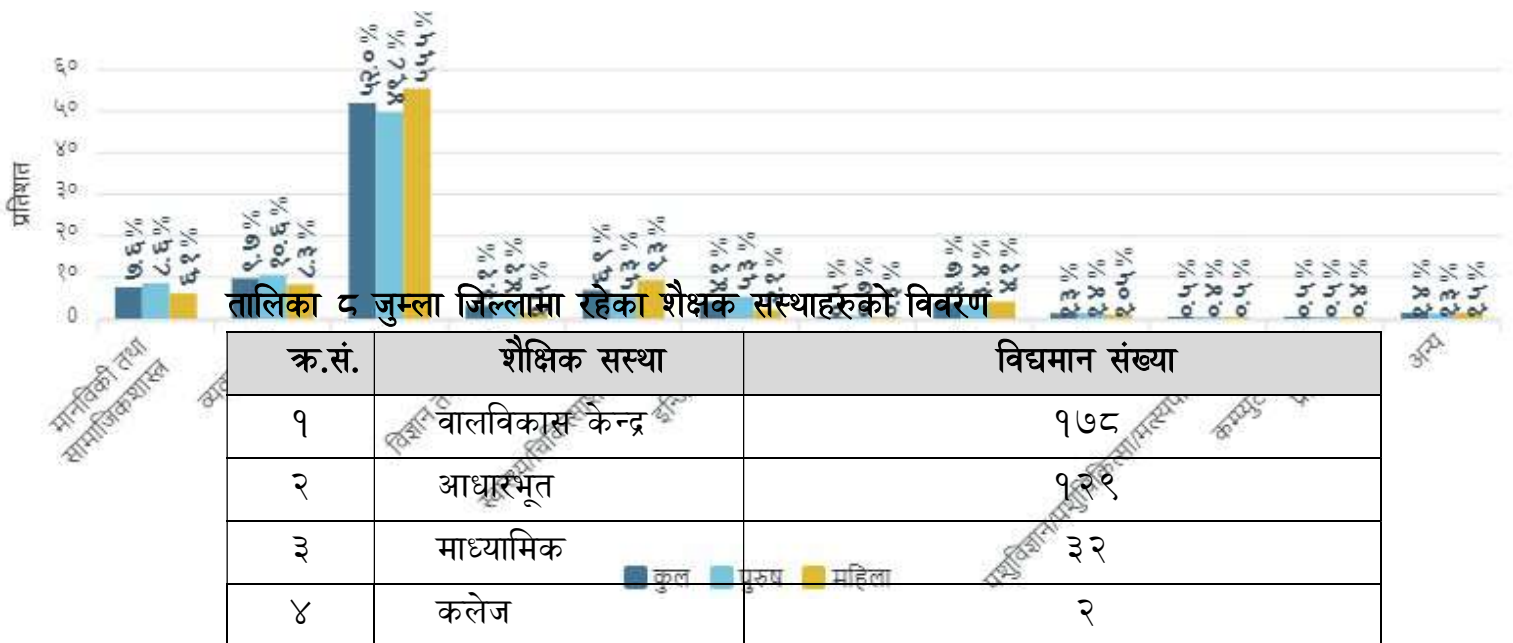
५.३.१. शिक्षा

मानव विकास सुचाङ्कको एक महत्वपूर्ण आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा जुम्ला जिल्ला कमजोर रहेको देखिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार यस जिल्लाको साक्षरता दर ७०.२० प्रतिशत (नेपालको ६५.९४ प्रतिशत) रहेको छ। लैंगिक हिसाबले हेर्दा यस जिल्ला पुरुषहरू बढि साक्षर देखिन्छन । पुरुषको साक्षरता दर ७८.०९ प्रतिशत रहेको छ जसमा महिला साक्षरता ६१.६ प्रतिशत रहेकोछ। यहाँको शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्न शिक्षामा अझ धेरै लगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

चित्र २ एस.ई.ई. तहभन्दा मुनिको शैक्षिक तह उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तहअनुसार जनसंख्या

चित्र ३ १० जोड २ वा सोसरह वा उच्च तह उत्तीर्ण गरेकाको अध्ययनको क्षेत्रअनुसारको जनसंख्या

५.३.२ स्वास्थ्य तथा सरसफाई

राजनीतिक रुपमा आठ वडा स्थानिय तहमा विभाजित यस जिल्लामा स्वास्थ्य, सरसफाई तथा समुदायको स्वस्थ्यकर बानी व्यवहार पनि अनुकूल देखिन्छ । स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी तथ्यांकका आधारमा जिल्लाका विभिन्न स्थानहरूमा स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् तर आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन् । स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रुपमा रहेको देखिन्छ । गाउँबासीहरू स्वास्थ्य सेवाका लागि पैदल हिड्नुपर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ । गाउँमा ठूला अस्पतालहरू हालसम्म निर्माण नभएको हुँदा ठूला रोगहरूको उपचार गर्नका लागि यहाँका गाउँबासीहरू जुम्ला स्थित कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान जानुका साथै थप उपचारका लागि नेपालगंज तथा काठमान्डौं सम्म जाने गरेको पाइन्छ । जुम्ला जिल्लामा रहेका स्वस्थ्य सस्थाहरूको विवरण तालिका नं ४ मा उल्लेख गरिएकोछ ।

तालिका ९ जुम्ला जिल्लामा रहेका स्वास्थ्य सस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	शैक्षिक सस्था	विद्यमान संख्या
१	आधारभूत स्वास्थ्य ईकाई	३०
२	स्वास्थ्य चौकि	२९
३	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	१
४	स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१

श्रोत: जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय जुम्ला, २०८१

५.३.३ जनजाती, भाषाभाषी र धर्मसँस्कृती

जातजातिको आधारमा यस जिल्लामा क्षेत्री, ठकुरी, तामाङ्ग, लामा, शेर्पा, बाहुन, कामी, नेवार, सार्कीःमिजार, दमाई लगायतका जातजातीहरूको बसोबास छ । भाषाभाषी तर्फ हेर्दा जुम्ला जिल्लामा नेपाली र भोटेःशेर्पा अत्याधिक बोल्ने भाषा हो भने यहाँ बोलिने अन्य भाषाहरूमा विभिन्न स्थानीय भाषाहरू पनि छन् । करिव आधा जनसंख्याले बोल्ने भाषा नेपाली भए पनि बाकि जनसंख्याले भोटेःशेर्पा लगायतका मातृभाषा पनि बोल्ने गरिएको पाइन्छ । धर्मको सन्दर्भमा यहाँ धार्मिक विविधता रहेको पाइन्छ । अधिकांश हिन्दु, बौद्ध धर्म मान्नेहरू रहेता पनि केही जातजातिले अन्य भाषा समेत मान्ने गरेको पाइन्छ । यहाँका हिन्दु धर्मावलम्बीहरूले मनाउने प्रमुख पर्वहरू दशैं, तिहार, चैतेदशैं, महाशिवरात्री, माघे संक्रान्ती, साउने संक्रान्ती, कृष्ण जन्माष्टमी आदि पर्दछन् भने बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्ध जयन्ती तथा

लहोसार पर्व विशेष रूपले मनाउँने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै भोटे, शेर्पा तथा गुरुङ्गहरुले पनि लहोसार पर्व मनाउँछन् ।

तालिका १० जुम्ला जिल्लाको जातिगत जनसंख्या प्रतिशत

जातजाती	दुबै लिङ्ग %	पुरुष%	महिला%
क्षेत्री	६०.२	६०.४	६०.१
ब्रामण	९.९	९.८	९.९
ठकुरी	८	८.१	७.८
मिजार	७.७	७.७	७.७
विश्वकर्मा	७.५	७.३	७.७
परियार	२.६	२.६	२.७
दशनामी	०.९	०.९	०.९
भोटे	०.७	०.६	०.७
तामाङ्ग	०.५	०.५	०.६
घर्ती	०.४	०.४	०.४

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका ११ धर्मका आधारमा जनसंख्याको वितरण

क्र.सं.	धर्म	जनसंख्या	प्रतिशत
१	हिन्दु	११५१४९	९७.३
२	बौद्ध	१७२१	१.५
३	क्रिश्चियन	१३७५	१.२
४	स्लाम	९८	०.१

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

५.३.४. पेशा व्यवसाय

यस जिल्लामा प्रतिशत भन्दा वढी जनताहरु गरिबीको रेखामुनी रहेको बुझिन्छ। मुख्य व्यवसायमा खेतीपानी, पशुपालन, बाख्रा पालन, दुग्ध व्यवसाय, कृषि ज्याला मजदुरी घरेलु उद्योग रहेता पनि व्यवसायी हिसावले पालन गर्ने कमै घरधुरी छन् ।

५.३.४.१. रोजगारी तथा आयस्तरको अवस्था

यस जिल्लाका युवाहरू रोजगारीको खोजीमा भारत लगायत खाडी मुलुकहरू जस्तै कतार, साउदी, मलेसियासम्म पुगेका पाईन्छन् तर सो सम्बन्धी तथ्यांक उपलब्ध हुन नसकिएकोले पछि वातावणीय प्रभाव मूल्यांक प्रतिवेदनमा समावेश गरीने छ ।

५.३.४.२. गरीवको अवस्था

जिल्ला समन्वय समिति जुम्लाले सन २०१८ मा गरेको सर्वेक्षण अनुसार यस जिल्लाको गरिबहरूको जनसंख्या ९१४७ रहेको छ ।

५.३.५. उद्योगहरू र यसका किसिम

यस जिल्लाको विभिन्न भागमा साना तथा लघुउद्यमहरू विभिन्न संघसंस्थाका सहयोगमा संचालनमा छन् । साथै वनमा आधारित उद्यममा फर्निचर, जडिबुटि प्रशोधन लगायतका उद्यमहरू संचालनमा छन् । जुम्ला जिल्लामा घरेलु तथा साना उद्योगको संख्यामा वृद्धि भइरहेको छ । उपलब्ध तथ्यांक अनुसार जिल्लामा वस्तु तथा सेवामूलक उद्योग/ फर्महरूको संख्या ४५७ रहेको देखिन्छ। यसमध्ये कृषि, पुशपालन एवं खाद्य प्रशोधनको संख्या १२६ रहेको छ भने अन्यमा विविध सेवामूलक, काठ प्रशोधन (फर्निचर समेत), होटल व्यवसाय आदि मुख्य छन्।

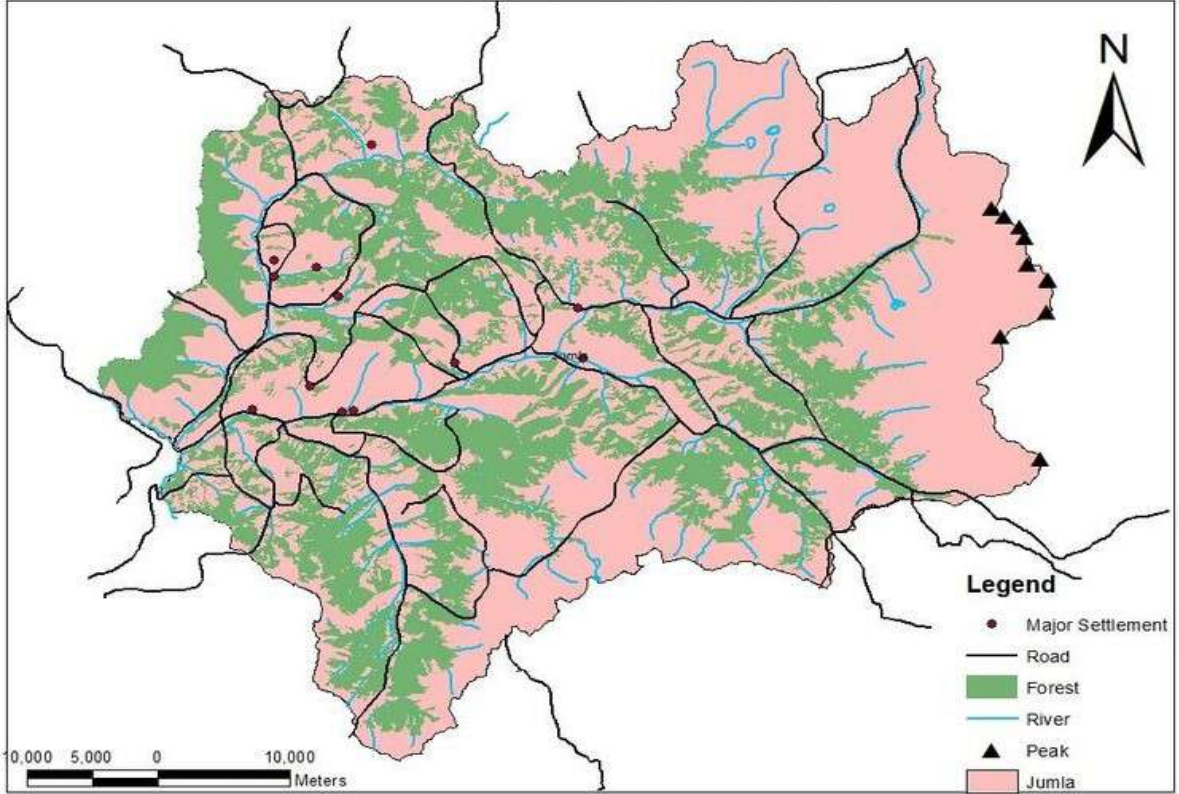
५.३.६. भौतिक पूर्वाधार विकासको अवस्था

कुनै पनि क्षेत्रको समग्र सामाजिक तथा आर्थिक विकासको लागि त्यहाँ उपलब्ध भएका भौतिक पूर्वाधारको अवस्थाले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । कुनै ठाउँ विशेषको विकास भए नभएको कुरा मुख्यतय त्यहाँको भौतिक पूर्वाधार विकासको अवस्थाले संकेत गरेको हुन्छ । यस अन्तर्गत प्रमुख रूपमा सडक, यातायात, पुल, सञ्चारका साधन, विजुली, खानेपानी, सिंचाइ, उद्योगधन्दा आदिको अवस्था र सुविधा पर्दछन । जुम्ला जिल्ला भौतिक पूर्वाधारको दृष्टिकोणले साविक कर्णाली अञ्चलका अन्य जिल्लाहरूको तुलनामा अगाडी देखिएपनी त्यती सम्पन्न रहेको छैन।

५.३.७. सडक र यसका किसिम

यातायत सेवाको सम्बन्धमा यस जिल्लामा सडक यातायत नैरहेकोछ। सुर्खेत-जुम्ला जोड्ने कर्णाली राजमार्ग (२३२ कि.मि.) प्रयोग गरी दैनिक रूपम नेपालगंज सुर्खेत बाट बस जिपहरू जुम्ला सम्म आउने जने गरेकाछन भने जिल्ला का सम्पूरण स्तानियतह जोडने कच्ची सडकहरूको निर्माण हुनुका साथै गाँउ वस्तिहरू जोड्ने ग्रामिण सडकहरू समेत निर्माण भईरहेका छन ।

चित्र ४ जुम्ला जिल्लाको विद्यमान सडक संजाल

५.३.८. सञ्चार सेवाका माध्यमहरू

यस जिल्लाका सबै वडामा मोबाइल सुविधा पुगेको छ। जिल्लामा रेडियो नेपाललगायत अन्य स्थानीय ३ वटा एफ. एम. प्रसारण हुने गरेका छन्। जिल्लामा नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको नेटवर्क उपलब्ध छ भने केही कम्पनीहरूले इन्टरनेट सेवा पुर्याउँदै आइरहेका छन्। विभिन्न केवल नेटवर्क तथा सेटलाइट च्यानल डिसहोम आदि वाट जिल्ला बासीहरूले मनोरन्जनात्मक टेलिभिजनका कार्यक्रमहरू हेर्ने गरेको पाइन्छ। यहा सञ्चार माध्यमको विस्तार राम्रो रहेको छ।

५.३.९ पत्रपत्रिका

यस जिल्लामा काठमाडौँबाट प्रकाशित हुने सबैजसो दैनिक, साप्ताहिक र मासिक पत्रिकाहरू समेत पाइन्छन्। त्यस बाहेक स्थानीय पत्रिकाहरू पनि प्रकाशन हुने गरेका छन्।

५.३.१० विद्युत र उर्जा

यस जिल्लाको सदरमुकाममा भएको विद्युतको मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ भने ग्रामिण भेकमा आफ्नै माईक्रो हाईड्रो संचालन भईरहेकाछन। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (सन् २०२१) को नजिता अनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको देखिन्छ । जिल्लामा विद्युत तथ उर्जाका आधारमा घरधुरीको विवरण तालिका नं ६मा उल्लेख रहेको देखिन्छ ।

तालिका १२ विद्युत तथ उर्जाका आधारमा घरधुरीको विवरण

घरधुरी	विद्युत	सोलार	मट्टीतेल	बायोग्यास	अन्य
२४४२२	१६६९३	७५२५	३१	६	१६७
प्रतिशत	६८.३५	३०.८१	०.१३	०.०२	०.६८

श्रोत:राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका १३ खाना पकाउने ईन्धन आधारमा घरधुरीको विवरण

घरधुरी	काठदाउरा	एल.पि.ग्यास	बिजुली	गोवरग्यास	मट्टीतेल	अन्य
२४४२२	२२०२४	२३०८	१३	२३	४४	१०
प्रतिशत	९०.१८	९.४५	०.०५	०.०९	०.१८	०.०४

श्रोत:राष्ट्रिय जनगणना २०७८

५.३.११ खाने पानीको अवस्था

जुम्ला जिल्लामा खानेपानीको प्रमुख स्रोत धारा तथा पाइप भएको देखिन्छ। जिल्लाका ८२.७७ (प्रतिशत) परिवारहरूले सबैभन्दा बढी धारा तथा पाइप प्रयोग गरेको पाइएको छ। ती बाहेक खुला इनार तथा कुवाको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ५९(०.२४प्रतिशत), मूल धाराको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ३८३७ (१५.६८ प्रतिशत), नदी तथा खोलाको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी २१५(०.८८ प्रतिशत) रहेको छ। यसरी गाउँमा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न स्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिका नं ६ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका १४ खानेपानी सम्बन्धि विवरण

क्र.सं.	खाने पानीको स्रोत	घरधुरी	प्रतिशत
१	धारा/पाइप घरमा	२०२१४	८२.७७
२	मुल धाराको पानी	३८३७	१५.८६

३	कुवा	५९	०.२४
४	नदी/खोला	२१५	०.८८
५	अन्य	६१	०.२५
	जम्मा	२४४२२	

श्रोत:राष्ट्रिय जनगणना २०७८

५.३.१२. प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

श्री चन्दननाथ मन्दिर, श्री भैरवनाथ मन्दिर, श्री दरवारमालिका मन्दिर, श्री कनकासुन्दरी मन्दिर, श्री चिमरा मालिका भगवती मन्दिर, श्री शिव मन्दिर, श्री ठाकुरज्यू मन्दिर, भण्डार वन, सिस्ने हिमाल, पातारासी हिमाल, रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज, सिंजाक्षेत्र, विराट दरबार, तातोपानी, गोठिचौर, बागबानि स्याउ तथा तरकारी फार्म, कर्णाली प्राविधिक शिक्षालय क्षेत्र, हुङ्के दह र पाण्डव गुफा यस जिल्लामा रहेका धार्मिक ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू हुन्।

५.३.६.जग्गा जमानको मूल्य

जुम्ला जिल्ला राष्ट्रिय सडक संजालमा जोडए पछि बढ्दो सहरिकरणका कारणले सहर बजार नजिकको जग्गाको मूल्य बढ्दो अवस्थामा रहेकोछ भने ग्रामिण भेकको जग्गाको मूल्य भने खासै वृद्धि हुन सकेको छैन।

५.३.११.बसाई सराईको स्थिति

जुम्ला जिल्लामा क्षेत्री, विश्वकर्मा, मगर, ब्राह्मण समुदायको पहिले देखिनै बसोबास रहेकोछ। सन् १९५०-१९६० को दशकमा तराईमा शुरु गरिएको औलो उन्मुलन कार्यक्रमले पहाडको गतिशील जनसंख्यालाई तराईमा बसोबास गर्न सहज बनाएको थियो। सन् १९६०-१९७० को दशकमा पहाडबाट तराईतर्फ बसाई-सराई सर्नेहरू कूल बसाई-सराईको दुई तिहाई भएको अनुमान छ। वीरेन्द्रनगर क्षेत्रीय सदरमुकाम भएसंगै जुम्ला जिल्लाका पहाडबाट बसाई सराई गरी जाने मानिसहरूको संख्या उल्लेख्य रूपमा वृद्धि भयो। त्यसै गरी जुम्ला बाट काठमान्डौं नेपालगंज लगाएतका शहरहरूमा पनि बसाई सरी जनेक्रम बढ्दो छ। वि.सं. २०७८ सालको जनगणना अनुसार जुम्ला जिल्लामा बसाई सराई गरी जाने जनसंख्या १४१३४ रहेको छ जसमध्ये ३६४५ जना पुरुष छन् भने १०४८९ जना महिला रहेका छन्।

५.३.१२. प्रमुख व्यापारिक क्षेत्रहरू

यस जिल्लाको प्रमुख व्यापारिक स्थानहरू मध्ये जिल्लाको सदरमुकाम खलङ्गा एक हो। वाटोको विस्तार र स्थानिय तहहरूको स्थापना सँगै र पर्यटकीय व्यवसायको विस्तारका साथै नयाँ बजारहरू बस्ने प्रकृया बढ्दो छ

५.३.१३. चोरी सिकारीको अवस्था

भौगोलिक विकटताले गर्दा काठ दाउरा जिल्ला बाहिर चोरी निकासी गर्ने गरेको अवस्था यो जिल्लामा देखिदैन तर जिल्ला भित्रको मानिसले आफ्नो घर बनाउनेको लागि सरकारी र सामुदायिक वन वाट चोरी कटानी गरेको पाईन्छ । यस जिल्लामा नया घर निर्माण क्रम बढ्दै गएकोले जिल्ला सदरमुकाम क्षेत्रमा रुख चोरी कटानीको चाप बढ्न थालेको छ । खाना पकाउने मट्टितेल ज्यादै महंगो पर्ने तथा अन्य विकल्पहरू पनि नभएको हुदा दाउराको माग बढी भएकोले चोरी कटानी सम्भावना बढी देखिन्छ । राष्ट्रिय वन डिभिजन वन कार्यालयले ब्यवस्थापन गर्नुपर्ने उत्तरदायित्व भएता पनि यस सम्बन्धमा प्रभावकारी कार्यक्रम नभएकोले राष्ट्रिय वन र यसको उपजहरू उचित रूपले ब्यवस्थित गर्न नसक्दा वन श्रोतको उचित परिचालन गर्न सकिएको छैन । यसका अलावा यस जिल्लाका केही सामुदायिक वन र राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा स्थानीय प्रजातिका काठहरू स्थानीय व्यक्ति एवं समूहबाट नै चोरी हुने गरेको यदाकदा पाइन्छ। यहाँ काठको तुलनामा दाउरा चोरी बढी देखिएको छ । काठ दाउरा चोरी सम्बन्धी कारबाही वन उपभोक्ता समुह र डिभिजन वन कार्यालयबाट गरिने गरिएको छ । काठ दाउरा बाहेकका जडिबुटीहरूको चोरी निकासी हुने पनि सम्भावना देखिन्छ । जुम्ला जिल्लाको तल्लो भाग सदरमुकाम देखि ज्यादै नै टाढा भएकोले यहा पाईने जडिबुटीहरू जुम्ला कालिकोट र वाजुरा हुदै निकासी हुने र कतिपय सिधै सुर्खेत तथा नेपालगंज जाने गरेको छ । यसै गरि यार्सा गुम्वाको व्यापार पनि तिब्बति बजारमा बढी हुने हुदा संकलन तथा निकासी इजाजत नलिई सिधै तिब्बत निकासी हुने गरेको देखिन्छ । सामुदायिक वनको त्यस्ता चोरी कटानी समुह र समितिले आफै नियन्त्रण गरिरहेको छ भने सरकारी वन क्षेत्र काठ चोरी कटानी र जडिबुटी चोरी संकलन नियन्त्रणको लागि वेला वेलामा वन कर्मचारीहरूको गस्ती भईरहेको हुन्छ । अपराधी फेला परेको अवस्थामा कानुन अनुसारको कारवाहि हुने गरेको छ ।

परिच्छेद ६ प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण

प्रस्ताव कार्यान्वयनको वैकल्पिक विश्लेषणलाई वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण अंगको रूपमा लिने गरिन्छ । वैकल्पिक विश्लेषणलाई वातावरणीय उपदेयता, प्राविधिक तथा आर्थिक संभाव्यताले निर्धारण गरेको हुन्छ । प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्ने विज्ञ टोलीले विभिन्न वातावरणीय प्रभाव निर्धारण र आर्थिक गोपनीयताको आधारमा वैकल्पिक विश्लेषण गरेको छ । वैकल्पिक विश्लेषण गर्नुको मुख्य उद्देश्य फाइदाजनक प्रभावलाई बढाउने र हानिकारक प्रभावलाई घटाउने हो । अध्ययन टोलीले विभिन्न मापदण्ड र शीर्षकलाई आधार बनाएर वैकल्पिक अध्ययन गरको हुन्छ । प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नु पूर्व वातावरणीय पक्षबाट सबै भन्दा कम प्रतिकूल प्रभाव छोड्ने किसिमको विकल्पलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गर्न विभिन्न विकल्पहरू पहिचान गरि विश्लेषण गर्नु पर्ने पक्ष वातावरणीय प्रभाव अध्ययनको महत्वपूर्ण पाटो हो । प्रस्तावित रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरू मुलत वन र वातावरणमा सकारात्मक पक्षहरू थप्नको लागि नै केन्द्रित रहि सञ्चालन हुने भएको भएता पनि कार्यक्रम सञ्चालनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावहरूको विश्लेषण गरि वढि वातावरण मैत्रि तरिकाबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने पक्षमा यसले मार्गदर्शन गर्दछ । वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ मा व्यवस्था भए अनुरूप प्रस्तुत प्रस्ताव कार्यान्वयनको लागि मुलत निम्न २ वटा विकल्पहरू रहेका छन् ।

विकल्प १: प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने

विकल्प २: दिगो वनव्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने

४.१. विकल्प १: प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने

यस प्रकारको विकल्पलाई रोज्दा प्रस्तावित क्षेत्रमा भएका वनपैदावारहरूको संकलन नै नगर्ने, वनलाई पूर्णरूपमा निषेधित क्षेत्र (Protection Oriented Forest) को रूपमा विकास गर्ने, गैरकानूनीरूपमा संकलन गरेमा विगो जफत गरी प्रचलित ऐन कानून बमोजिम दण्ड सजाँय गर्नु पर्ने र वनको पूर्ण रेखदेख डिभिजन वन कार्यालय अन्तरगतका सबडिभिजन वनहरूबाट गर्नुपर्ने हुन्छ । यस बाहेक प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्दा सामाजिक, आर्थिक, जैविक तथा वातावरणीय क्षेत्रमा निम्न अवस्था तथा नतिजा देखिन जान्छ ।

- वनको दिगो व्यवस्थापन हुँदैन ।
- वन व्यवस्थापनको अभावमा वनक्षेत्रमा रोग र किराको प्रकोप बढ्न जान्छ । वनको उत्पादन क्षमता एवं यसको हैसियतमा कमि आउँछ ।

- वन पैदावार तथा वन्यजन्तुको चोरी निकासी तथा चोरीशि कारी भई वन, वन्यजन्तु तथा समग्र जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा समस्या हुने।
- राजश्व संकलनमा कमि आउँछ।
- जनताहरूको दैनिक आवश्यकीय वनपैदावारहरू जस्तै: काठ, दाउरा, जडिवुटी आदिको आपूर्ति नभई यसको दुरुपयोग हुन्छ।
- वन क्षेत्रमा वर्षेनि लडेका, सुकेका, खोलाले वगाईल्याएका काठ, दाउरा र जडिवुटीहरू त्यसै सडिगलि जलि खेर जान्छ जसले गर्दा वर्षेनि प्राप्त हुने राजश्व प्राप्त हुन सक्दैन।
- कतिपय जडिवुटी तथा गैहकाष्ठ वन पैदावार वर्षे पिच्छे संकलन गर्न सकिन्छ, तर संकलन नगर्दा त्यसबाट प्राप्त भैरहेको राजश्व गुम्न जान्छ। यसलाई गैहकाष्ठ वनपैदावारको दुरुपयोग भएको भन्न सकिन्छ।
- काठ,दाउरा तथा गैहकाष्ठ वन पैदावार काव्यवसायी, संकलन कर्ता एवं यस मा आश्रित जन शक्तिहरू वेरोजगार भई जिविकोपार्जनमा नै समस्या उत्पन्न हुन सक्छ।
- रोजगारीको साथै अन्य आय आर्जनका अवसरहरू घटेर जान्छन्। जसले गर्दा वन क्षेत्रको व्यवस्थापनबाट गरिवी घटाउने लक्ष्य व्यर्थ हुन जान्छ।
- डि.व.का.को भौतिक स्रोत तथा मानव श्रोत साधनमा कुनै सुधार नआई डि.व.का. लेदिने जन सेवा एवं वन व्यवस्थापनको पक्ष कमजोर भएर जान्छ।
- जिल्लामा रहेका नाङ्गा वन क्षेत्रहरू नाङ्गै रहन्छन्। वनको प्रति हेक्टर उत्पादनमा वृद्धि हुन सक्दैन।
- गरिवको लागि कवुलियति वन अनि क.व. मार्फत गरिवि र विपन्नको जिविकोपार्जनमा सुधार गर्ने वन नीतिको मुल मर्म व्यर्थ हुन जान्छ।
- वनमा डढेलो लाग्ने र वनमा क्षति पुग्ने सम्भावना सधैं रहीरहने ।

समग्रमा यसले पार्ने अनुकूल प्रभाव र प्रतिकूल प्रभाव तालिका नं. ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

४.२. विकल्प २: दीगो वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने

अवैज्ञानिक अव्यवस्थित विधिद्वारा वन व्यवस्थापन गर्दा र वनपैदावारको संकलन गर्दा वनको गुणस्तरमा गिरावट आउने त्यस्ता वनपैदावारहरू वन क्षेत्रबाटै लोप हुन सक्ने भएकोले एउटा बैज्ञानिक पद्धतीमा आधारीत भई योजना बनाएर वनको व्यवस्थापन गर्ने साथै उपलब्ध हुने वन पैदावारको संकलन विधिमा सुधार ल्याई वन पैदावारको दीगो विकास गर्न र वन क्षेत्रलाई उत्पादनशील वन (Production Oriented Forest) को रूपमा विकास गर्न यो प्रस्ताव प्रस्तुत गरिएको हो। राष्ट्रिय वनमा रहेका सडीगली जाने र कानूनतह टाउनु पर्ने वन पैदावार संकलन गर्दा यिनीहरूको वृद्धि, विकास एवं

प्राकृतिक पुनरुत्पादनलाई प्रतिकूल असर नपर्ने गरी संकलन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ। प्रस्तुत दिगो वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा सामाजिक, आर्थिक, जैविक तथा वातावरणीय क्षेत्रमा निम्न अवस्था तथा नतिजा देखिन जान्छ।

- वनको दिगो व्यवस्थापन हुन्छ।
- वनको समुचित व्यवस्थापन भई वनमा रोग र किराको प्रकोप घट्न जान्छ। जसले गर्दा वनको उत्पादन क्षमता र यसको हैसियत बृद्धि हुँदै जान्छ।
- वन पैदावर तथा वन्यजन्तुको चोरिनिकासी तथा चोरिशिकारी नियन्त्रण भई वन, वन्यजन्तु तथा समग्र जैविक विविधतामा सकारात्मक योगदान पुग्न जान्छ।
- राजस्व संकलनमा वृद्धि हुन्छ।
- जनताहरूको दैनिक अति आवश्यकीय वन पैदावारहरू जस्तै: काठ, दाउरा, जडिवुटी आदिको सहज र निरन्तर आपूर्ति हुन्छ।
- वन क्षेत्रमा वर्षेनि लडेका, सुकेका, खोलाले वगाई ल्याएका काठ, दाउराहरूको सही सदुपयोग भई त्यसबाट राजस्व प्राप्त हुन्छ।
- जडिवुटी तथा गैहकाष्ठ वन पैदावारको संकलनबाट प्राप्त भइरहेको राजस्वमा वृद्धि भएर जान्छ। जडिवुटी तथा गैहकाष्ठ वन पैदावारको सही सदुपयोग हुन्छ।
- काठ, दाउरा तथा गैहकाष्ठ वन पैदावारका व्यवसायी, संकलनकर्ता एवं यसमा आश्रित जनशक्तिहरूको जिविकोपार्जनमा सहयोग पुग्नछ।
- रोजगारीको साथै अन्यआय- आर्जनका अवसरहरू बढ्दछ।
- डि.व.का. को भौतिक स्रोत तथा मानव श्रोत साधनमा सुधार आई डि.व.का.ले दिने सेवा एवं वनव्यवस्थापनको पक्ष सक्षम भएर जान्छ।
- जिल्लामा रहेका नाङ्गा वन क्षेत्रहरूमा व्यापक वृक्षारोपण भई वनको प्रति हेक्टर उत्पादनमा वृद्धि हुन्छ।
- वन डढेलो नियन्त्रण भई प्राकृतिक पुनरुत्पादन स्थापित हुन्छ। जसले गर्दा वनको हैसियतमा वृद्धि भएर जान्छ।
- कवुलियति वन मार्फत गरिव र विपन्नको जिविकोपार्जनमा सुधार हुन्छ।
- हैसियत विग्रीएका वनक्षेत्रहरूको अवस्थामा सुधारभई वातावरण संरक्षणमा ठोस योगदान पुग्न जान्छ।
- वन व्यवस्थापनमा जनसहभागीता बढ्न गई वन व्यवस्थापन बढि प्रभावकारी हुने र कारोबारपनि बढि पारदर्शि हुने हुने ।

समग्रमा यसले पार्ने अनुकूल प्रभाव र प्रतिकूल प्रभाव तालिका नं. १५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

४.२. विकल्पहरूको प्रभावहरूको विश्लेषणको सार

माथि उल्लेखित प्रस्ताव कार्यान्वयनका २ वटा विकल्पहरूलाई तलको तालिकामा तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ। यसो गर्दा २ वटा विकल्पहरू मध्ये उपयुक्त विकल्प छनौट गर्न सजिलो हुनेछ। यसका साथै उक्त विकल्पहरू कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने अनुकूल तथा प्रतिकूल प्रभावहरूलाई निम्न बमोजिम प्रस्ताव गरिएको छ।

तालिका १५ अनुकूल तथा प्रतिकूल प्रभावहरू

विकल्प	अनुकूल वातावरणीय प्रभाव	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव
विकल्प १: प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने		
	वन पैदावर संकलनकालागि कामदार वनमा नजाने हुँदा उनीहरूबाट सतही भूक्षय तथा गल्छी निर्माण नहुने ।	अनियमित कटानी तथा अतिक्रमणमा वृद्धि भइ भू-क्षय बढ्न सक्ने ।
	नियन्त्रित आगोबाट वायु प्रदुषण नहुने । वंशाणुको संरक्षण हुने ।	संरक्षणको अभावमा पानीमुहान यथोचित रूपमा संरक्षण नहुने । भूमीगत जलश्रोतको सतह घट्न सक्ने ।
	प्राकृतिक सौन्दर्यतामा हास नआउने । जैविक विविधता र पारिस्थितीकीय प्रणालीको संरक्षण हुने ।	वन जंगलमा आगलागी हुन गई वायु प्रदुषणमा वृद्धि हुने ।
	वन्यजन्तुबाट हुने खेतीवाली, गाईवस्तु तथा मानविय क्षतिमा कमी आउने ।	संरक्षणको अभावमा वनविनास हुन गई प्राकृतिक सौन्दर्यतामा हास आउन सक्ने ।
	वन पैदावर संकलन नहुँदा रुखहरू प्रभावित नहुने, कामदारबाट ससाना विरुवा प्रभावित नहुने ।	वन पैदावार विक्रि वापतको आमदानी नहुने हुँदा भौतिक पूर्वाधारको विकास नहुने ।
	वन्यजन्तुबाट हुने खेतीवाली, गाईवस्तु तथा मानविय क्षतिमा कमी आउने ।	वन्यजन्तुको चोरीशिकारी हुन सक्ने, वन्यजन्तुको वासस्थान विनाश हुन गई तिनको संरक्षणमा कमी

		आउनसक्ने ।
	सरकारलाई राजश्वप्राप्त नहुने ।	उचित संरक्षणको अभावमा वनजंगल हानीनोक्सानी हुन गई वनको हैसियत, उत्पादकत्व तथा जैविक विविधतामा हासआउने, आगलागी नियन्त्रण नहुने हुँदा पुनरुत्पादन प्रभावित हुनका साथै जैविकविविधतामा हास आउने ।
	वन्यजन्तुको संख्यामा कमी आई वन्यजन्तुवाट हुने बालीनाली, गाईवस्तु एवं मानवीय क्षतिमा कमी आउने ।	रोजगारीका अवसर घट्ने ।
	वन पैदावर संकलनको लागि बाहिरी कामदार नआउने हुँदा सामाजिक विकृति भित्रिन नपाउने ।	कच्चा पदार्थको अभावमा औद्योगिक विकासमा टेवा नपुग्ने, वनमा आधारित लघु उद्यम/व्यवसाय विकास हुन नपाउने ।
	सांस्कृतिक वातावरण नखल्बलिने ।	सा.व.उ.स. आम्दानीबाट वञ्चित हुने
		उपभोक्तालाई वन पैदावर आपूर्तिमा सहजता नहुनुका साथै दिगो रूपमा वन व्यवस्थापन हुन नसक्ने, अपनत्वको अभावमा वनक्षेत्रको हास तथा वन पैदावारको दुरुपयोग हुन सक्ने ।
		अन्य निकाय तथा श्रोतबाट वन पैदावार प्राप्त गर्दा महँगो हुने हुँदा उपभोक्ताहरूमा आर्थिक भार थपिने ।
		सा.व.उ.स.मा आम्दानी नहुने हुँदा स्थानीय विकास निर्माण कार्य प्रभावित हुने ।

		रोजगारी, व्यवसाय, जनचेतना र सामुदायिक विकास कार्यहरु प्रभावित हुन गई उपभोक्ताको जीवनस्तरमा अपेक्षित सुधार नआउने ।
		प्रविधि हस्तान्तरण हुने हुँदा मानव संसाधन विकासमा उल्लेख्य टेवान हुने ।
		सामुदायिक वन उपभोक्तासमुहको संस्थागत विकास नहुने साथै वन प्राविधिकहरुको प्राविधिक क्षमतामा हास हुने ।
		आम्दानीको अभावमा स्थानीय स्तरका धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदाहरुको मर्मत सम्भार प्रभावित हुने ।
विकल्प २: दीगो वनव्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने		
	सतही भू-क्षय रोकथाम हुने, खेतीवारीको उर्वरा शक्ति बढ्ने ।	भिरालो भू-भागमा वनसम्बर्धन र सदुपयोग कार्य गरेमा भू-क्षय हुन सक्ने, वन व्यवस्थापनको क्रममा स्थानीय उपभोक्ता र कामदारको आवतजावतले सतही भू-क्षय, गलछी तथा बाटो निर्माण हुन सक्ने ।
	पानी मुहानको संरक्षण हुने, सतही पानी बहावमा कमी आउने, भूमिगत जलश्रोतको सतहमा वृद्धि हुने ।	पानी मुहान वरपर सम्बर्धन र सदुपयोगको कार्य गर्दा मुहान प्रभावित हुन सक्ने । पानी मुहान फोहोरभइ प्रदुषण हुने ।

	<p>ठूलो प्रकृतिको आगलागीनियन्त्रण हुन गई वायुको स्वच्छतामा वृद्धि हुने, कार्बनको संचितिकरण तथा अक्सिजनको वृद्धि हुने ।</p>	<p>नियन्त्रित आगो लगाउने कार्यबाट केही मात्रामा (हलुका) वायु प्रदुषण हुने, वन सम्बर्धनका कार्यहरू गरेपश्चात पात पतिङ्गर, रुखका टुप्पाटुप्पी, झिँजामिजा र बोक्रा जथाभावी छोडिएमा आगलागीको खतरा बढन गई वायु प्रदुषण हुन सक्ने ।</p>
	<p>वन संरक्षण हुन गई प्राकृतिक सौन्दर्यतामा वृद्धि हुने ।</p>	<p>वन सम्बर्धन र सदुपयोग कार्य गर्दा जथाभावी रूपमा अवशेषहरू छोडिएमा वनको सौन्दर्यतामा हास आउने ।</p>
	<p>वन्यजन्तुको अवैधचोरीशिकार नियन्त्रण हुने, वन संरक्षण हुन गई वन्यजन्तुको वासस्थानको सुधार हुने, वन्यजन्तुको संख्यामा वृद्धि हुने ।</p>	<p>मानव चहलपहलले वन्यजन्तुको वासस्थानमा खलल पुग्ने, वन्यजन्तु विशेष गरी चराचुरुङ्गी र माटोमुनीबस्ने जीवजन्तुको वासस्थान प्रभावित हुने, वन्यजन्तुबाट खेतीबाली, गाईवस्तु तथा मानविय क्षती हुन सक्ने ।</p>
	<p>दिगो वन व्यवस्थापन हुन गई वनको संरक्षण तथा विकास हुने, वन पैदावारको अनियमित कटानी तथा चोरीनिकासीमा कमी आउने, वन अतिक्रमण नियन्त्रण हुने, नांगो भू-भाग पुनस्थापना हुने, आगलागी नियन्त्रण हुन गई पुनरुत्पादनमा वृद्धि हुने, वनमा बहुछत्र कायम हुने, काण्डको वृद्धिमा टेवा पुग्ने, काठको गुणस्तरमा सुधार आउने, वनको बार्षिक वृद्धिदरमा वृद्धि हुने, वनमा कार्बन संचितिकरण हुन जाने</p>	<p>समुहको कोषको रकम सामुदायिक विकास कार्यमा केन्द्रित हुन गई वन विकास प्रभावित हुन सक्ने, काठ तथा अन्य उत्पादनशील/फाईदामुखी प्रजाती बढेका कारण प्रजाती विविधता तथा मिश्रणमा हास आउने, वनसम्बर्धन र सदुपयोग कार्यमा होसियारी नअपनाईएमा प्राकृतिक पुनरुत्पादनलाई क्षती पुग्न सक्ने, अपनत्वका कारण सामुदायिक वन जोगाउने अभिप्रायले राष्ट्रिय वनमा चापपर्न सक्ने ।</p>
	<p>नयाँ हरित रोजगारी सृजना हुने ।</p>	<p>रोजगारी वितरणमा पक्षपात हुन सक्ने</p>
	<p>लघु उद्यम/व्यवसायिक अवसर</p>	<p>सा.व.उ.स. मार्फत ऋणलगाणीमा</p>

	मिल्ने ।	पक्षपात हुन गई आपसी मनमुटावको अवस्था सृजना हुन सक्ने ।
	समूहलाई राजश्व/आम्दानी प्राप्त हुने । उपभोक्तालाई सहज र दिगो रूपमा वनपैदावार प्राप्त हुने ।	सरकारी राजश्वमा कटौती हुने, कोषको रकम हिनामिना हुन सक्ने ।
	स्थानीय तहमा प्रविधि हस्तान्तरण हुने । माग र आपूर्तिको स्थिति विश्लेषण गरि सञ्चिति समेत गर्न सकिने ।	वितरण प्रणाली उपयुक्त एवं न्यायोचित नहुँदा वन पैदावार वितरणमा विवाद आई सामाजिक विखण्डनका साथै आपसी सहयोगमा कमी आउन सक्ने ।
	सहुलियत दरमा वनपैदावार प्राप्त हुने हुँदा उपभोक्तालाई आर्थिक भार कम पर्ने ।	उपभोक्ताले सस्तो मूल्यमा काठ खरिद गरी आर्थिक प्रलोभनका कारण अन्यत्र बिक्रि गर्न सक्ने ।
	कोषको रकमले थप सामुदायिक विकास कार्यक्रम सञ्चालन हुने ।	गरीब, विपन्न तथा पिछडिएका समुदायका भन्दा धनी, सम्पन्न र ठूला बडाको आवश्यकतालाई छुने खालका विकास कार्यहरू सञ्चालन हुन सक्ने
	रोजगारी, व्यवसाय तथा जनचेतना र सामाजिक विकास कार्यले उपभोक्ताको जीवनस्तरमा सुधार आउने, खेती वालीको उत्पादन बढ्ने	निर्माण प्रकृत्यामा टांठाबांठा तथा ठूला बडाको बोलावाला हुन सक्ने ।
	सिपमुलक तथा आयआर्जनसमबन्धि तालिम लगायत वन व्यवस्थापनसम्बन्धि प्रविधि हस्तान्तरण भई मानव संसाधन विकास हुने ।	वन्यजन्तुको वृद्धि हुन गई बालीनाली नोकसानी र गाईवस्तु एवं मानविय क्षती हुन सक्ने ।
	सा.व.उ.स.ले वनव्यवस्थापनका लागि कानूनी मान्यता प्राप्त गर्ने, सामुदायिक भवन निर्माण हुने समूहको काम कारवाहीमा नियमितता आउने, जनसहभागिता तथा सहकार्यमा वृद्धि हुने, सामुहिक	काठ तथा खोटो संकलन र ढुवानीको क्रममा चोटपटक लाग्न सक्ने र दुर्घटना हुन सक्ने । बाहिरी कामदारबाट सामाजिक विकृती बढ्न सक्ने ।

	भावनाको विकास हुने ।	
	समूहको कोषको रकम बाट मठ मन्दिरको मर्मत सम्भारमा सहयोग पुग्ने, मठमन्दिर लगायत धार्मिक स्थलको संरक्षण हुने ।	वन विकास कार्यमा शिथिलता आउन सक्ने, वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरुबाट वन क्षेत्रमा रहेका मठमन्दिरको वातावरणमा असर पर्न सक्ने, बाहिरी कामदार आउँदा सांस्कृतिक वातावरण खलवलिनु सक्ने

४.३. आयोजना स्थल/प्रस्ताव कार्यन्वयन स्थल

यो रणनीतिक रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यन्वयनका लागि डिभिजन वन कार्यलय जुम्लाको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने चन्दननाथ नगरपालिका तातोपानी गाँउपालिका तिला गाँउपालिका हिमा गाँउपालिका सिंजा गाँउपालिका कनकासुन्दारी गाँउपालिका गुठिचौर गाँउपालिका र पातारासी गाँउपालिका अन्तरगतका सरकारद्वारा व्वस्थित राष्ट्रिय वन क्षेत्रको दिगो वन व्यवस्थापन गर्न कार्यन्वयन गरिनेछ ।

४.३. संचलन विधि र समयतलिका

कर्णाली प्रदेश वन ऐन र नियमावली, वन पैदावर विक्रवितरण निर्देशिका २०७३ अनुसार काठ दाउरा जडिबुटी लगाएतका वन पैदावरहरु संकलन तथा विक्रि वितरण कार्य संचालन गरिनेछ । वन संरक्षण तथा वन व्यवस्थापनका क्रियकलापहरु साम्यतय वर्षभरी संचलन गरिनेछ, भने काठ जन्य वन पैदावारको संकलन कार्तीक १ गतेबाट जेष्ठ मसान्त सम्म गरिनेछ । त्यसैगरी जडिबुटी पाईने विउ पाकेर जमिनमा झरिसके पछि मात्र उक्त जडिबुटी पाईने समयमा संकलन गरिनेछ ।

४.३. प्रयोग हुने कच्चापदार्थ

प्रस्ताव उत्पादन तथा प्रशोधनमुखी नभएर सेवा र आपुर्तीमुखी भएको हुनाले यो कार्ययोजना कान्वयन गर्न कुनै किसिमको कच्चा पदार्थ प्रयोग नहुने बरु काठ दाउरा गैहकाष्ठ वन पैदावार जडिबुटी आदि लगाएतका कच्चापदार्थ उत्पादन हुनेछन ।

परिच्छेद ७ प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव तथा संरक्षणका उपायाहरू

प्रस्तावित पञ्चवर्षिय योजनामा उल्लिखित कार्यक्रमहरू मुलतः जिल्लामा अवस्थित वनक्षेत्रहरूको संरक्षण, सम्बर्धन, व्यवस्थापन, वन श्रोतको सदुपयोग एवं संगठनको विकास सँग सम्बन्धित रहेका छन्। जुन मुलतः वातावरण संरक्षणको मुल श्रोत वनसम्पदाको वृद्धि र विकासको लागि नै सञ्चालन गरिन्छन्। तर वन सदुपयोग सँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरू भने वातावरणीय पक्षबाट विचार पुर्याउनु पर्ने हुन्छ यद्यपी यसले जैविक एवं सामाजिक क्षेत्रको वातावरणीय पक्षहरूमा सकारात्मक प्रभाव दिएको हुन्छ। वन व्यवस्थापन र विकासको पक्षमा कतिपय क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणीय पक्षबाट कहिलेकाहीं केही प्रतिकूल प्रभावहरू देखिन पनि सक्दछन्। यसर्थ यो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा समग्र वातावरणमा के कस्ता अनुकूल र प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्दछन सो को पहिचान गरि त्यस्ता प्रभावहरूलाई विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। जस अनुसार प्रस्तुत प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा भौतिक, जैविक, सामाजिक तथा आर्थिक पक्षमा पर्ने उल्लेखनीय प्रभावहरूको विश्लेषण गरि हुनसक्ने उल्लेखनीय नकारात्मक प्रभाव हटाउने तथा न्यूनिकरण गर्ने व्यवहारीक तरिकाहरूलाई यस भागमा समावेश गरिएको छ। साथै प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने सकारात्मक प्रभावहरूलाई अझ बढावा दिई कार्य सञ्चालन गर्न आवश्यक सबै पक्षहरूको बारेमा यस परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ।

७.१.१. अनुकूल प्रभावहरू

प्रस्तावमा उल्लेखित कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा वन क्षेत्रको विभिन्न पक्षहरूमा पर्न सक्ने सकारात्मक प्रभावहरूलाई छुट्टाछुट्टै वर्णन गरीएको छ ।

७.१.१.१. जैविक प्रभावहरू

- वनको दिगो र समुचित व्यवस्थापन भई सबै उमेर र सबै प्रजाती रहेको वन स्थापित भई वनको उत्पादन क्षमता र यसको हैसियतमा वृद्धि हुन्छ।
- वन र वन्यजन्तुको चोरिनिकासी तथा चोरिशिकारी नियन्त्रण भई समग्र जैविक विविधतामा सकारात्मक योगदान पुग्न जान्छ ।
- नाङ्गा क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण भई वनको उत्पादन तथा हरियालीमा वृद्धि हुन्छ।
- प्राकृतिक पुनरुत्पादनमा वृद्धि भई वनको हैसियतमा सुधार हुन्छ।
- कबुलियती वन मार्फत हैसियत विग्रीएका वनक्षेत्रहरूको अवस्थामा सुधार भई वातावरण संरक्षणमा ठोस योगदान पुग्न जान्छ।

- वन डढेलो रोकथाम भई यसवाट रुखविरुवा लगायत वन्यजन्तुहरुमा पर्नसक्ने प्रतिकुल प्रभाव न्यूनिकरण भई यिनीहरुको लागि उपयुक्त वातावरणको सृजना हुन जान्छ ।
- जडिवुटी तथा गैहकाष्ठ वन पैदावारको व्यवस्थापन वाट यसको प्रचुरता र गुणस्तरमा वृद्धि भएर जान्छ ।
- वन क्षेत्रवाट सुकेका, ढलेका, मरेका, मर्न लागेका, रोगी रुखहरु हट्न गई स्वस्थ वन स्थापित हुन जान्छ ।
- वन संरक्षण र व्यवस्थापनवाट जलाधार क्षेत्रको संरक्षण भई भू-क्षयमा कमि आई वाढी, पहिरो, नदि कटानको समस्या घटेर जान्छ जसले गर्दा जलीय पारिस्थितिकिय प्रणालिमा समेत सकारात्मक प्रभाव पर्न जान्छ ।

७.१.१.२. भौतिक प्रभावहरु

- छटनी पद्धती वाट वाक्ला रुखहरु हटाउँदा सुर्यको प्रकाशको पहुँचले पुनरुत्पादनमा वृद्धि हुने तथा माटोको तापक्रम बढ्न गई यसको जैविक एवं रासायनिक प्रकृत्यामा सकारात्मक परिवर्तन भई माटोको गुणमा अनुकूल परिवर्तन हुन्छ ।
- अग्नी रेखा निर्माण, वन डढेलो रोकथाम, नाङ्गा क्षेत्रहरुमा वृक्षारोपण जस्ता क्रियाकलापहरुले हरियाली बढ्न गई माटो एवं समग्र वनक्षेत्रको भौतिक अवस्थामा नै सकारात्मक परिवर्तन देखिन्छ ।
- वन संरक्षणवाट भू-क्षयमा कमि आई वाढी, पहिरो, नदि कटानको समस्या घटेर जान्छ ।
- नियन्त्रित आगलागिवाट बाँकी रहने खरानी माटोमा मिसिन जाने जसले माटोको खाद्यतत्व अवस्थामा सुधार ल्याउने । विशेषगरी पोटसियम फोस्फोरस र म्यागनेसियम जस्ता रासायनिक तत्वहरुको मात्रामा वृद्धि हुने ।

७.१.१.३. सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक प्रभावहरु

- विभिन्न कार्यक्रमहरु जस्तै: वन पैदावार संकलन, कटान मुछ्यान, ढुवानी, पाइलिङ, नर्सरी सञ्चालन, भवन निर्माण, वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन, जडिवुटी तथा गैहकाष्ठ वन पैदावार संकलन र यसको खेति विस्तार जस्ता क्रियाकलापहरुवाट रोजगारीको सृजना हुन्छ जुन गरिव तथा विपन्न वर्गको जिविको पार्जनको माध्यम बनेछ । यसले गर्दा आर्थिक अभाव र वेरोजगारीको कारण बाट उत्पन्न हुने विकृती विसङ्गतिहरु घटेर जान्छ ।
- रोजगारीको सृजना हुनु, वन पैदावारको सहज आपूर्ति हुनु अनि वाढि, पहिरो, भू-क्षय तथा जमिन कटानको समस्या घटेर जाँदा यसको समस्या वाट पिरोलिएका समुदायहरुलाई समृद्धिको अनुभूति हुन्छ ।
- जडिवुटी तथा गैहकाष्ठ वन पैदावारहरुको संकलन कार्यक्रमले समेत रोजगारीको सृजना गर्दछ

- वृहत वृक्षारोपण र हरियालिकरणले सामाजिक क्षेत्रमा सुस्वस्थ, सुरक्षित र समुन्नतिको आधार प्रशस्त गर्दछ जुन सामाजिक क्षेत्रको लागि सकारात्मक प्रभाव हो ।
- धार्मिक मठ मन्दिर तथा धार्मिक महत्वका स्थलहरू जो वनक्षेत्र भित्र रहेका छन्, तिनिहरूलाई धार्मिक वन मार्फत व्यवस्थित तर विकास गर्दा यसले धार्मिक, सांस्कृतिक एवं सामाजिक पक्षको समुन्नति र संरक्षणको पक्षमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्न जान्छ ।
- विभिन्न वनपैदावारमा आधारित उद्योगहरूको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थहरू उपलब्ध भई यसबाट समुदायलाई निरन्तर रोजगारी र आवश्यक वस्तुहरूको आपूर्ति भई सामाजिक, आर्थिक समुन्नतिमा मद्दत पुग्दछ

५.१.१.४ अन्य अनुकूल प्रभावहरू

राजस्वको श्रोत

प्रस्तावको कार्यान्वयन पछि यसको कार्यक्षेत्रबाट संकलन हुने काठ, दाउरा, ढुंगा, गिट्टी, वालुवा, गैहकाष्ठ वन पैदावार आदि वाट राज्यलाई प्रशस्त राजस्व संकलन हुन्छ। साथै वनपैदावारमा आधारित उद्योगहरूबाट प्राप्त हुने कर, उत्पादित वस्तुबाट मुल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्य दस्तुरहरू राज्यलाई प्राप्त हुन्छ।

दैनिक आवश्यक वन पैदावारको उपलब्धता

जनताका दैनिक रुपमा आवश्यक पर्ने वन पैदावारहरूको आपूर्ति हुनुको साथै वन श्रोतको पहुँचबाट टाढा रहेका उपभोक्ताहरू समेत वनश्रोतको उपभोगमा न्यायोचित रुपले सहभागि भई वनश्रोतबाट टाढा रहेका जनताहरू सम्म वन पैदावारको पहुँच पुग्नेछ। साथै वन पैदावारमा आधारित उद्योग धन्दाहरूको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थ आपूर्तिमा समेत सुधार हुनेछ।

वन समूहहरूको कोषमा वृद्धि

जिल्लामा रहेका २०३ वटा सा.व.उ.समुहहरू, १२७ वटा क.व.समुहहरूले वनको व्यवस्थापन र सदुपयोगबाट प्राप्त गर्ने रकम तथा अन्य कार्यक्रमहरू सञ्चालनबाट प्राप्त रकम समूहहरूको आफ्नो कोषमा जम्मा हुन्छ। अहिलेको कानूनी व्यवस्था अनुसार सामुदायिक वनबाट हुने १०० प्रतिशत आम्दानी समुको कोषमा नै जम्मा हुने गर्दछ । समुहको कोषको रकम साधारणतया कार्य सञ्चालन खर्च कटाई बाँकी रकम सामुदायिक विकास, वन विकास आदि कार्यहरूमा विभिन्न तवरले स्थानिय समुदायमा लगानि गर्छन्। विभिन्न तवरले खर्च भएको रकम ज्याला, पारिश्रमिक आदिको रुपमा यँहिको समुदायमा रहने हुँदा स्थानिय स्तरमा विभिन्न तवरले कोषको वृद्धि हुन जान्छ।

प्रविधि हस्तान्तरण

विभिन्न तालिम, गोष्ठि, अध्ययन भ्रमण आदिको सञ्चालन, वन सम्बर्धन प्रदर्शनी स्थलको निर्माण, वन व्यवस्थापन, विकास तथा सदुपयोगको कार्यहरूमा संलग्न जनशक्तिहरूमा ती कृयाकलापहरूसँग सम्बन्धि प्रविधि हस्तान्तरण भई ती कार्यहरूमा उनीहरूको अनुभव खारिएर वस्दछ जुन एक मानव सम्पत्ती पनि हो।

स्थानिय विकासको माध्यम वन पैदावारहरूको विक्री वितरणवाट प्राप्त हुने राजश्व रकमको निश्चित प्रतिशत रकम स्थानिय तह सम्मपनि बजेट मार्फत आउने गर्दछ । साथै सा.व.उ.समूहहरूले गरेको आम्दानी १०० प्रतिशत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहकै खातामा जम्मा हुने हुँदा स्थानिय सरकारसँग मिलेर समन्वयात्मक हिसाबमा विकासका योजनाहरू बनाएर सामुदायिक विकासका कार्यहरूजस्तै:वाटो निर्माण, खानेपानी, विजुली, पुल-कल्भर्ट निर्माण, स्कूल सञ्चालन, शिक्षकको तलव, मन्दिर निर्माण, सामुदायिक भवन निर्माण, छात्रवृत्ती सहयोग, गरिव र विपन्नमुखी कार्यक्रम सञ्चालन, अनुदान, ऋणसहयोगआदिमालगानिगर्न सकिने भएकोले वन क्षेत्रवाट हुने आम्दानी जुनसुकै रूपले स्थानीय विकासमै जान्छ। साथै वन क्षेत्रमा सञ्चालित कृयाकलापहरूको सञ्चालनको क्रममा हुने रोजगारीको सृजना तथा वन जन्य उत्पादनको वजारीकरण र व्यवसायीकरणका कृयाकलापहरूवाट सृजना हुने रोजगारी र यसवाट जनताहरूको आयश्रोतले समग्ररूपमा स्थानीय विकासमा सघाउँछ।

वन सम्बन्धी अपराधमा कमी

यो प्रस्ताव कार्यन्वयनको बखत वन पैदावार संकलनमा संलग्न कामदारहरू तथा वन कार्यालयका कर्मचारीहरूको आवतजावत बढ्ने हुँदा वनक्षेत्रमा हुने अवैध कार्यमा कमी आई वन अपराधलाई नियन्त्रण गर्न सघाउ पुग्दछ। यसको अतिरिक्त स्थानीय व्यक्तिहरू पनि यो प्रस्ताव बमोजिम संकलन हुने वन पैदावा रसंकलन कार्यमा आवद्ध भई आय आर्जन गर्दछन्। स्थानीय समुदायहरूका माग बमोजिमका वन पैदावारहरू सुपत मुल्यमा आपूर्ति हुने तथा प्रस्तावमा उल्लेखित आय आर्ज नहुने अन्य कृयाकलाप र जनचेतनाका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन तथा व्यापक प्रचारप्रसार वाट वन संरक्षण प्रति समुदायहरू उत्प्रेरित भई वन संरक्षणमा सक्रिय हुनेछन जसले गर्दा वन सम्बन्धि अपराधको संख्यामा कमी आउनेछ।

व्यापार व्यवसायमा बृद्धि

कार्ययोजनाको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तहमा रोजगारी प्राप्त गर्ने कामदारहरूको क्रय शक्तिमा बृद्धि हुन जान्छ। कामदारहरूको क्रयशक्तिमा आएको बृद्धिले उनीहरूका थप आवश्यकताहरूको पूर्तिका लागि सेवा र आपूर्ति सम्बन्धी विभिन्न व्यवसायहरू (किराना पसल, चियापसल, औषधि पसल आदि) बढ्नेछन्। यसबाट थप रोजगार सिर्जना भई आर्थिक उन्नतीमा समेत टेवा पुग्ने देखिन्छ।

५.१.३. प्रतिकूल प्रभाव

प्रस्तावित कार्ययोजनाका कृषाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट निम्न क्षेत्रहरूमा विभिन्न खालका प्रतिकूल प्रभावहरू पर्न सक्ने देखिन्छ ।

५.१.३.१. भौतिक वातावरणमा प्रभाव

प्रस्तावित कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गर्दा भौतिक वातावरणहरूमा निम्न बमोजिमका नकारात्मक प्रभावहरू पर्न सक्ने देखिन्छ ।

क) वन पैदावार ओसारपसार गर्दा भूक्षयमा बढावा

स्वीकृत योजना अनुसार नियमित रूपमा वनबाट वन पैदावार संकलन तथा ओसारपसारका कार्यहरू गर्दा कामदारहरूको आवतजावत र गाडीहरूको प्रयोग हुँदा माटो थिचिन गई कडा हुने साथै रुख ढाल्दा र वनबाट सजिलो स्थानसम्म ल्याउँदा जमीनमा भएको बोटविरुवाहरू नष्ट हुनुका साथै विरुवाहरू उखेलिएर माटो देखिने अवस्था सिर्जना हुन सक्दछ। त्यसमाथि वन पैदावार ओसारपसार गर्न सजिलो होस भन्नकालागि वन भित्र नयाँ वाटोहरू बनाउने पनि गरिन्छ। यी कृषाकलापहरूले भूक्षयलाई प्रसय दिन्छ । त्यसमाथि झन वर्षातको पानीले ती खुल्ला भागहरू र नयाँ बना बाटाहरूको बाटो भएर बग्यो भने भूक्षयलाई झन योगदान पुग्ने हुन्छ । सानोतिनो Rill नै हुँदै Sheet बन्दै विकराल किसिमको Gully समेत बन्न जान सक्दछ ।

ख) प्राकृतिक सौन्दर्य विग्रिने

विभिन्न वन व्यवस्थापन कार्य तथा जडिबुटी संकलन गर्दा वनको तत्कालिन अवस्थामा छत्र विग्रन जाने तथा कामदारहरूको आवत जावतले उनीहरूले प्रयोग गर्ने खाद्य सामाग्री वनक्षेत्र सम्म ढुवानी गर्न प्रयोग गर्ने प्लास्टिकजन्य वस्तुहरू वनक्षेत्रमा त्यसै फालिदिँदा वनक्षेत्रको

सौन्दर्यतामा हास आउने हुन्छ। साथै, वन पैदावार ओसारपसार गर्दा हिड्ने वाटोको वरपरका वनस्पतीहरू नोक्सान भई वनक्षेत्रको प्राकृतिक सौन्दर्य विग्रन सक्दछ।

५.१.३.३. जैविक वातावरणमा प्रभाव

प्रस्तावित कार्ययोजनाका कृषाकलापहरू संचालन गर्दा वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, पशुपंक्षी, जलचर तथा कीटपतङ्ग समेतमा विभिन्न प्रभावहरू पर्नेछन्। प्रस्ताव कार्यान्वयनको क्रममा जैविक वातावरणमा निम्न प्रतिकूल प्रभावहरू पर्ने देखिन्छ।

क) रुखहरूको हानि-नोक्सानी हुनसक्ने

वन पैदावार कटानी, संकलन तथा ओसारपसार गर्दा हुने हानिनोक्सानी कुन स्तरको हुने भन्ने कुरा काम गर्ने कामदारहरूको सतर्कतामा निर्भर गर्छ।

ख) जीवजन्तुको बासस्थानमा खलल पुग्न सक्ने

वनमा सञ्चालन गरिने विभिन्न क्रियाकलापहरू जस्तै: वन गणना, वन व्यवस्थापनका कार्यहरू, अग्नीरेखा निर्माण तथा सफाई, नियन्त्रित आगो लगाइने, वन सदुपयोगमा सवारी साधनहरूको आवाज आदि वाट वनक्षेत्रमा रहने वन्यजन्तु तथा वनस्पतीहरूको बासस्थानमा खलल पुग्न सक्ने देखिन्छ। धोँद्रो रुख तथा रुखको तोड्कोलाई बासस्थानको रूपमा प्रयोग गर्ने जीवजन्तुको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखि केही संख्यामा धोँद पसेको खडा वा ढलेका रुखहरू वन भित्र नै छाडिनेछ।

ग) जैविक विविधतामा प्रभाव पर्न सक्ने

वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरू सञ्चालनको क्रममा गरिने विभिन्न क्रियाकलापहरूका कारणबाट वनक्षेत्रको जैविक विविधतामा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्षरूपले प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्ने देखिन्छ।

५.१.३.४. सामाजिक तथा आर्थिक वातावरणमा प्रभाव

प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट स्थानीय सामाजिक तथा आर्थिक वातावरणमा निम्न नकारात्मक प्रभावहरू पर्ने देखिन्छ:

क) वन पैदावार ढुवानी गर्दा चोटपटक र दुर्घटना हुन सक्ने ।

वनक्षेत्रबाट वनपैदावा ढुवानी गर्दा दुर्घटनाको सम्भावना रहन्छ। वन पैदावार ढुवानी गर्दा लड्न गई चोटपटक लाग्न सक्ने वा हात खुट्टा समेत भाँचिने डर रहन्छ। यसका साथै

वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी घाइते हुने तथा जीवन नै गुमाउन सक्ने सम्मकोसम्भावना छ । त्यस्तै ट्रक वा ट्याक्टरबाट ढुवानी गर्दा खास गरेर कच्ची बाटोमा ट्रक चिप्लिने र पल्टिन गई सामान, साधन र मानिस समेत दुर्घटनामा पर्न सक्दछन् ।

५.१.३.५. सांस्कृतिक वातावरणमा प्रभाव

सांस्कृतिक वातावरण अन्तर्गत स्थानीय संस्कृति, परम्परा र रहनसहनमा आउन सक्ने परिवर्तन तथा धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पुरातात्विक सम्पदा माथि पर्न सक्ने प्रभाव मुख्यरूपमा पर्दछन् । यस कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यहरू सञ्चालनको क्रममा मुख्यरूपले घरेलु तथा स्थानिय कामदारहरूनै प्रयोग गरिने हुँदा कामदारको क्रियाकलापबाट सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका सम्पदा वा स्थानीय परम्परा रीतिरिवाजमा कुनै खास असरपर्ने देखिदैन ।

सकारात्मक प्रभाव

सकारात्मक वातावरणीय प्रभाव

क्र. सं.	वतावरणीय प्रभाव	पर्ने प्रभाव	परिमाण	सिमा	अवधि	जम्मा मूल्याङ्कन	प्रत्यक्ष	अत्यक्ष
१	रोजगारको सिर्जना र कामदारको जीवनस्तरमा सुधार हुने	प्रस्ताव कार्यन्वयन बाट स्थानियले रोजगारी प्राप्त गर्नेछन् ।	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	दीर्घकालीन(२०)	उल्लेखनियता (६०)	प्रत्यक्ष	
२	राज्यको राजस्वको श्रोत	वन पैदावरको दिगो व्यवस्थापन तथा राज्यकोषमा वृद्धि	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	दीर्घकालीन(२०)	उल्लेखनियता (६०)	प्रत्यक्ष	

३	वन समुहहरुको कोषमा वृद्धि हुने साथै स्थानीय आम्दानी र विकासको माध्यम	स्थानिय समुदायको सामाजिक तथा आर्थिक विकास	माध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	दीर्घकालीन(२०)	उल्लेखनियता (६०)	प्रत्यक्ष	
४	ब्यापारव्यवसाय बढ्ने	वन पैदावरमा आधारित उद्योगहरु को लागि चहिने कच्चा पदार्थको उपलब्धता मा वृद्धि	निम्न (१०)	स्थानीय (२०)	मध्यकालिन (१०)	उल्लेखनियता (५०)	प्रत्यक्ष	
५	प्रविधि हस्तान्तरण हुने	स्थिनय समुदायहरु को सिप विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि हुने	माध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	दीर्घकालीन(२०)	उल्लेखनियता (५०)	प्रत्यक्ष	
६	वन सम्बन्धी अपराधमा कमी आउने	जनचेतना अभिवृद्धि हुने	माध्यम (२०)	स्थानीय २०	मध्यकालिन (१०)	उल्लेखनियता (५०)	प्रत्यक्ष	

नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव

क्र. सं.	वतावरणीय प्रभाव	पर्ने प्रभाव	परिमाण	सिमा	अवधि	जम्मा मूल्याङ्कन	प्रत्यक्ष	अप्रत्यक्ष	हटाउन सकिने	हटाउन नसकिने
क) भौतिक										

१	वनक्षेत्रमा वाटो बनेवाट कतै कतै गलछी निर्माणहुन सक्ने	प्रस्ताव कार्यन्वयन बाट स्थानिय ले रोजगारी प्रसर्गनेछुन ।	निम्न (१०)	स्थानविशेष (१०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (३०)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने
२	वनको प्राकृतिक सौन्दर्य बिग्रने		मध्यम (२०)	स्थानीय (१०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४०)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने
३	ध्वनी प्रदुषण		निम्न (१०)	व्यक्तिविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने
४	फोहरमैला व्यवस्थापन		निम्न (१०)	व्यक्तिविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने
ख) जैविक								
४	रुखको हानि-नोक्सानी हुन सक्ने		निम्न (१०)	स्थानविशेष (२०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४०)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने
५	जीवजन्तुको बासस्थानमा खलल पुग्न सक्ने		निम्न (१०)	स्थानविशेष (२०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४०)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने

	जैविक विविधता मा असर पर्नसक्ने		निम्न (१०)	स्थानविशेष (२०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४ ०)	प्रत्यक्ष	हटाउन सकिने	
ग) सामाजिक तथा आर्थिक									
१	वन पैदावार ढुवानी गर्दा चोटपटक लाग्न सक्ने रदुर्घटना हुन सक्ने		निम्न (१०)	व्यक्तिविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	अप्रत्यक्ष	हटाउन सकिने	
२	सामाजिक विकृति बढ्न सक्ने		निम्न (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	अप्रत्यक्ष		
घ) साँस्कृतिक									
१	साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक सम्पदामा असर पर्नसक्ने		निम्न (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	अप्रत्यक्ष		

नोट:

परिमाण	सीमा	अवधि	समग्र उल्लेखनियता
१० = निम्न	१० = स्थानविशेष	५ = अल्पकालीन	सामान्य: २५ - ५० सम्म
२० = मध्यम	२० = स्थानीय	१० = मध्यकालीन	मध्यम: ५० - ७५ सम्म
६० = उच्च	६० = क्षेत्रीय	२० = दीर्घकालीन	उच्च: ७५ भन्दा बढी

परच्छेद ८: अनुकूल प्रभाव अधिकतम अभिवृद्धि गर्ने तथा प्रतिकूल प्रभाव न्यून गर्ने

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा समग्र वातावरणमा के कस्ता अनुकूल र प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्दछन सो को पहिचान गरि त्यस्ता प्रभावहरूलाई विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। जस अनुसार प्रस्तुत प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा भौतिक, जैविक, सामाजिक तथा आर्थिक पक्षमा पर्ने उल्लेखनीय प्रभावहरूको विश्लेषण गरि हुनसक्ने उल्लेखनीय नकारात्मक प्रभाव हटाउने तथा न्यूनिकरण गर्ने व्यवहारीक तरिकाहरूलाई यस भागमा समावेश गरिएको छ। साथै प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने सकारात्मक प्रभावहरूलाई अझ बढावा दिई कार्य सञ्चालन गर्न आवश्यक सबै पक्षहरूको बारेमा यस परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ । नकारात्मक वातावरणीय प्रभावहरूको न्यूनिकरणका उपायहरूको कार्यान्वयन कर्णाली प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन २०७७ को दफा १० बमोजिम कार्यान्वयन गरिनेछ । प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने संभावित प्रभावहरू र तिनको न्यूनिकरणका उपायहरू निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएकोछ ।

तालिका १६: प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट हुन सक्ने अनुकूल प्रभाव र त्यसलाई अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू

क्र.सं.	अनुकूल प्रभावहरू	प्रभावको					अनुकूल प्रभाव अधिकतमपर्ने गरीने उपायहरू	जिम्मेवारी
		प्रकृति	परिमाण	सीमा	अवधि	समग्र		
१	राज्यको राजस्वको श्रोत	प्रत्यक्ष	२०	२०	२०	६०	- राजस्व प्रभावित हुन नदिने ।	डि. व.का.
							- काठको गुणस्तर अनुरूप ग्रेडिङ गरि विक्री वितरण व्यवस्थित गर्ने ।	
							- जडिबुटि तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको उत्पादकत्व र गुणस्तरमा हास नआउने गरी संरक्षण संलकलन र विक्री वितरणको व्यवस्था मिलाउने ।	
२	वन समुहहरूको कोषमा वृद्धि हुने साथै स्थानीय आम्दानी र विकासकोमाध्यम	अप्रत्यक्ष	२०	२०	१०	५०	- सा.व.मा वन पैदावारको सदुपयोग गर्दा विशेष रूपले प्राविधिकपक्षहरूको ख्याल राख्न आवश्यक प्राविधिक सहयोग र फिल्ड स्तरिय कोचिडसब डिभिजन कार्यालयहरूबाट दिने व्यवस्था मिलाउने ।	डि. व.का. र उ. स.

								– वन स्रोतको दीगो व्यवस्थापन तर्फ सा व उ समूहहरूलाई आकर्षित गर्ने र आवश्यक प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने	
३	रोजगारको सिर्जना र कामदारको जीवनस्तरमा सुधार हुने	प्रत्यक्ष	२०	२०	१०	५०		– वन स्रोतमा आधारित कामहरूमा सकभर स्थानीय बासिन्दालाई सहभागी गराउने ।	डि. व.का., उ. स. र संकलक
								– महिला, गरिब, विपन्नलाई प्राथमिकता दिने	
								– श्रदेशिवाट हुन नसक्ने काम र ज्ञानको लागि बाहेर विदेशी कामदार प्रयोग नगर्ने ।	
								– उमेर नपुगेका बालबालिकाहरूलाई कामदारको रूपमा प्रयोग नगर्ने ।	
								– सा.व.को हकमा समूहको परामर्शको आधारमा काममा लगाउने	
								– आवश्यक जनशक्तिको लागि स्थानिय तथा प्रादेशिक सरकार, उपभोक्ता समूह र वन व्यवसायीहरूसँगको सहकार्यमा तालिम संचालन गर्ने ।	
४	व्यापारव्यवसाय बढ्ने	अप्रत्यक्ष	१०	२०	१०	४०		– सा.व.उ.समुहका गरिब एवं विपन्न परिवारलाई स-साना खुद्रा व्यापारगर्नको लागि ऋण उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन गर्ने	डि. व.का., उ. स. र संकलक
								– वनजन्य आयमुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा जोड दिने ।	
								– वनपैदावार तथा वनमा आधारित व्यवसाय संचालनकालागि प्रोत्साहन गर्ने	

							र समूहले नियमगत सहयोग गर्ने ।	
							- स्थानिय उत्पादनको प्रयोगमा जोड दिने र सचेतना फेलाउने ।	
५	प्रविधि हस्तान्तरण हुने	प्रत्यक्ष	२०	१०	२०	५०	- सा.व.मा सहजिकरण गर्न सक्ने उपभोक्ताहरूलाई वन सम्बर्धन कार्य तथा प्रदर्शनी स्थल तयारीमा पुरै समय सहभागी गराउने ।	डि. व.का., उ. स. र संकलक
							- कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा फिल्ड स्तरमै सक्षम उपभोक्ता मध्येका सक्षम उपभोक्तहरूलाई सिकाई स्थानिय श्रोत व्यक्तिको रूपमा निजहरूलाई परिचालन गर्ने	
							- फिल्ड स्तर तालिमहरूमा अभ्यासात्मक पक्षमा वढि जोड दिने, वनसम्बर्धन कार्यमा सुधारिएका औजारहरूको मात्र प्रयोग गर्ने ।	
६	वन सम्बन्धी अपराधमा कमी आउने	अप्रत्यक्ष	२०	२०	१०	५०	- कामदारहरूलाई वनको रेखदेख गर्ने कार्यमा समेत परिचालन गर्ने गरिकार्य सञ्चालन गर्ने ।	डि. व.का., उ. र संकलक
							- उपभोक्ता तथा पालिकास्तरीय चेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । - वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिहरूको समयमै कानून बमोजिमको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने ।	

५.१.२. अनुकूल प्रभाव वढाउने उपायहरू

उपरोक्त अनुकूल प्रभावहरू लाई झन बढि प्रभावकारी बनाई यसवाट प्राप्त हुने प्रतिफल लाई अझ बढि वृद्धि गर्न निम्न लिखित उपायहरूको अवलम्बन गरिनेछ ।

- कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आवश्यक पर्ने मानव श्रमको श्रोत स्थानीय समुदायहरूलाई नै मुख्यरूपले प्रयोग गरिने छ । यसमा दलित, महिला, जनजाति तथा पिछडिएका वर्गहरूलाई प्राथमिकताका साथ सहभागि गराइनेछ ।
- डि.व.का. तथा सा.व.उ.स. मार्फत सञ्चालन हुने जडिवुटी नर्सरी सञ्चालन तथा जडिवुटी व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरूमा गरिव तथा पिछडिएका वर्गहरूलाई बढि भन्दा बढि सहभागि गराइनेछ ।
- काममा लगाउनु पुर्व कामदारहरूलाई अभिमुखिकरण गराइनेछ, त्यस सम्बन्धि तालिम दिइनेछ ।
- कार्यक्रमका सिकाइ तथा अनुभवहरूलाई व्यवस्थित तवरले राखि त्यसलाई प्रयोगमा ल्याई पछिको कार्य सञ्चालनमा थप अनुकूलता थप्ने प्रकृतिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा गाउँ स्तरमा प्रभाव जमाइसकेका गैहसरकारी संघ संस्था भए उनीहरूसँग समेत हातेमालो गरी कार्य सञ्चालन गरिनेछ ।
- स्थानीयस्तरमा स-साना नयाँ समुहहरू निर्माण गरि कार्य सञ्चालन गरिरहनु भन्दा समाजमा सोहि प्रकृतिको कार्य सञ्चालन गरि सफल रहेका संगठित समुदायहरूवाट कार्यक्रम सञ्चालनमा जोड दिइनेछ ।
- अचानक र अज्ञानताले हुनसक्ने हानिनोक्सानीलाई यथाशिघ्र रोकी वन क्षेत्रमा विभिन्न कार्यहरूमा संलग्न हुने कामदारहरूलाई समेत वन संरक्षणका लागि जागरुक गराई उनीहरूलाई पनि वन संरक्षण र रेखदेखमा लगाइनेछ ।

प्रस्ताव कार्यान्वयन बाट हुनसक्ने अनुकूल प्रभाव र त्यसलाई अभिवृद्धि गर्ने उपायहरूलाई संक्षेपमा तालिका नं १७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १७ प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट हुन सक्ने अनुकूल प्रभाव र त्यसलाई अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू

क्र.सं.	अनुकूल प्रभावहरू	प्रभावको					अनुकूल प्रभाव अधिकतमपार्ने गरीने उपायहरू	जिम्मेवारी
		प्रकृति	परिमाण	सीमा	अवधि	समग्र		
१	राज्यको राजस्वको श्रोत	प्रत्यक्ष	२०	२०	२०	६०	- राजस्व प्रभावित हुन नदिने ।	डि. व.का.
							- काठको गुणस्तर अनुरूप ग्रेडिड गरि विक्री वितरण व्यवस्थित गर्ने ।	
							- जडिबुटि तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको उत्पादकत्व र गुणस्तरमा हास नआउने गरी संरक्षण संलकलन र विक्री वितरणको व्यवस्था मिलाउने ।	
२	वन समुहहरूको कोषमा वृद्धि हुने साथै स्थानीय आम्दानी र विकासकोमाध्यम	अप्रत्यक्ष	२०	२०	१०	५०	- सा.व.मा वन पैदावारको सदुपयोग गर्दा विशेष रूपले प्राविधिकपक्षहरूको ख्याल राख्न आवश्यक प्राविधिक सहयोग र फिल्ड स्तरिय कोचिडसब डिभिजन कार्यालयहरूबाट दिने व्यवस्था मिलाउने ।	डि. व.का. र उ. स.
							- वन स्रोतको दीगो व्यवस्थापन तर्फ सा व उ समूहहरूलाई आकर्षित गर्ने र आवश्यक प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने	
३	रोजगारको सिर्जना र कामदारको जीवनस्तरमा सुधार हुने	प्रत्यक्ष	२०	२०	१०	५०	- वन स्रोतमा आधारित कामहरूमा सकभर स्थानीय बासिन्दालाई सहभागी गराउने ।	डि. व.का., उ. स. र संकलक
							- महिला, गरिब, विपन्नलाई प्राथमिकता दिने	
							- श्रदेशिबाट हुन नसक्ने काम र ज्ञानको लागि बाहेर विदेशी कामदार प्रयोग नगर्ने ।	

								- उमेर नपुगेका बालबालिकाहरुलाई कामदारको रूपमा प्रयोग नगर्ने ।	
								- सा.व.को हकमा समूहको परामर्शको आधारमा काममा लगाउने	
								- आवश्यक जनशक्तिको लागि स्थानिय तथा प्रादेशिक सरकार, उपभोक्ता समूह र वन व्यवसायीहरूसँगको सहकार्यमा तालिम संचालन गर्ने ।	
४	व्यापारव्यवसाय बढ्ने	अप्रत्यक्ष	१०	२०	१०	४०		- सा.व.उ.समूहका गरिब एवं विपन्न परिवारलाई स-साना खुद्रा व्यापारगर्नको लागि ऋण उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन गर्ने	
								- वनजन्य आयमुलक कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा जोड दिने ।	डि. व.का., उ.
								- वनपैदावार तथा वनमा आधारित व्यवसाय संचालनकालागि प्रोत्साहन गर्ने र समूहले नियमगत सहयोग गर्ने ।	स. र संकलक
								- स्थानिय उत्पादनको प्रयोगमा जोड दिने र सचेतना फेलाउने ।	
५	प्रविधि हस्तान्तरण हुने	प्रत्यक्ष	२०	१०	२०	५०		- सा.व.मा सहजिकरण गर्न सक्ने उपभोक्ताहरुलाई वन सम्बर्धन कार्यतथा प्रदर्शनी स्थल तयारीमा पुरै समय सहभागी गराउने ।	डि. व.का., उ.
								- कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा फिल्ड स्तरमै सक्षम उपभोक्ता मध्येकासक्षम उपभोक्तहरुलाई सिकाई स्थानिय श्रोत व्यक्तिको रूपमा निजहरुलाई	स. र संकलक

							परिचालनगर्ने	
							- फिल्ड स्तर तालिमहरुमा अभ्यासात्मक पक्षमा वढि जोड दिने, वनसम्बद्धन कार्यमा सुधारिएका औजारहरुको मात्र प्रयोग गर्ने ।	
६	वन सम्बन्धी अपराधमा कमी आउने	अप्रत्यक्ष	२०	२०	१०	५०	- कामदारहरुलाई वनको रेखदेख गर्ने कार्यमा समेत परिचालन गर्ने गरिकार्य सञ्चालन गर्ने ।	डि. व.का., उ. र संकलक
							- उपभोक्ता तथा पालिकास्तरीय चेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । - वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिहरुको समयमै कानून बमोजिमको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने ।	

नोट:

परिमाण	सीमा	अवधि	समग्रउल्लेखनियता
१० = सामान्य	१० = स्थानविशेष	५ = अल्पकालीन	सामान्य: २५ - ५० सम्म
२० = मध्यम	२० = स्थानीय	१० = मध्यकालीन	मध्यम: ५० - ७५ सम्म
६० = उच्च	६० = क्षेत्रीय	२० = दीर्घकालीन	उच्च: ७५ भन्दा बढी

प्रस्ताव- कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव, तिनको परिमाण, सीमा, अवधि र समग्र वातावरणिय प्रभाव र न्यूनिकरणका उपायहरुलाई तालिका १८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १८ प्रतिकूल प्रभाव र न्यूनीकरणका उपायहरू

सम्भावित प्रतिकूल प्रभाव	वातावरणीयप्रभावको					प्रभाव न्यूनीकरणकाउपाय हरु	जिम्मेवारी
	प्रकृति	परिमाण	सीमा	अवधि	समग्र		
क) भौतिक							
वनक्षेत्रमा वाटो बनेवाट कतै कतै गल्छी निर्माणहुन सक्ने	अप्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	स्थानविशेष (१०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (३०)	- हिंडुदा समोच्च रेखाकोसमानान्तर हिंडुन लगाउने	डि.व.का
						- गल्छी निर्माण भएमा तुरुन्त रोकथाम गर्ने	
वनको प्राकृतिक सौन्दर्य बिग्रने	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (१०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४०)	- कार्य सञ्चालन हुनु पहिले नै त्यस किसिमका कार्यहरू नगर्न सुचितगरिनेछ ।	
						- वन पैदावार ओसारपसार गर्दा सकभर पुरानै वाटोवाट गर्न लगाइनेछ ।	डि.व.का
ख) रासायनिक							
वनमा नियन्त्रित आगो लगाउने कार्यवाट वायुप्रदूषणहुन सक्ने	अप्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	स्थान विशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	- स्थानीय जनतालाई सुकेको सोत्तरका प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	डि.व.का. र उपभोक्ता समूह

						– सानो-सानो परिमाणमा आगो लगाइने छ, जसबाट वायु प्रदुषणको मात्रामाकमी आउने देखिन्छ ।	
						– सकभर फायर लाइन र वन पथको सुकेको स्याउलालाई नजलाईकन वठारेर सफागरिनेछ ।	
ग) जैविक							
रुखको हानि-नोक्सानी हुन सक्ने	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	मध्यकालीन (१०)	मध्यम (५०)	– रुखको हानि-नोक्सानी रोक्न कामदारहरूलाई तालिम दिइनेछ ।	डि.व.का. र उपभोक्ता समूह
						– कामदारहरूलाई कार्य-सञ्चालन पूर्व अभिमुखिकरण गरिनेछ ।	
						– सञ्चालित कार्यहरूको सम्बन्धित स.व.का. तथाडि.व.का.वाट नियमित अनुगमन गरिनेछ ।	

						- काठको हकमा सम्भव भएसम्म वन भित्रै चिरान गरेर मात्र निकाल्ने व्यवस्था गर्ने ।	
जीवजन्तुको बासस्थानमा खलल पुग्न सक्ने	प्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	स्थानविशेष (२०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४०)	- वनक्षेत्रमा कामदारको आवतजावत आवश्यकता भन्दा बढी गर्न नदिने ।	डि.व.का. र उपभोक्ता समूह
						- वनक्षेत्रमा जीवजन्तुलाई नजिस्क्याउन, नलखेट्न वा नमार्न र तिनकाबासस्थानलाई क्षति वा अन्य कुनै तवरले हानि नपुऱ्याउन कामदारहरूलाई निर्देशनदिइने छ ।	
						- वनमा ठूलो आवाजले रेडियो बजाउन वा नाचगानका कार्यक्रम गर्न नदिने ।	
						- गुलेली वा अन्य हतियार वनभित्र लान नदिने ।	

					हिंडडुल गर्ने बेला आगलागी हुन सक्ने खालका कुनैपनि कृयाकलापहरु गर्न निषेध गर्ने ।
					- वन्यजन्तु तथापंक्षीले वासस्थानको रूपमा प्रयोग गरीरहेको रुखलाई कटान गर्न नदिने ।
					जीवजन्तुहरुको प्रजननको समय वा ऋतु पश्चातमात्र वनमा कटानी तथा ढुवानीको काम गराउने ।
					- धोँद्रो रुख तथारुखको तोड्कोलाई बासस्थानको रूपमा प्रयोग गर्ने जीवजन्तुको आवश्यकतालाई ध्यानमाराखि केही संख्यामा धोँद पसेको खडा वा ढलेका रुखहरु वनभिन्न नै छाडिनेछ ।

जैविक विविधतामा असर पर्नसक्ने	प्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	स्थानविशेष (२०)	मध्यकालीन (१०)	सामान्य (४०)	- कामदारहरुलाई आवजावत गर्दा साना बिरुवा नकुल्चिन निर्देशन दिने ।	डि.व.का. र उपभोक्ता समूह
						- वनमा चुरोट, बिडि र सलाई लान र धूमपानमा प्रतिबन्ध लगाउने तथावनमा बसी खाना पकाउनु परेमा आगो राम्ररी निभाउन लगाउने ।	
						- प्रतिबन्धित वनस्पति र संरक्षित जीवजन्तुको शिकार गर्न बन्देजलगाउने ।	
						- जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारहरु संकलन गर्दापुनरुत्पादनका लागि केही संख्यामा वीरुवाहरु छोडिने छ वा विरुवा परिपक्व भई वीउपाकेर झरी सकेपछि मात्र संकलन गरीनेछ ।	

घ) सामाजिक तथा आर्थिक							
वन पैदावार ढुवानी गर्दा चोटपटक लाग्न सक्ने र दुर्घटना हुन सक्ने	प्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	व्यक्तिविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	- ४५ डिग्री भन्दा वढी भिरालो क्षेत्रमा वन पैदावार संकलन गर्न नलगाउने	डि.व.का.
						- कामदारहरूलाई सचेत रहन अग्रिम रूपले जानकारी दिने ।	
						- काम गर्ने क्षेत्रमा पाईने हिंस्रक जनावरको वारेमा पुर्व जानकारी लिएर सतर्क भएर काम गर्न कामदारलाई सचेत बनाउने ।	
						- सुरक्षाका सामग्रीहरू तथा आधुनिक उपकरणहरूको प्रयोगमा जोड दिने ।	
						- कामदारहरूको जीवन विमाको व्यवस्था गर्ने ।	

सामाजिक विकृति बढ्न सक्ने	अप्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	- कामदारहरूलाई चेतनामूलक शिक्षा दिने, विकृति फैलने खालका कृयाकलाप नगर्न पहिले नै सुचित गर्ने ।	डि.व.का. ÷ समूह
						- समाजमा विकृति फैलाउने कामदारहरूलाई कामबाट निष्काशन गर्ने ।	
ड) साँस्कृति							
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक सम्पदामा असर पर्नसक्ने	अप्रत्यक्ष	सामान्य (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	सामान्य (२५)	- वनक्षेत्रभिन्न रहेका मठ-मन्दिर वा पुरातात्विक महत्वका सम्पदासंरक्षणका लागि कामदारहरूलाई अभिमुखिकरण गरिनेछ ।	डि.व.का. र वनउपभोक्ता समूह
						- त्यस्ता क्षेत्रहरूमा खलल नपुर्याउन उनिहरूलाई अग्रिम रूपले जानकारी गराइसचेत तुल्याईनेछ ।	

नोट:

परिमाण	सीमा	अवधि	समग्र उल्लेखनियता
१० = सामान्य	१० = स्थानविशेष	५ = अल्पकालीन	सामान्य: २५-५० सम्म

२० = मध्यम	२० = स्थानीय	१० = मध्यकालीन	मध्यम: ५०-७५ सम्म
६० = उच्च	६० = क्षेत्रीय	२० = दीर्घकालीन	उच्च: ७५ भन्दा बढी

५.२. वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि चाहिने अनुमानित बजेट

डिभिजन वन कार्यालय मुगुबाट प्रस्तावित योजनाका कृयाकलापहरु वन र वन्यजन्तुको संरक्षण, सम्बर्धन र व्यवस्थापन गर्दै स्थानीय उपभोक्ताहरुको बहुपक्षीय लाभहरुलाई लक्षित गरि कार्यान्वयनमा लान लागिएको हो। प्रस्तावमा उल्लेखित कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनबाट अनुकूल प्रभाव उल्लेख्यरूपमा वृद्धिभई प्रतिकूल प्रभाव नगन्य हुने निश्चित देखिन्छ। यो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट पर्ने अनुकूल प्रभावलाई अधिकतम र प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गरी जिल्लाको वातावरणलाई यथावत राख्नका लागि तलको तालिकामा विभिन्न कार्यक्रमहरु प्रस्ताव गरीएको छ। ति कार्यक्रमहरु सञ्चालनको लागि आवश्यक पर्ने अनुमानित बजेट डिभिजन वन कार्यालय जुम्लाको नियमित वार्षिक बजेटबाट खर्च हुनेगरी व्यवस्था गरिनेछ। यस प्रस्तावको कार्यान्वयनको मुख्य जिम्मेवार डिभिजन वन कार्यालय जुम्ला र सो मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरु हुनेछन्। दातृ संस्थाहरु तथा अन्य निकायहरुले कानून सम्मत प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग गर्न चाहेको खण्डमा सो कार्य समेतलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। अनुकूल प्रभाव अधिकतम गर्न र प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण गर्न गरिने कार्यक्रमहरु र नियमित अनुगमनको लागि प्रस्तावमा उल्लेखित कार्यक्रमहरुलाई संक्षेपमा तालिका नं १९ र २० मा उल्लेख गरिएकोछ।

तालिका १९ अनुकूल प्रभावहरु बढाउने प्रस्तावित कार्यक्रमहरुको विवरण

क्र.स.	अनुकूल प्रभावहरुबढाउने उपायहरु	कार्यान्वयन हुने स्थान	समय	परिमाण ईकाई	अनुमानित रकम रु.	कार्यान्वयन कोजिम्मेवारी
१	सरोकारवाला तथाकामदार को दक्षता अभिवृद्धि तालिम	सम्बन्धित स्थान	संकलन पूर्व	५ वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इ जाजतप्राप्त संकलक
२	वन व्यवस्थापन	सम्बन्धित स्थान	संकलन पूर्व	५ वटा	५,००,०००।-	डि.व.का./इ जाजतप्राप्त

तालिम						संकलक
३	गैहकाष्ठ वन पैदावारप्रचार प्रसार, घरेलुकरण तालिम	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५ वटा	५,००,०००।-	डि.व.का./इ जाजतप्राप्त संकलक
४	पुनरुत्पादन व्यवस्थापन र माउ रुख छनौट	सम्बन्धित स्थान	संकलन पूर्व	५ वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इ जाजतप्राप्त संकलक
५	कामदारलाई वनकोसंरक्षण र रेखदेखमा सहभागी	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५ वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इ जाजतप्राप्त संकलक
६	सहभागितामू लक पढतिकोविका सका लागि समन्वय गोष्ठी	सम्बन्धित स्थान	संकलन पूर्व	५ वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इ जाजतप्राप्त संकलक
७	कानुनी प्रावधानहरु कावारेमा सचेतना गोष्ठी तथा प्रचार प्रसार	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५ वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का.
जम्मा					२५,००,०००।-	

तालिका २०प्रतिकूल प्रभावहरु घटाउने प्रस्तावित कार्यक्रमहरुको विवरण

क्र.स.	प्रतिकूल प्रभावहरु बढाउनेउपायहरु	कार्यान्वयन हुने स्थान	समय	परिमाण	ईकाई	अनुमानित रकम रु.	कार्यान्वयनको जिम्मेवारी
--------	-------------------------------------	---------------------------	-----	--------	------	---------------------	-----------------------------

१	भू-संरक्षणका तथा जैविकइन्जिनियरिङ्ग जनचेतना कार्यक्रम	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५	वटा	५,००,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
२	बाटोघाटो मर्मत	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	१०	वटा	१०,००,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
३	काठदाउरा तथा जडिबुटी संकलन तालिम	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५	वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
४	माउरुख छनौट तथा प्राकृतिकपुनर्उत्पादन	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५	वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
५	प्राकृतिक वासस्थान संरक्षण	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५	वटा	५,००,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
६	अनुसन्धान प्लट र प्रदर्शनीप्लटनिर्माण	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५	वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
७	जनचेतना अभिवृद्धि तथा प्रचारप्रसार	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	५	वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
८	सम्बेदनशील स्थानको व्यवस्थापन	आवश्यकता अनुसार	सालबसाली	२	वटा	१०,००,०००।-	डि.व.का./इजाजत प्राप्त संकलक
९	वन पैदावार संकलकको सुरक्षा रस्वास्थ्यसँग सम्बन्धित तालिम	सम्बन्धित स्थान	सालबसाली	२	वटा	२,००,०००।-	डि.व.का.÷ इजाजत प्राप्त संकलक
१०	वन डडेलो सम्बन्धिसचेतना/प्रचारप्रसार	सम्बन्धित स्थान	सुख्खा याम अगाडि रदौरान	५	वटा	२,५०,०००।-	डि.व.का.
जम्मा						४४,५०,०००।-	

योजना अवधिभरीमा प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न र अनुकूल प्रभावलाई बढाउन जम्मा रु. ४४,५०,०००।-बजेटको अनुमान गरिएको छ। यो रकम डि.व.का. को नियमित बजेट तथा अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम बाट पूर्ति गरिनेछ।

परिच्छेद ९: वातावरणीय अनुगमन

कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा त्यसबाट वातावरणमा केहिनकेहिप्र भाव पर्ने हुनाले सो प्रस्तावमा उल्लेखित कृयाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दा के कसरी गरेका छन् ? कुन कुन क्षेत्रहरूमा के कस्ता असरहरू परेको छ र अनुकूल प्रभावलाई अधिकतम बनाउने र प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्नकालगि लागु गर्नुपर्ने निर्धारित कृयाकलापहरू के कसरी कार्यान्वयनमा लगेका छन् ? सोको अनुगमन तथा मुल्यांकन नियमित रूपमा गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो नगरीएमा प्रस्ताव कार्यान्वयन बाट परेको असर बारे पूर्ण जानकारी नभई अन्ततगोत्वा प्रस्ताव कै भविष्य संकटमा पर्नसक्छ । तसर्थ राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभावमुल्यांकन निर्देशिका २०५०, वन क्षेत्रको लागि वातावरणीय प्रभावमुल्यांकन निर्देशिका २०५२ र वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ ले पनि वातावरणीय अनुगमनलाई अनिवार्य गरेकाछन् । प्रस्ताव कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन गर्नको लागि अपनाईने तरिका बारे विस्तृतरूपमा प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ । अनुगमन कार्यको लागि आवश्यक पर्ने उपयुक्त सूचकहरूको छनोट गरी प्रभावकारीरूपमा अनुगमन गर्ने प्रक्रिया प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ । प्रभावकारी कार्यान्वयन भयो भएन भनेर अनुगमनलाई सक्रिय पार्नु पर्ने हुन्छ । कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा देखिने कमि कमजोरीहरू लाई हटाई वातावरण संरक्षण गर्न सकिने देखिन्छ ।

९.१. अनुगमनका प्रकार

राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका २०५० ले निम्नानुसार ३ प्रकारका अनुगमन गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरेकोछ ।

- आधार रेखा सम्बन्धि अनुगमन (Baseline Monitoring)
- नियम पालना सम्बन्धि अनुगमन (Compliance Monitoring)
- प्रभाव सम्बन्धि अनुगमन (Impact Monitoring)

यो प्रस्ताव वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत हुनासाथ कार्यान्वयन गरिने हुँदा Baseline Monitoring बाहेक अन्य २ प्रकारका अनुगमन मात्र गरिनेछ ।

९.१.१. नियम पालना अनुगमन (Compliance Monitoring)

यसमा प्रस्तावकले पेश गरेको प्रस्ताव एवं मौजुदा ऐन नियमानुसार वातावरणीय प्रभावहरूको न्यूनीकरण कार्यहरू भए नभएकोबारेमा अनुगमन गरिनेछ । यस अनुगमनमा निम्न कार्यहरू पर्नेछन् ।

- स्विकृत गरिएको पञ्च वर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना अनुसार कार्य भईरहेको वा नभएको ।
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका अनुकूल प्रभावहरु अधिकतम बनाउने र प्रतिकूल प्रभावहरु न्यूनीकरण गर्ने उपायहरु भईरहेको वा नभएको ।
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत हुँदा अनुगमन गर्नुपर्ने भनि थपिएका शर्तहरु ।

६.१.२. प्रभाव अनुगमन (Impact Monitoring)

यस प्रकारको अनुगमन वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका अनुकूल प्रभावहरुलाई अधिकतम बनाउने र प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने उपायहरुको प्रभावकारिता जाँच गर्ने गरिन्छ । यस अन्तर्गत निम्न प्रभावहरुको अनुगमन गरिनेछ ।

- सतही भू-क्षय र गल्छीको अवस्था
- वन्यजन्तुको वासस्थान र जैविक विविधतामा परेको प्रभाव
- वन्यजन्तुको अवस्था (किसिम र संख्या)
- वनक्षेत्र र वनस्पतिमा परेको प्रभाव
- वनक्षेत्रमा हुने अपराधहरुको अवस्था
- पुनरुत्पादन तथा वृक्षारोपणको अवस्था
- वन पैदावार आपूर्तिमा परेको प्रभाव
- प्रतिनिधित्व तथा जनसहभागिताको अवस्था
- धार्मिक सम्पदामा परेको प्रभाव
- समग्र सामाजिक आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन

६.२. अनुगमनका सूचकहरु, विधि, स्थान, समय तालिका र निकाय

यस प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको प्रस्ताव कार्यान्वयनका सबैपक्षहरुको निरन्तररूपमा अनुगमन गर्न र ठोस सूचना तथा जानकारीको अभिलेख राख्न डिभिजन वन कार्यालयले एक अनुगमन एकाइ स्थापना गर्नेछ । यो एकाइ ले खासगरी नियमपालन सम्बन्धि (Compliance Monitoring) र प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा परेका प्रभावको अनुगमन (Impact Monitoring) गर्नेछ । यसो गर्दा नियमपालन सम्बन्धि अनुगमन र प्रभाव अनुगमनका विषय र सूचकहरुको आधारमा मुल्यांकन गरिनेछ । डिभिजन वन कार्यालय, जुम्लाले अनुगमन कार्य आवश्यकता अनुसार गर्नेछ । प्रस्ताव कार्यान्वयनको सिलसिलामा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा समावेश गरिएका अनुकूल

प्रभावलाई अधिकतम गर्ने र प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने उपायहरूको कार्यान्वयन र त्यसले पारेको प्रभावहरूको अनुगमन गर्न आवश्यक सूचकहरू निर्धारण गरी २ महिने, ६ महिने र वार्षिकरूपले वातावरणीय अनुगमनको व्यवस्था गरिएकोछ।

प्रस्तावको नियम पालन सम्बन्धि अनुगमन र प्रभाव अनुगमनको लागि विभिन्न विधि अपनाईनेछ। यस्ता विधिमा मुख्यरूपमा स्थलगत अवलोकन, सोधपुछ र अन्तरवार्ता हुनेछन भने अन्यमा नाँपजाँच समेत पर्दछन्। अनुगमन पूरा भएपछि डिभिजन वन कार्यालयले एक एक प्रति प्रदेश वन निर्देशनालय, सुर्खेत र उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, कर्णाली प्रदेश, सुर्खेतमा पठाउनेछ। अनुगमनको सूचक, विधि, स्थान, समय तालिका र अनुगमनको लागि जिम्मेवार रनिकाय सम्बन्धि विवरण तालिका नं २१ र तालिका नं २२ मा उल्लेख गरिएकोछ।

तालिका २१ नियमपालना अनुगमन सम्बन्धि सूचकहरू, विधि, स्थान, समय तालिक र जिम्मेवार निकाय

वातावरण	अनुगमनको विषय	अनुगमनकासूचकहरू	विधि	स्थान	समय	जिम्मेवार निकाय
भौतिक	भू-संरक्षणकार्य गरे नगरेको	भू-क्षयभएका स्थलमा बनेका छेकवाँध र भएका Bioengineering कार्यहरू	स्थलगतनिरिक्षण	संकलनक्षेत्र	प्रत्येक६महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.
	पानी मुहान वरपर वन पैदावार संकलन कार्य गरेनगरेको	मुहानवरपर रुख विरुवाका टुटाहरू तथा हानी नोकसानी	स्थलगतनिरिक्षण	पानीमुहानको १०० मी. वरपर	प्रत्येक६महिना	डि.व.का./स.डि. व.का
	अग्नी रेखा निर्माण तथा सफाई गरे नगरेको	वनक्षेत्रमा बनाईएका अग्नी रेखाहरू रतिनको अवस्था	स्थलगतनिरिक्षण	संकलनक्षेत्र	प्रत्येक६महिना	डि.व.का./स.डि. व.का
	अति भिरालो भू-भागलाई संरक्षणमा राखे नराखेको	अतिभिरालो भूभागमा देखिने रुखका टुटा	स्थलगतनिरिक्षण	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक६महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.

	उपभोक्ताहरूलाई वन, वनस्पति वन्यजन्तुको महत्व बारे चेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरेकोनगरेको	जनतामावन सम्बर्धन सम्बन्धि जागेको चासो र भएको ज्ञान	सोधपुछ	डि.व.का.अन्तर गतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक६महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.
जैविक	समूहको आम्दानीको २५ प्रतिशत रकम वन विकासकार्यक्रम मा खर्च गरेकोनगरेको	खर्चकोफाँटवारी र विल भर्पाईहरू, वन हेरालुको व्यवस्था, वन क्षेत्रमा रोपिएकाविरुवा हरु तथा वन सम्बर्धनका कार्यहरू	निरिक्षण, सोधपुछ र स्थलगत अध्ययन	डि.व.का.अन्तर गतका सा.व. तथा रा.व.	भाद्र	डि.व.का./स.डि. व.का.
	चरिचरन व्यवस्थित गरिएकोनगरिएको	वनक्षेत्रमा चरिचरनका लागि छोडिएका गाईवस्तुहरू	स्थलगतनिरिक्षण, सोधपुछ	डि.व.का.अन्तर गतका सा.व. तथा रा.व.	भाद्र	डि.व.का./स.डि. व.का.
	उपभोक्ताहरूलाई व्यवस्थापन सम्बन्धि जानकारीगराएकोनगराएको	उपभोक्तासँगभएको ज्ञान सीप एवं तरिका	सोधपुछ	डि.व.का.अन्तर गतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक२महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.
	कामदारसंख्या र तिनको प्रकार वर्ग (महिला, गरीव, विपन्न तथा पिछडिएका)		सोधपुछ	डि.व.का.अन्तर गतका सा.व. तथा रा.व.	वार्षिक	डि.व.का./स.डि. व.का.
सामाजिक तथा आर्थिक	वन पैदावर बिक्रि वितरण प्रकृया प्रतिस्पर्धीभएको नभएको	बिक्रिवितरण को लागि गरिएको विज्ञापन, पर्न आएका टेण्डर संख्या	कागजातनिरिक्षण	डि.व.का.अन्तर गतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक६महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.

	वन पैदावार वितरण प्रणाली न्यायोचित भएको नभएको	उपभोक्ताहरूद्वारा आवश्यकता अनुसारका र माग बमोजिमका वन पैदावार प्राप्ति	सोधपुछ	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक २ महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.
	समितिः उपसमिति र बैठक तथा निर्णय प्रकृत्यामामहिला, गरीव, विपन्न तथा पिछडिएका वर्गको प्रतिनिधित्व भएको नभएको	समितिः उपसमितिमा समावेश गरिएको संख्या तथा बैठक भेलामा भएको उपस्थिति	सोधपुछ, कागजात निरीक्षण	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	वार्षिक	डि.व.का./स.डि. व.का.
साँस्कृतिक	साँस्कृतिक सम्पदाको १०० मी. वरपरको क्षेत्रमा संकलन कार्य रोक लगाएको नलगाएको	वनक्षेत्रमा सम्पदा वरपरका रुखको अवस्था र देखिने ठुटाहरू	स्थलगत अवलोकन	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	वार्षिक	डि.व.का./स.डि. व.का.
	कोषको रकम साँस्कृतिक सम्पदाको मर्मत सम्भार र संरक्षणमा खर्च गरेको नगरेको	सम्पदाको अवस्था र खर्चका विलहरू	स्थलगत अवलोकन, कार्यालय निरीक्षण	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व.	प्रत्येक ६ महिना	डि.व.का./स.डि. व.का.

तालिका २२ प्रभाव अनुगमन सम्बन्धि सूचकहरू विधि स्थान समय तालिका र जिम्मेवार निकाय

वातावरण	अनुगमन को विषय	अनुगमनका सूचकहरू	विधि	स्थान	समय	जिम्मेवार निकाय
भौतिक	सतहीभू – क्षय र बनेका गल्छीहरूको अबस्था	गल्छीकोस्थिरता	स्थलगतअवलोकन	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	भाद्र	डि.व.का ./स.डि.व. का
	पानी मुहानमा परेको प्रभाव	पानीकोबहावको मात्रा, पानीको शुद्धता	स्थलगतअवलोकन	पानीमुहान	माघ	डि.व.का ./स.डि. व.का
जैविक	वनव्यवस्थापन बाट समग्र वनमा परेको प्रभाव	वनकोपुनरुत्पादनक्षमता, वृद्धिदर, छत्र ढकनी, काठको गुणस्तर, आगलागीको तिब्रता, वन अपराध, ठुटासंख्या	स्थलगतनिरिक्षण र नापजाँच	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक ६ महिना	डि.व.का ./स.डि.व. का
	जैविक विविधता मा परेको प्रभाव	वन्यजन्तुर वनस्पतिको प्रकार, वनको प्रजाती मिश्रण, वनस्पतिको हानी नोक्सानी	स्थलगतनिरिक्षण, र सर्वेक्षण	डि.व.का.अन्तरगतका सा.व. तथा रा.व.	प्रत्येक ६ महिना	डि.व.का / स.डि.व. का
	पुनरुत्पादनमा परेको	जमीनमारहेका विरुवा, लाश्रा र बल्लावल्लीको	स्थलगतनिरिक्षण, र सर्वेक्षण	जिल्लाभिन्नकासा. व. तथा रा.व.	भाद्र	डि.व.का ./ स.डि.व.

	प्रभाव	संख्या र अवस्था				का
सामाजिक तथा आर्थिक	रोजगारी लेल्याए को प्रभाव	आर्थिक अवस्था मा ल्याएको परिवर्तन	आर्थिक सर्वेक्षण	जिल्लाभिन्नकासा. व. तथा रा.व.	प्रत्येक ५ वर्षमा	डि.व.का .ः स.डि.व. का
	राजस्व संकलन तथा समूहको आर्थिक अवस्था मा प्रभाव	समूहको कोषको अवस्था	कोषको स्थिति अध्ययन	डि.व.का. तथा सा.व.उ.स.को कार्यालय	वार्षिक	डि.व.का .ः स.डि.व. का
	सामुदायिक विकास मा परेको प्रभाव	वनको भौतिक पूर्वाधारहरू र तिनको अवस्था	स्थलगत निरीक्षण	सा.व.उ.स.	वार्षिक	डि.व.का .ः स.डि.व. का
	वन कर्मचारी तथा सा.उ.व.स.को संस्थागत विकास मा परेको प्रभाव	बैठकको नियमितता र उपस्थिति, विधान तथा वन कार्ययोजनाको पालना, निर्माण प्रकृया र आर्थिक पारदर्शिता	रेकर्ड निरीक्षण, सोधपुछ	डि.व.का. तथा सा.व.उ.स.को कार्यालयमा रहेका तथ्यांक	वार्षिक	डि.व.का .ः स.डि.व. का

९.३. वातावरणीय अनुगमनको लागि बजेट व्यवस्था

वातावरणीय अनुगमनको लागि चाहिने बजेट डिभिजन वन कार्यालयको नियमित बजेट र कार्यक्रममा समावेश गरिनेछ । वन कार्यालयबाट सञ्चालित अन्य नियमित कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्ने क्रममा फिल्डमा खटिने वन कर्मचारीबाट नै जडिवुटी संकलन तथा निकासी कार्यको पनि अनुगमन गरिने व्यवस्था मिलाईनेछ। अनुगमनका लागि आवश्यक बजेट र क्रियाकलापहरू तालिका नं २० मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २३ अनुगमनका लागि आवश्यक बजेट तथा क्रियाकलाप

क्र सं	अनुगमन गर्ने निकायहरू	अनुगमन गरिने क्रियालापहरू	अनुमानित बजेट (रु)
१	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण कन्त्रालय, कर्णाली प्रदेश बाट	स्थलगत अनुगमन	३०००००/-
२	प्रदेश वन निर्देशनालय, सुर्खेत बाट	स्थलगत अनुगमन	३०००००/-
३	डिभिजन वन कार्यालय जुम्ला र मातहतका कार्यालय बाट	स्थलगत अनुगमन	२५००००/-
४	ईन्धन		३०००००/-
५	प्रतिवेदन छपाई तथा तयारी		१०००००/-
जम्मा रकम			१२,५०,०००

९.३.गुनासो व्यवस्थापन सम्यन्त्र

गुनासो व्यवस्थापन गर्नका लागि डिभिजन वन कार्यालयमा एक जन वन अधकृत अध्यक्षतामा र जिल्लाका प्रत्येक पालिकाहरूबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी गुनासो व्यवस्थापन समिति बनाईनेछ।

परिच्छेद १० वातावरणिय परीक्षण

कर्णाली प्रदेशको वातावरण संरक्षण ऐन २०७७ को दफा १२ मा प्रस्ताव कार्यान्वयन सुरु गरी सेवा वा वस्तु उत्पादन गरेको दुई वर्ष भुक्तान भएको मितिले छ महिना भित्र वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने कानुनी व्यवस्था गरेकोछ । यस दफा अनुसार कनै पनि आयोजनाले प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेका प्रभावको न्यट्टिनकरणका लागि अपनाईएका उपाय त्यस्तो उपायका प्रभावकारिता तथा आकलन नगरिएका प्रभावहरुको विश्लेशण गरी वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अघावधिक राख्नु पर्ने प्रावधान गरेकोछ । वातावरणीय परीक्षणमा परीक्षक परिक्षित र तेस्रो पक्ष गरी तीन पक्षको संलग्नता रहन्छ । वातावरणीय परीक्षण आन्तरिक बाह्य बाध्यकारी तथा स्वैच्छिक किसिमको हुन्छ । वातावरणीय परीक्षणले वास्तविक वातावरणीय प्रभावहरु प्रभाव पहिचान र पुर्वानुमान वातावरणीय योजनाको प्रभावकारिता र अनुगमन संयन्त्रको कार्यको मूल्याङ्कन गर्दछ ।

१०.१. वातावरणीय परीक्षणका प्रकार

- निर्णयतहकफ परीक्षण
- कार्यान्वयनको परीक्षण
- कार्यको प्रभाकारीताको परीक्षण
- आयोजनाको प्रभाव परीक्षण आँकलन
- गरिएको प्रविधिको परीक्षण र
- वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन परीक्षण

१०.२. वातावरणीय परीक्षणमा संलग्न हुने पक्ष

- परीक्षक
- परीक्षित पक्षा
- तेस्रो पक्ष

१०.३. स्वैच्छिक परीक्षणको लागि संलग्न संस्थाको आधारमा आन्तिक परीक्षण

- आन्तरिक परीक्षण
- बाह्य परीक्षण
- बाध्यकारी परीक्षण
- स्वैच्छिक परीक्षण

१०.४. वातावरणीय परीक्षणको विवरण

वद्यमान वातावरणको प्रकृति, वातावरणमा आयोजनाका गतिविधिहरुबाट निम्तिएको प्रभावहरुको EPM को प्रकार र वातावरणीय अनुगमन प्यारामिटरको लागि विचार

गरिन्छ। छानिएका वातावरणीय प्यारामिटरहरूको आधारमा उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले दुई वर्ष पछि वातावरणीय परिक्षण गर्नेछ । वातावरणीय परिक्षणको विवरण तालिका नं २१ मा उल्लेख गरिएकोछ।

तालिका २४ वातावरणीय परीक्षण

प्यारामीटर	सूचक	स्थान	विधि
भौतिक प्यारामीटर			
ध्वनी	ध्वनी स्तर	वनक्षेत्र	अवलोकन र मापन
पानी निकास	पानिको उचात निकास	वनक्षेत्र	अवलोकन र मापन
भू-क्षयर पैरोहरू	भू-क्षयर पैरोहरूको व्यवस्थापन	वनक्षेत्र	अवलोकन
ठोस फोहर	वन पैदावर संकलन हुने क्षेत्रमा सरसफई तथा फोहर व्यवस्थापन	वनक्षेत्र	अवलोकन
जैविक प्यारामिटर			
वनस्पति	प्रजातिको सर्वेक्षण तथा उपलब्धता	वनक्षेत्र	अवलोकन, सोधपुछ
वन्जन्तु	चोरी शिकारी मानव र वनजन्तु विचको द्वन्द	नक्षेत्र	अवलोकन, सोधपुछ
सामाजिक आर्थिक र सास्कृतिक प्यारामिटर			
रोजगारी	स्थानिय कामदारहरूको संख्या	जिल्ला	रेकर्ड, अन्तवार्ता
सामाजिक सेवाहरू			
राजश्व संकलन	संकलित राजश्व	जिल्ला	कार्यलायको अभिलेख
वन पैदावरमा आधारित उद्योगहरूको स्थापन	वन पैदावरमा आधारित उद्योगहरूको संख्या	जिल्ला	कार्यलायको अभिलेख

१०.५. वातावरणीय परीक्षण बजेट

वातावरणीय परीक्षण का लागि आवश्यक बजेट तालिका नं २२ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका २५ वातावरणीय परीक्षण लागत

क्र.सं	जनशक्ति	समय	पारीश्रमिक रु
१	वन विज्ञ	१ महिना	१०००००
२	वातावरविज्ञ	१ महिना	१०००००
२	आर्थिक तथा सामाजिक विज्ञ	१ महिना	१०००००
३	अन्य खर्च	ल. स.	५००००
जम्मा			३५००००

११.१.अध्ययनको निशकर्ष

नेपालको संविधान, अनुसार साविकको कर्णाली अञ्चलको जुम्ला जिल्लालाई कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत समावेश गरिएको छ । यसको पूर्वमा डोल्पा, पश्चिममा बाजुरा, उत्तरमा हुम्ला र चिनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत तथा दक्षिणमा जुम्ला र कालिकोट जिल्लाका सिमाना रहेका छन् । यो जिल्ला विश्व मान चित्रमा २९°२३' देखि २९°५६' उत्तरी अक्षांस र ८१°४६' देखि ८२°४९' पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको लागि गरिने क्षेत्र निर्धारणको मुख्य उद्देश्य प्रस्तावित प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा स्थानीय वातावरणमा पर्ने भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक सवाल र वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकुल प्रभाव बारे स्थानीय सरोकारवालाहरूलाई जानकारी दिने र तत्सम्बन्धमा सल्लाह तथा सुझाव लिइ प्रतिकुल प्रभावहरू न्यूनिकरणका उपायहरू वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने रहेको छ ।

जुम्ला जिल्लाको वन स्रोतको संरक्षण, सम्बर्धन, व्यवस्थापन तथा दिगो उपयोगलाई मध्यनजर गरी यस जिल्लाको रणनीतिक पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार पारिएको हो । वन श्रोत सदुपयोगको सम्बन्धमा यस जिल्लाबाट बाहिर निकासि हुने जडिबुटी मध्ये जटामसि, सेतकचिनी र कुट्की गरी तीन प्रजातिको वार्षिक निकासि परिमाण ५० टन भन्दा बढी हुने भएकोले यी प्रजातिहरूको उपयोगका लागि संचालन गरिने कृयाकलापहरूले जिल्लाको सामाजिक तथा प्राकृतिक वातावरणमा कस्तो असर गर्न सक्छ र नकारात्मक असरहरू के के हुन सक्छन र के कस्ता न्यूनिकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ, सोको लेखाजोखाका गरिएको छ ।

कर्णाली प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ बमोजिम आवश्यक सुझाव उपलब्ध गराउनका लागि जिल्लाका सबै सरोकार निकायहरूमा ०७ दिने सूचना टाँस गर्नुका साथै मिति २०८०।०२।२३ मा आर्थिक अभियान राष्ट्रिय दैनिकी पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरिएको छ । प्राप्त सुझावहरूलाई सम्बन्धित विज्ञहरूसँग छलफल गरी आवश्यक नित्रयोलहरू निकालिएको छ ।

यस प्रतिवेदन तयार गर्नका लागी प्रथम र दोश्रो स्रोतको जानकारी (Primary and Secondary Information) क्रमशः फिल्डको अध्ययन र सन्दर्भ सामग्रीहरूको पुनरावलोकनबाट गरिएको छ

। प्रतिवेदन तयार गर्न चाहिने प्राथमिक स्रोतका भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू संकलन गर्न चेक लिष्ट तयार गरी वन क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन अवलोकन, वन श्रोत सर्भेक्षण, घरधुरी सर्वेक्षण, अन्तवार्ता, सहभागितामूलक ग्रामीण लेखाजोखा (Participatory Rural Appraisal) र छलफल एवम् दोश्रो स्रोतको जानकारीहरू विभिन्न किसिमका प्रकाशित र अप्रकाशित वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक लेख तथा किताबहरू, कार्यालयका अभिलेखहरू, विभिन्न प्रकारका नक्शाहरू र सामुदायिक वन कार्ययोजनाहरूबाट जानकारी संकलन गरिएको छ ।

कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७८ को परिच्छेद ३ को दफा १३ को व्यवस्था बमोजिम सरकारद्वारा व्यवस्थित राष्ट्रिय वनको संरक्षण तथा बैज्ञानिक रूपमा व्यवस्थापन गरी वन पैदावारको सदुपयोग गर्न तोकेको ढाँचामा वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गरी लागु गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ । उक्त कार्यको लागी प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ र प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ मा भएको व्यवस्था बमोजिम वन व्यवस्थापन कार्य योजना स्विकृतिका लागि यस जिल्लामा एउटै प्रजाति कुट्की, जटामसी, सेतकचिनी, सुगन्धवाल लगाएत केही जरा जातिका प्रजाती एउटै सिजनमा ५० टनभन्दा बढी संकलन तथा निकासी हुने देखिएकोले ऐन तथा नियमावली बमोजिम कार्ययोजना निर्माण गर्न वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेद तयार गरिएको छ ।

अध्ययन टोलीले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वनक्षेत्र तथा समुदायहरूमा प्रतक्ष्य उपस्थित भई प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा पर्ने भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक पक्षहरूको प्रतिकूल र अनुकूल प्रभावहरूको अध्ययन, तथा विश्लेषण गरिएको छ । साथै, सरोकारवालाहरूबाट संकलन गरिएको विभिन्न सवालहरूलाई यस प्रतिवेदनमा निर्दिष्ट गरिएको छ । प्रस्तावित कार्यले जुम्ला जिल्लाको वनको दिगो व्यवस्थापन, जैविक विविधता संरक्षण साथै वन पैदावारको समुचित उपयोगमा अतुलनिय योगदान पुर्याउने देखिन्छ ।

११.२. प्रतिवद्धताहरू

यस प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका वातावरणीय संरक्षणका उपायहरू अपनाएर प्रस्तावित पञ्च वर्षिय वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न डिभिजन वन कार्यालय जुम्ला प्रतिवद्ध छ । साथै,

१. अनुगमन योजना दवईएका नकारात्मक प्रभाव न्यूनिकरणका उपायहरु अनिवार्य कार्यान्वयन र त्यसको नियमित अनुगमन गरिनेछ।
२. सार्वजनिक सुनुवाईमा आएका सवालहरुको सम्बोधन गरिनेछ।
३. समग्र क्रियकलापको अनुगमनको लागि वातावरणविद, वन विज्ञ, समाजशास्त्री आदि विशेषज्ञहरु सम्मिलित अनुगमन टोली निर्माण गरिनेछ।
४. रोगारीकलागि स्थिनियलाई प्राथमिकता दिईनेछ।
५. जन गुनासो व्यवस्थापनका लागि गुनासी सन्ने अधिकारी तोकुी जन गुनासो तथा पर्न आएको उजुरी समाह्वान गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ।

नेपाल सरकार, २०३३ राष्ट्रिय वन योजना - २०३३, नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय ववहरमहल, काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार, २०३९ भू-तथा जलधार संरक्षण ऐन २०३९, नेपाल राजपत्र, खण्ड ३२ वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार २०५४: वन विकास गुरुयोजना नेपाल, वन क्षेत्रको निती, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार २०७६, वन ऐन २०७६, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार, २०५०: राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्याकन निर्देशिका, २०५०, नेपाल राजपत्र, खण्ड ४३ अंक (५) जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार, २०५२: वन क्षेत्रको वातावरणीय प्रभाव मूल्याकन निर्देशिका, ०५२, नेपाल राजपत्र, खण्ड ४५ अंक १९, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार, २०७७: वातावरण संरक्षण नियमावाली २०७७, वन तथा वातावरण मन्त्रालय काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार, २०५९: दशौ योजना (२०५९-०६४), राष्ट्रिय योजना, सिंह दरवार काठमाण्डौ ।

नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, २०६१: वन क्षेत्रको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको कार्यसूची तथा प्रतिवेदनको दिग्दर्शन ।

Chaudhary, r.P. (१९९८). Biodiversity in Nepal (Qmatus and Conservation). s\ . Devif\ and Tecpress Books, Thaliand.

CBs\, (२०११). Qmatistical Pocket Book, Nepal.

अनुसूची १ अध्ययन टोलीको सोघोषणा

अनुसूची ३ सार्वजनिक सुन्वाईको माईनुट

अनुसूचि २: सूचना टाँसका पत्रहरु

अनुसूचि ३: राय सुझावहरु तथा सिफारीसपत्रहरु

अनुसूची ४ सार्वजनिक सूचनाटाँस गरेको मुचुल्काहरु

अनुसूची ५ फोटाहरु

सार्वजनिक सुनुवाई पातारासी गा. पा., जुम्ला

सार्वजनिक सुनुवाई सिंजा गा. पा., जुम्ला

सार्वजनिक सुनुवाई तातोपानी गा. पा., जुम्ला

सार्वजनिक सुनुवाई कनकासुन्दरी गा. पा., जुम्ला

वन श्रोत सर्वेक्षण

वन श्रोत सर्वेक्षण

वन श्रोत सर्वेक्षण

